

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ενεργός Πολιτειότητα και Δημοκρατία στο Ελληνικό Νηπιαγωγείο:
η εμπειρία των Ελληνίδων Νηπιαγωγών που εφαρμόζουν την
Παιδαγωγική Freinet»**

Παπαλέξη Σοφία

A.M. 3032201701522

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Καρακατσάνη Δέσποινα

Σεπτέμβριος 2019

Κόρινθος

Περίληψη

Η εργασία εξέτασε την περίπτωση της εφαρμογής της έννοιας της ενεργού πολιτειότητας στα νηπιαγωγεία σύμφωνα πάντα με τις αρχές της παιδαγωγικής Freinet. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο μοντέλο του Celestin Freinet σκοπός είναι η μετατροπή του σχολείου σε μια εστία δημιουργίας και διάδοσης των δημοκρατικών αξιών, ούτως ώστε οι μαθητές να: α) εισαχθούν στην έννοια της πολιτειότητας, β) αποκτήσουν έναν ενεργό ρόλο στην κοινωνία και γ) κατανοήσουν καλύτερα το πώς λαμβάνονται οι αποφάσεις στο κοινωνικό τους πλαίσιο. Η έρευνα που διεξήχθη ήταν ποιοτική και έγινε σε δείγμα εργαζομένων σε 5 Νηπιαγωγεία. Από την έρευνα προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικοί ναι μεν γνωρίζουν τις μεθόδους της παιδαγωγικής Freinet, ωστόσο δεν γνωρίζουν πολλά για την αξία της πολιτειότητας και το πώς θα εφαρμοστεί στην πράξη. Παράλληλα χρήζει επισήμανσης το γεγονός πως το ίδιο το εκπαιδευτικό σύστημα δεν προάγει την ενεργό πολιτειότητα. Για τον λόγο αυτό πρέπει να υπάρξουν παρεμβάσεις στο εκπαιδευτικό σύστημα ώστε να ενσωματωθεί με τον βέλτιστο τρόπο η έννοια της πολιτειότητας σε αυτό, ούτως ώστε να κατανοήσουν και πιο δυναμικά οι μαθητές του σήμερα φαινόμενα οικονομικά με σαφείς κοινωνικές επεκτάσεις, όπως για παράδειγμα η εν ισχύ οικονομική κρίση.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	3
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΣΚΕΛΟΣ	5
2. Ενεργός Πολιτειότητα	6
2.1 Η Ενεργός Πολιτειότητα ως έννοια.....	6
2.2 Η Ενεργός Πολιτειότητα στα πλαίσια της Εκπαίδευσης.....	7
2.3 Ενεργός Πολιτειότητα-Δημοκρατία και Εκπαίδευση.....	11
2.4 Η Ενεργός Πολιτειότητα στον χώρο της Προσχολικής Αγωγής.....	15
3. Δημοκρατία στην Εκπαίδευση	18
3.1 Λίγα λόγια για τη Δημοκρατία	18
3.2 Η Δημοκρατική Παιδεία.....	20
3.3 Η διαμόρφωση της δημοκρατικής συνείδησης στο σχολείο	26
3.4 Το πλαίσιο της δημοκρατικής λειτουργίας της Εκπαίδευσης στο εξωτερικό	27
3.5 Ενεργός Πολιτειότητα-Δημοκρατία-Προσχολική Εκπαίδευση στο ελληνικό πλαίσιο .	30
4. Η Παιδαγωγική Freinet	34
4.1 Γενικές αρχές και θεωρητικό υπόβαθρο.....	34
4.2 Οι έννοιες της Ενεργού Πολιτειότητας και της Δημοκρατίας στα πλαίσια της Παιδαγωγικής Freinet.....	38
4.3 Δημοκρατική συνείδηση στον παιδικό σταθμό και το νηπιαγωγείο	41
ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΣΚΕΛΟΣ	46
5. Η μεθοδολογία της έρευνας.....	47
5.1 Η ποιοτική έρευνα	47
5.2 Το ερευνητικό εργαλείο	50
5.3 Το δείγμα της έρευνας.....	52
5.2 Εγκυρότητα και αξιοπιστία	53
6. Παρουσίαση και ανάλυση ερευνητικών δεδομένων	54
6.1 Πρώτος άξονας: το προφίλ των ερωτώμενων	54
6.2 Δεύτερος Άξονας: Η έννοια της Ενεργού Πολιτειότητας στην προσχολική αγωγή	56
6.3 Τρίτος Άξονας: Η Ενεργός Πολιτειότητα στην πράξη.....	60
6.4 Τέταρτος άξονας: Η προσέγγιση του Freinet στην πράξη και ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος.....	62
7. Συμπεράσματα και προτάσεις	68
Βιβλιογραφία.....	71
Παράρτημα – Υπόδειγμα συνέντευξης	79

1. Εισαγωγή

Στη σημερινή εποχή που κυριαρχεί ο λαϊκισμός αλλά και η απαξίωση των θεσμών της Δημοκρατίας, είναι σημαντικό να υπάρξει μία διαδικασία διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης που θα ξεκινά από τη στιγμή που θα έρθει ο μαθητής σε επαφή για πρώτη φορά με το εκπαιδευτικό σύστημα, δηλαδή από τη προσχολική αγωγή. Αν και το αντικείμενο της προσχολικής αγωγής είναι το παιδί να αποκτήσει πολύ βασικές δεξιότητες και γνώσεις, οι οποίες θα του επιτρέψουν στην συνέχεια να φοιτήσει στο δημοτικό, είναι σημαντικό μέσα σε αυτό το πλαίσιο να διδαχθεί το παιδί και κάποιες βασικές γνώσεις και συμπεριφορές που σχετίζονται με τη μετάλλαξή του από μαθητή σε έναν ενεργό πολίτη. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η σπουδή της ενεργού πολιτειότητας καθώς και η διδακτική του Freinet (Woods & Woods, 2012).

Με βάση τα παραπάνω, το σχολείο πρέπει να λειτουργεί σαν μία κοινότητα η οποία έχει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνίας και του πολιτικού περιβάλλοντος που επηρεάζει τους ανθρώπους που είναι εντός και εκτός του σχολείου. Βέβαια, όταν αναφερόμαστε σε μικρούς μαθητές είναι λίγο δύσκολο να μιλήσουμε για Δημοκρατική Συνείδηση, δημοκρατικές διαδικασίες και ενεργό συμμετοχή στην κοινωνία, κάτι που μπορεί να κάνουν αργότερα, όταν θα μεγαλώσουν και θα πάνε σε άλλες εκπαιδευτικές βαθμίδες. Παρόλα αυτά, η προσχολική εκπαίδευση μπορεί να βάλει τα θεμέλια και ωθεί το παιδί να κατανοήσει την αξία της Δημοκρατίας, της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και του σεβασμού στην διαφορετικότητα.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι η διδακτική του Freinet στην προσχολική αγωγή είναι μία σημαντική πρόκληση καθώς είναι ένα σημείο που δεν έχει διερευνηθεί όπως θα

έπρεπε. Για τον λόγο αυτό η παρούσα έρευνα έχει σκοπό να διερευνήσει την πρακτική της διδασκαλίας του Freinet στα νηπιαγωγεία.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΣΚΕΛΟΣ

2.Ενεργός Πολιτειότητα

2.1 Η Ενεργός Πολιτειότητα ως έννοια

Η Ενεργός Πολιτειότητα είναι μία ιδιότητα σύμφωνα με την οποία το άτομο είναι ενεργός πολίτης. Προϋποθέτει ότι το άτομο ενημερώνεται περί των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του ως πολίτης, εκφράζοντας την άποψή του και έχοντας απαίτηση για διαφάνεια και δικαιοσύνη, ενώ εστιάζει επίσης στην ενεργό συμμετοχή του στις κοινωνικές διεργασίες. Ο ενεργός πολίτης διεκδικεί τα δικαιώματά του στον δημόσιο χώρο και την ενεργό συμμετοχή του στις πολιτικές και κοινωνικές δομές σύμφωνα με τις οποίες διαμορφώνεται η άποψη του και λαμβάνονται οι αποφάσεις, όπως για παράδειγμα στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (Καρβούνης, 2004).

Η κοινωνία των πολιτών έχει σχέση με την έννοια του ενεργού πολίτη, κάτι το οποίο υποδηλώνει ότι θα πραγματοποιείται κοινωνική δράση ατόμων ή ομάδων ανθρώπων, η οποία δεν απορρέει από το κράτος και δεν αναλαμβάνεται από αυτό. Η οργάνωση της κοινωνίας των πολιτών αντιπροσωπεύει εκείνους τους παράγοντες της αγοράς εργασίας μέσα από τις οργανώσεις των κοινωνικών εταίρων ή των κοινωνικοοικονομικών κύκλων καθώς και των μη κυβερνητικών οργανώσεων υπερασπίζοντας τους κοινούς στόχους. Οι οργανώσεις αυτές εκπροσωπούν ένα μέρος της κοινωνίας καθώς και θρησκευτικές κοινότητες. Η συνθήκη της Λισαβόνας αναγνωρίζει τη σημασία που έχει η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών στη χρηστή ευρωπαϊκή διακυβέρνηση (Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη, 2005).

Ως προς την έννοια του πολίτη, έχει ιδιαίτερη σημασία η ανάλυση της. Συνεπώς πρέπει να ειπωθεί ότι η λέξη πολίτης σημαίνει ότι το άτομο είναι ένα ιθαγενές ή πολιτογραφημένο μέλος σε ένα κράτος στο οποίο δικαιούται όλων των προνομίων που απορρέουν από την ιθαγένεια αυτή. Η έννοια του πολίτη έχει ξεκινήσει από την αρχαία Ελλάδα στα πλαίσια της πόλεως και σύμφωνα με τον Αριστοτέλη «το άτομο είναι ένα ον το οποίο ζει από τη φύση του σε μία πόλη και όποιος δεν ζει σε πόλη είναι αχρείος ή ανώτερος από τους κοινούς ανθρώπους» (Σωτηρόπουλος, 2004). Η έννοια του πολίτη συνδέεται με τον λαό και την εξουσία, όπου ο λαός αναφέρεται σε ένα μεγάλο πλήθος, το οποίο αποτελεί μία ενότητα ψυχολογικής ή θεσμικής υφής, όπως για παράδειγμα το εκλογικό σώμα, όπου τα άτομα αποτελούν τον λαό και εμφανίζονται ως μέλη ομοιογενούς ταυτότητας, όπου ο όρος πολίτης υποδηλώνει την διάσταση του υπηκόου εμπεριέχοντας την αναγνώριση της ατομικότητας έτσι ώστε να μπορεί να συναλλάσσεται με τους ομοίους του. Η απόδοση του ορισμού του πολίτη από τον Αριστοτέλη συμπληρώνεται από την έννοια της φρόνησης στην οποία αποδίδεται το χαρακτηριστικό του ενάρετου (Potter, 2003). Στα Ηθικά Νικομάχεια συνδέεται η έννοια του πολίτη με την πολιτική και με την ηθική. Η έννοια του πολίτη εστιάζει στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις από μία καθαρά νομική διάσταση, ενώ υπό τη φιλελεύθερη αντίληψη αποκτά μια διαφορετική διάσταση, αυτή του ανθρώπου απέναντι στην κοινωνία και την ένταξη του σε ομάδες στις οποίες υπάρχει αλληλεπίδραση (Μπάλιας, 2008).

2.2 Η Ενεργός Πολιτειότητα στα πλαίσια της Εκπαίδευσης

Η έννοια του ενεργού πολίτη και της συγκρότησης της κοινωνίας των πολιτών συνδέεται άμεσα με την αγωγή και τον «φωτισμό». Η μάθηση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην όλη μαθησιακή διαδικασία, δηλαδή στον τρόπο της μάθησης

που παραπέμπει στο πώς αναπτύσσεται το παιδί και στις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους φορείς της παιδαγωγικής διαδικασίας και τις προοπτικές της. Η αρχή του Ζαν Ζακ Ρουσσώ αποτελεί έναν ακρογωνιαίο λίθο για την προοδευτική παιδαγωγική του Friedrich Frobel, ο οποίος είναι ο θεμελιωτής της παιδαγωγικής για την προσχολική αγωγή από τον 19ο αιώνα έως τα δύο μεγάλα κινήματα τα οποία δέσποσαν στη Δύση το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Αντιθέτως με την παραδοσιακή παιδαγωγική, η οποία έχει το κέντρο της στον φορέα μετάδοσης της γνώσης και το περιεχόμενο του λόγου του, η προοδευτική παιδαγωγική έχεις το επίκεντρο της στο παιδί και τη φύση του στοχεύοντας στην αλληλεπίδραση του ατόμου με τα άλλα μέλη της κοινότητας με τελικό στόχο την αυτενέργεια (Καρακατσάνη, 2003). Η στροφή αυτή είναι θεμελιώδης και η υλοποίησή της είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη στη σημερινή κοινωνία με αποτέλεσμα να είναι διαρκώς δυσχερέστερη. Με βάση τις αρχές της προοδευτικής παιδαγωγικής, προϋπόθεση για την αυτενέργεια είναι το να τονωθεί το ενδιαφέρον και η αλληλεπίδραση του παιδιού με τους παιδαγωγούς και τους συμμαθητές του (Μπάλιας, 2008). Ωστόσο το βασικό στοιχείο είναι το γεγονός ότι το παιδί διαμορφώνεται επί το πλείστον εκτός σχολείου. Η διαπίστωση αυτή οδηγεί στην επανάληψη του ζητήματος της προσέγγισης του ενδιαφέροντος του μαθητή στην σχολική τάξη και τους τρόπους προαγωγής του. Αναγκαία συνθήκη γι' αυτό είναι το σχολείο να είναι στο επίκεντρο της κοινωνικής ζωής ως βασικό κομμάτι της καθημερινότητας των γονέων (Καρβούνης, 2004).

Ο διαφωτισμός του John Locke και του Immanuel Kant έχει θέσει στο επίκεντρο της παιδαγωγικής τρεις αρχές οι οποίες είναι τυπικές της φιλοσοφίας τους. Οι αρχές αυτές βασίζονται στην αναζήτηση του ορθού λόγου, όπου η γνώση ως ορθός λόγος είναι θεμελιώδης για την εξέλιξη του παιδιού και της κοινωνίας, ενώ ιδιαίτερη σημασία έχει και η κατάκτηση του κριτικού λόγου, δηλαδή η ίδια η παιδαγωγική. Ωστόσο

σημαντική είναι και η συμβολή του Piaget, ο οποίος κινήθηκε σε ένα διακριτό αλλά συμπληρωματικό πεδίο, όπου η απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία του σχολείου είναι η ύπαρξη θεμελιωδών δημοκρατικών αξιών και κανόνων με ιδέες και προτάσεις οι οποίες θα είναι συμβατές με τις κανονιστικά διατυπωμένες αξίες και θα συμβάλλουν σε μία σύγχρονη και αποτελεσματική παιδοκεντρική παιδαγωγική (Potter, 2003). Μέσα από αυτά τα δύο ρεύματα δημιουργήθηκαν οι θεμελιακές αρχές της σύγχρονης παιδαγωγικής, οι οποίες συνδυάζονται με τις παιδαγωγικές αρχές που είναι κοινά αποδεκτές και στις οποίες δεσπόζουν η συνεργασία και η λειτουργία σε ομάδες ως βασικά στοιχεία. Αναμφίβολα και οι δύο περιπτώσεις που περιγράφηκαν εμπεριέχουν αξιακές επιλογές, καθώς αντιστρατεύονται την ατομικιστική θέαση της μάθησης και της μαθησιακής διαδικασίας (Reichert, 2018). Ωστόσο είναι σημαντική η λειτουργία σε ομάδες και η συνεργασία ανάμεσα στους φορείς της εκπαίδευσης και τα παιδιά, έτσι ώστε να δημιουργηθεί μία ενεργητική παιδαγωγική, η οποία θα ξεκινάει από το παιδί και θα απολήγει σε αυτό. Η συνεργασία και η δημιουργία ομάδων είναι μία παιδαγωγική αξία, η οποία εστιάζει στην αυτενέργεια του παιδιού. Το παιδί, λοιπόν, μαθαίνει να συνεργάζεται με τους άλλους και να αποκτά νέες εμπειρίες, οι οποίες του επιτρέπουν να δει τον κόσμο γνωρίζοντας νέα ερεθίσματα, τα οποία κεντρίζουν το ενδιαφέρον του και το οδηγούν στο να γνωρίζει νέες εμπειρίες και να λαμβάνει πρωτοβουλίες μέσα και έξω από την σχολική τάξη (Helm & Katz, 2002).

Ως προς την σύγχρονη παιδαγωγική, η αυτενέργεια ξεκινάει από την αξίωση ότι το παιδί είναι ικανό να κατακτήσει τη γνώση μόνο του και να ενεργήσει ως υπεύθυνο άτομο. Η συγκεκριμένη θεώρηση εδράζεται στα πορίσματα της κοινωνικής ψυχολογίας και ισχύει σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Έτσι, όταν αντιμετωπίζουμε τους ανθρώπους, μικρούς και μεγάλους, ως υπεύθυνα άτομα και

ενεργά μέλη της ομάδας, ως κάποιον που πρέπει να κάνει δουλειά και εξοικειώνεται προοδευτικά με την ιδέα, το άτομο αυτό θα κάνει σταδιακά το καθήκον του. Εγείρεται, λοιπόν, το ερώτημα ως προς το πώς μπορεί να τονωθεί το ενδιαφέρον των παιδιών στην σχολική τάξη, έτσι ώστε να αυτενεργούν συνεχώς όλο και περισσότερο (Potter, 2003). Ο Dewey επιχείρησε να απαντήσει στο συγκεκριμένο ερώτημα ως προς το πώς το σχολείο μπορεί να αξιοποιήσει τον κόσμο του παιδιού και να τον εμπλουτίσει. Η απάντησή του εδράζεται στην θεώρηση του Pestalozzi ότι η αληθής σοφία του ανθρώπου αποτελεί το θεμέλιο της εμπειριστατωμένης γνώσης του άμεσου περιβάλλοντος που δημιουργεί τη δεξιότητα προς την κατανόηση αυτού. Έτσι το πνεύμα του ανθρώπου που ασκείται αποκτά την ιδιότητα της σαφήνειας και της απλότητας και όταν επιμορφώνεται επί των σχέσεων που δύνανται να δημιουργηθούν μέσα από την σταθερότητα και την ασφάλεια, κατακτά την συμμετοχή στα κοινά (Reichert & Print, 2018). Ωστόσο πρέπει να τονιστεί ότι για να αποκριθεί το σχολείο στα παραπάνω αιτήματα πρέπει να έχει στο επίκεντρό του την κοινωνική ζωή του παιδιού, καθώς το παιδί είναι εκείνο το άτομο που προσλαμβάνει τον κόσμο ως ενιαίο και αδιάσπαστο. Δεν θα πρέπει, λοιπόν, να υπάρχει κατάτμηση σε μαθήματα και θα πρέπει να προκρίνεται ταυτόχρονα η οργάνωση της διδακτέας ύλης με άξονα την κοινωνική ζωή του μαθητή. Οι κοινωνικές δραστηριότητες αυτές θα μπορούν να δημιουργούν μάθηση στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα, αλλά ταυτόχρονα να αναπτύσσουν τις φυσικές παρορμήσεις του παιδιού για την κατάκτηση της επιμονής και της πειθαρχίας. Η θεώρηση αυτή, η οποία είναι πάντα επίκαιρη, αποτελεί τον βασικότερο τρόπο για να αναπτυχθεί το ενδιαφέρον του παιδιού και να μεταφερθεί ο κόσμος του σχολείου στο επίκεντρο της κοινωνικής του ζωής, στα πλαίσια της συναναστροφής του με τα άλλα παιδιά (Astuti, 2019).

2.3 Ενεργός Πολιτειότητα-Δημοκρατία και Εκπαίδευση

Η Δημοκρατία τείνει να θεωρείται ένα πολιτειακό ιδεώδες που μπορεί να έχει διαφορετικές μορφές, όπως να είναι μια ουτοπία, μιας και δεν μπορεί ποτέ να επιτευχθεί στο σύνολό της (Sprinice, 1994), είτε ως μια αποδεκτή μορφή αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης, καθώς και μια ιδεολογία ως προς τις σχέσεις κράτους και πολίτη (Villoro, 1998).

Στο σημείο αυτό υπάρχει μια πολύ σημαντική παράμετρος που είναι το πότε ο άνθρωπος θα πρέπει να εισάγεται στις έννοιες της Δημοκρατίας και κυρίως το πότε να συμμετέχει. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ηλικία που ψηφίζουν οι νέοι άνθρωποι. Στις περισσότερες δυτικές κοινωνίες το δικαίωμα ψήφου δίδεται στους νέους στα 17 ή 18 έτη. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι τα πολιτειακά συστήματα κρίνουν ότι οι νέοι άνθρωποι δεν είναι σε θέση να συμμετάσχουν στην πιο κρίσιμη δημοκρατική απόφαση για μια χώρα εάν πρώτα δεν έχουν ωριμάσει χαρακτηρισικά και νοητικά. Από την άλλη μεριά, το εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει να εισάγει τους μαθητές στις δημοκρατικές διαδικασίες και να τους «εμπιστευτεί» κάποιες κρίσιμες αποφάσεις για την σχολική κοινότητα. Αυτό το παράδειγμα δείχνει την θέση που βρίσκεται η πολιτειότητα σε σχέση με τους μαθητές.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το αίτημα για ενίσχυση της πολιτειότητας στα σχολεία δεν είναι καινούριο, αν και οι Νάκου & Γκούσκος (2018) θέτουν το ότι η χρήση των νέων τεχνολογιών έχει αναβαθμίσει αυτό το ζήτημα όπου η πολιτειότητα έχει γίνει πιο επιτακτική από τους νέους, αλλά και το γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες δίνουν ένα μεγαλύτερο έναυσμα για την εφαρμογή της πολιτειότητας στα σχολεία.

Σε μια άλλη προσέγγιση ο Porter (2003) αναφέρει ότι η διδασκαλία της πολιτειότητας στους μαθητές εξαρτάται από την αντίληψη που έχει το εκπαιδευτικό σύστημα και οι

εκπαιδευτικοί σε σχέση με το πώς θα πρέπει να μάθει ένα παιδί. Για τον λόγο αυτό και ο Porter (2003) έχει βγάλει 3 σχετικά μοντέλα ως σημεία αναφοράς για την εκπαίδευση της πολιτειότητας στους μαθητές. Αυτά είναι τα παρακάτω:

- Στο πρώτο μοντέλο το παιδί είναι άμεσα εξαρτώμενο από τους ενήλικες, δηλαδή από τους γονείς, τους δασκάλους και όσους λαμβάνουν αποφάσεις στην εκπαιδευτική πολιτική. Έτσι, οι ενήλικες πρέπει να αποφασίσουν για τα παιδιά τις γνώσεις, τις δεξιότητες, τις συμπεριφορές και τις εμπειρίες που χρειάζονται για να γίνουν κοινωνικά ικανά και αποδεκτά.
- Στο δεύτερο μοντέλο, το παιδί υπόκειται σε σφάλματα. Το μοντέλο αυτό υποθέτει ότι το παιδί είναι αθώο και χρειάζεται την προστασία των ενηλίκων, συνεπώς οι ενήλικες πρέπει να αναπτύξουν πολιτικές και πρακτικές που θα επιτρέψουν στο παιδί να αναπτύξει (σε καθολικά εφαρμόσιμα στάδια) έναν ώριμο ενήλικα.
- Στο τρίτο μοντέλο, το παιδί συμμετέχει στις αποφάσεις για τη ζωή του, αλλά μόνο όταν οι ενήλικες το θεωρούν ικανό. Οι ενήλικοι υποστηρικτές αυτού του μοντέλου σίγουρα συμβουλεύονται τα παιδιά, αλλά διατηρούν την εξουσία λήψης αποφάσεων.

Σχετική έρευνα σε παιδιά προσχολικής ηλικίας έδειξε ότι τα μικρά παιδιά μπορούν να ενημερώσουν τους ενήλικες για την καθημερινότητά τους και για το τι τους κάνει να αισθάνονται ότι οι ανάγκες και οι απόψεις τους είναι πολύτιμες. Αυτή η έρευνα οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ήδη από την προσχολική ηλικία τα παιδιά έχουν μια καλή κατανόηση των δικαιωμάτων τους καθώς και ότι σε πολλές περιπτώσεις μπορεί και να διεκδικούν κάποια δικαιώματα ή έστω κάποιες ελευθερίες που θεωρούν ότι τα αφορούν (Fajerman, 2001, Νάκου & Γκούσκος, 2018). Από το παραπάνω είναι

κατανοητό ότι η Ενεργός Πολιτειότητα είναι κάτι που μπορεί να υπάρξει ήδη από την προσχολική αγωγή μιας και τα παιδιά έχουν ήδη μια σχετική κατανόηση των δικαιωμάτων τους και αρχίζουν να διεκδικούν αυτό που πιστεύουν ότι τους ανήκει.

Πέρα από αυτά, οι πρόσφατες εξελίξεις σε διάφορους κλάδους, όπως η κοινωνιολογία, η αναπτυξιακή ψυχολογία, η ανθρωπολογία και το καταναλωτικό κίνημα, έχουν προχωρήσει στην αναγνώριση των παιδιών ως χρηστών υπηρεσιών και παραληπτών αγαθών (Fajerman, 2001). Για τον λόγο αυτό έχει δημιουργηθεί ένα νέο μοντέλο μικρών παιδιών ως κοινωνικοί φορείς που διαμορφώνουν την ταυτότητά τους, δημιουργούν και επικοινωνούν έγκυρες απόψεις για τον κοινωνικό κόσμο και θέλουν να έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν σε αυτόν. Όπως υποστηρίζουν οι Christensen και James (2000), η αντίληψη των παιδιών ως κοινωνικών παραγόντων είναι να τους αντιμετωπίζουν ως ενεργούς συμμετέχοντες σε περιβάλλοντα στα οποία, παραδοσιακά, έχουν στερηθεί τα δικαιώματα συμμετοχής και οι φωνές τους έχουν παραμείνει ανήκουστες.

Σε αυτή την περίπτωση αναφερόμαστε στο «παιδί ως κοινωνικό ον» που έχει συγκεκριμένες ιδέες, αξίες και κατανοήσεις του εαυτού του και του κόσμου και μπορεί να ενεργεί ως συνεργάτης με ενήλικες για την ανάπτυξη νέων πολιτικών και πρακτικών. Αυτό το νέο μοντέλο ενσωματώνει και εκφράζει τρεις υποθέσεις:

- Τα μικρά παιδιά κατανοούν την θέση τους στην κοινωνία.
- Η γνώση των παιδιών για τον κόσμο είναι διαφορετική (όχι κατώτερη) από τη γνώση των ενηλίκων.
- Οι γνώσεις και οι προοπτικές των παιδιών για τη ζωή μπορούν να βελτιώσουν τις αντιλήψεις των ενηλίκων για τις εμπειρίες των παιδιών.

Και πάλι, αυτές οι ιδέες, με βάση την έρευνα, προέκυψαν από μια ποικιλία επιστημονικών κλάδων. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ένα μεγάλο μέρος της προσέγγισης που θέλει τα παιδιά να λειτουργούν ως κοινωνικοί φορείς αφορούσε μεγαλύτερα παιδιά ή νεαρούς εφήβους, αλλά το νέο μοντέλο εμπνέει τους ερευνητές και τους επαγγελματίες να διερευνήσουν τις απόψεις και των παιδιών της προσχολικής ηλικίας για διάφορα θέματα, συμπεριλαμβανομένης της μετανάστευσης, του γραμματισμού, των κοινωνικών δικτύων, της «φυλής» και της ισότητας των φύλων καθώς και της ειρήνης (Campbell et al., 2000). Αυτές οι μελέτες έδειξαν ότι τα μικρά παιδιά έχουν ισχυρές, διορατικές, έγκυρες και πολύτιμες γνώσεις σε κάθε έναν από αυτούς τους διάφορους τομείς της κοινωνικής και της πολιτικής ζωής. Συγκεκριμένα, δείχνουν ότι τα μικρά παιδιά έχουν σαφείς απόψεις για το γιατί κάποια περιβάλλοντα είναι πιο φιλικά προς το παιδί από άλλα και μπορούν να μιλήσουν με ενδιαφέρον για θέματα τόσο διαφορετικά, όπως η παιδική χαρά και ο σχεδιασμός του δημόσιου χώρου, το πρόγραμμα σπουδών πρώιμης παιδικής ηλικίας, τα δικαιώματα των παιδιών, οι σχέσεις των φυλών και η βία (Lansdown, 2005).

Η πεποίθηση ότι τα μικρά παιδιά προσχολικής ηλικίας μπορούν και πρέπει να συμμετέχουν στις αποφάσεις που τους επηρεάζουν υποστηρίζεται ένθερμα από διεθνείς έρευνες που αποδεικνύουν ότι οι πρώτες εμπειρίες των παιδιών επηρεάζουν τις μεταγενέστερες ικανότητες, την ταυτότητά τους και την ευημερία τους (Lansdown, 2005, Lindsay, 1998). Μεγάλο μέρος αυτής της έρευνας έχει επικεντρωθεί στην αυτοεικόνα που δημιουργούν οι μικροί μαθητές και πώς αυτή συνδέεται με έννοιες κομβικές όπως η ανεξαρτησία, η αυτάρκεια και η αυτοπεποίθηση (Penn, 2005).

Η παροχή στα παιδιά, ακόμα και προσχολικής ηλικίας, μιας φωνής στη χάραξη πολιτικής τα αναγνωρίζει ως άτομα με ανθρώπινα δικαιώματα -

συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος να ακούγονται σοβαρά - που με τη σειρά τους μπορούν να ενισχύσουν τις κοινότητές τους. Ο Wise (2001) πρότεινε ότι οι θετικές σχέσεις μεταξύ των παιδιών, των οικογενειών τους και των ισχυρών κοινοτήτων μπορούν να αντιμετωπίσουν τις δυσμενείς επιπτώσεις της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης. Άρα, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι τα παιδιά θα πρέπει να εισάγονται στην πολιτειότητα ήδη από την προσχολική αγωγή.

2.4 Η Ενεργός Πολιτειότητα στον χώρο της Προσχολικής Αγωγής

Οι κοινωνίες σήμερα θέλουν να διατηρήσουν την πολιτειακή τους μορφή μεταδίδοντας στα νεότερα μέλη τις αξίες και τις στάσεις που είναι απαραίτητες για να χαρακτηρίζονται ως δημοκρατικές. Κυρίαρχος είναι ο ρόλος της επίτευξης του εγχειρήματος αυτού, που αναλαμβάνεται θεσμικά από αυτές. Σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα οι στάσεις και οι αξίες που αναπτύσσονται από την εκπαίδευση προετοιμάζουν το παιδί για να γίνει μέλος μίας συμμετοχικής κοινωνίας, κάτι το οποίο είναι απαραίτητο για τον ενεργό πολίτη στην κοινωνία αυτή (Kennedy, 2019). Στο νηπιαγωγείο, όπως και σε ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα, στα πλαίσια των κοινωνικών σπουδών, στόχος είναι να διαμορφωθεί ένα ενεργό παιδί, το οποίο θα μπορεί να συμμετέχει στην μικρή Δημοκρατία της τάξης του, έτσι ώστε αργότερα να συμμετέχει ως ενεργός πολίτης και στην δημοκρατική κοινωνία ασκώντας και διεκδικώντας υποχρεώσεις και δικαιώματα. Οι δημοκρατικές αρχές και πεποιθήσεις, όπως η συμμετοχή στα κοινά και η ελευθερία του λόγου, θεμελιώνονται στην έννοια του αυτοσεβασμού και της ισότητας και η επιβίωση της δημοκρατικής κοινωνίας μπορεί να συμβεί, όταν τα μέλη της συνεργάζονται και αναπτύσσουν σχέσεις με τους

άλλους πραγματώνοντας τον ρόλο τους ως ενεργά πρόσωπα και υπεύθυνοι πολίτες (Graham & Weingarten, 2018).

Η προσχολική ηλικία έχει ιδιαίτερη σημασία για την διαμόρφωση της δημοκρατικής προσωπικότητας, καθώς τα ερεθίσματα της εκπαίδευσης τα οποία θα δεχτεί το παιδί σε αυτή την περίοδο είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Σύμφωνα με την υιοθέτηση των δημοκρατικών και των ευρύτερων πολιτικών στάσεων και αξιών, ιδιαίτερη είναι η επίδραση που δέχεται το παιδί από το εγγύς περιβάλλον του. Έτσι οι κοντινοί του άνθρωποι λειτουργούν ως πρότυπο, αλλά και ως σημαντικοί άλλοι τους οποίους τα παιδιά μιμούνται ως προς τη συμπεριφορά και δέχονται επιβράβευση στην περίπτωση που η συμπεριφορά τους είναι σύμφωνα με τις καθιερωμένες αρχές τις οποίες οι ίδιοι ενστερνίζονται. Επιπλέον, η κατάκτηση της έννοιας της ισότητας και του σεβασμού ξεκινάει από την ανάπτυξη του αυτοσεβασμού που εδράζεται στην απόκτηση της αυτοεικόνας του προσώπου και την θεμελίωση της αυτοεκτίμησης του (Wood et al., 2018). Έτσι η εκτίμηση του παιδιού για τον εαυτό του και τον άλλο αποτελεί βασική προϋπόθεση για να αναγνωρίσει αργότερα το παιδί ως άνθρωπος την αξία των δικαιωμάτων του και των δικαιωμάτων των άλλων. Όταν το παιδί εκτιμά τον άνθρωπο, στην αρχή ανακαλύπτοντας τον εαυτό του και στη συνέχεια ανακαλύπτοντας τους άλλους, τότε μπορεί να αντιληφθεί ότι οι άνθρωποι έχουν δικαιώματα τα οποία δεν θα στερηθούν. Έτσι το παιδί μπορεί να έρθει σε επαφή με τα ανθρώπινα δικαιώματα και να τα προσεγγίσει καλύτερα μέσα από μία δημοκρατική εκπαίδευση στην οποία αυτά γίνονται σεβαστά. Δεδομένου ότι ο δημοκρατικός και ενεργός πολίτης είναι ευαισθητοποιημένος στον σεβασμό και την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η εκπαίδευση στην δημοκρατία έχει άμεση σχέση με την εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα. Έτσι το νηπιαγωγείο ως μέρος του εκπαιδευτικού συστήματος ακολουθεί τις βασικές αρχές της εκπαίδευσης και

διαμορφώνει δημοκρατικά υπεύθυνους πολίτες συμβάλλοντας στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών σε βασικές αξίες της Δημοκρατίας (Potter, 2003).

Η ανάπτυξη της κατανόησης του πολιτικού συστήματος πρέπει να προσεγγιστεί από τα παιδιά προσχολικής ηλικίας εντός ενός πλαισίου οργανωμένης εκπαίδευσης. Η δημοκρατική διαπαιδαγώγηση στο νηπιαγωγείο σε ηλικίες 4 έως 6 ετών προάγεται από τον τρόπο οργάνωσης της σχολικής ζωής, το στυλ διοίκησης της τάξης και τις μορφές διδασκαλίας που εφαρμόζονται. Μέσα λοιπόν από αυτό το δημοκρατικό κλίμα, το παιδί αρχίζει να βιώνει τη Δημοκρατία και να μαθαίνει για αυτή γνωρίζοντας τα δικαιώματά του και ζητώντας την εφαρμογή τους (Graham & Weingarten, 2018). Παράλληλα ευαισθητοποιείται απέναντι στα δικαιώματά του, αλλά και των άλλων, και εμπλέκεται σε δημοκρατικές διαδικασίες. Άλλωστε, η κοινωνία αυτή θα ήταν αντιφατική, αν δεν εξασκούσε από νωρίς τους μελλοντικούς της πολίτες σε δημοκρατικές διαδικασίες, όπως ο διάλογος και ο σεβασμός των απόψεων, αλλά και η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων (Potter, 2003).

Η διαμόρφωση ενός δημοκρατικού πολίτη ξεκινά από τις κοινωνικές επιδράσεις της σχολικής τάξης, όπου το παιδί μαθαίνει να αποδίδει αξία στη δημοκρατία η οποία επικρατεί σε αυτή. Αν και η ικανότητα του παιδιού να είναι υπεύθυνο για τον εαυτό του και να προσπαθεί για το κοινό καλό της ομάδας είναι ένα θετικό στοιχείο, για την δημοκρατική κοινωνία είναι μία απαίτηση για την ορθή διαπαιδαγώγηση του πολίτη (Kennedy, 2019). Συμπεραίνεται, λοιπόν, ότι η συμμετοχή σε κοινές αποφάσεις και προσπάθειες, αλλά και στην εργασία υπέρ ενός κοινού καλού, πρέπει να ξεκινάει από νωρίς στη ζωή του παιδιού, έτσι ώστε το παιδί να μπορεί να αναπτύξει στο μέλλον το δημοκρατικό αίσθημα και να αποκτήσει την ευθύνη του εαυτού του, επιδεικνύοντας ταυτόχρονα ευθύνη και για τα άλλα πρόσωπα και τις ομάδες, συμμετέχοντας στα κοινά (Johansen et al., 2018).

Μερικές από τις διαδικασίες, οι οποίες συμβάλλουν προς αυτή την κατεύθυνση, είναι οι δραστηριότητες και οι εμπειρίες οι οποίες αναπτύσσονται από το ίδιο το παιδί στα πλαίσια του νηπιαγωγείου σχετικά με τις ψηφοφορίες και τον σεβασμό της πλειοψηφίας, κάτι το οποίο δίνει στο παιδί την ευκαιρία να ζήσει τη Δημοκρατία στην πράξη. Στις διαδικασίες αυτές, το παιδί πρέπει να κατανοήσει για ποιο λόγο ψηφίζει, αναγνωρίζοντας ότι η ψήφος του θα έχει συνέπεια και αντιλαμβανόμενο την σημασία της διατύπωσης της άποψης του (Chianese, 2018).

3.Δημοκρατία στην Εκπαίδευση

3.1 Λίγα λόγια για τη Δημοκρατία

Η Δημοκρατία ως έννοια έχει εγείρει πληθώρα συζητήσεων και οι απόψεις που εκφράζονται επί του θέματός της ποικίλουν.

Ως λέξη προέρχεται από τα αρχαία ελληνικά και παράγεται από τις λέξεις «δήμος» που σημαίνει λαός και «κράτος» που σημαίνει εξουσία. Από την ελληνική γλώσσα εισήχθη στη γαλλική (democratie) και εν συνεχεία, τον 16ο αι., στην αγγλική (democracy) (Χελντ, 2003).

Ο Schmidt(Schmidt, 2004) πραγματεύεται πληθώρα ορισμών και θεωριών για τη Δημοκρατία. Αναφέρει πως σύμφωνα με τον Meier η Δημοκρατία είναι η εξουσία του δήμου, του λαού, των πολλών· ενώ σύμφωνα με τον Bleicken η εξουσία αυτή προέρχεται από τον λαό, ασκείται από αυτόν ή τους αντιπροσώπους του και αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του. Χαρακτηριστικά ο Αβραάμ Λίνκολν όρισε τη Δημοκρατία ως «government of the people, by the people, and for

the people» (Schmidt, 2004, p. 22). Ο Schmidt κάνει, επίσης, αναφορά στον Αριστοτέλη, ο οποίος αντιλαμβάνεται τη Δημοκρατία ως πολίτευμα στενά συνυφασμένο με την πολιτική ελευθερία, την πολιτική ισότητα και την πολιτική συμμετοχή.

Παρά τις διαφορές οι οποίες εντοπίζονται από τους μελετητές μεταξύ της αρχαιοελληνικής και της σύγχρονης αντίληψης για τη Δημοκρατία, οι προαναφερθείσες αξίες παραμένουν κοινώς αποδεκτές και αναμφισβήτητα διαχρονικές. Ενώ μέχρι ακόμα και τις αρχές του προηγούμενου αιώνα η πολιτική ελευθερία, η πολιτική ισότητα και η πολιτική συμμετοχή ήταν προνόμιο μιας μόνο μερίδας του αντρικού πληθυσμού, στη σύγχρονη εποχή οι αξίες αυτές αναγνωρίζονται για ολόκληρο τον ενήλικο πληθυσμό (Schmidt, 2004). Γίνεται λοιπόν πλέον λόγος για «φυσική ισότητα» των ανθρώπων, η αναγνώριση της οποίας αποτελεί τη σημαντικότερη ίσως διαφορά μεταξύ της αρχαιοελληνικής και της σύγχρονης Δημοκρατίας (Τουπαδάκη - Καψετάκη, 2009).

Απόρροια της ισότητας των ατόμων είναι βέβαια και η αναγνώριση και αποδοχή των ιδιωτικών και ιδιαίτερων συμφερόντων και ταυτοτήτων τους. Γίνεται συνεπώς λόγος για αποδοχή της ετερογένειας του κοινωνικού συνόλου (Schwarzmantel, 2004). Συνεπώς η Δημοκρατία παρέχει ευκαιρίες ικανοποίησης των αναγκών και ηθικής αυτοανάπτυξης των πολιτών (Χελντ, 2003), ενώ παράλληλα ευνοεί το σεβασμό κάθε ανθρώπινης ύπαρξης και την αποδοχή όλων από όλους, σύμφωνα και με τη «Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ατόμου και του πολίτη», η οποία αποτελεί το επιστέγασμα της σύγχρονης Δημοκρατίας (Τουπαδάκη - Καψετάκη, 2009).

Με βάση την ανθρώπινη αξιοπρέπεια δημιουργείται το κανονιστικό πλαίσιο για τις πολιτικές διεργασίες που συντελούνται στο δημοκρατικό πολίτευμα. Η πολιτική

ηγεσία δύναται να αλλάξει, ενώ το σύστημα διακυβέρνησης να παραμείνει σταθερό. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι συγκρούσεις μπορούν να επιλυθούν ειρηνικά και τα ανθρώπινα λάθη να αντιμετωπιστούν. Απώτερο σκοπό αποτελεί το κοινό καλό, το οποίο συναποφασίζεται και σέβεται και το ατομικό καλό. Εντούτοις στη Δημοκρατία παρατηρείται το φαινόμενο οι πολιτικοί εκπρόσωποι του λαού να προτιμούν την πρόσκαιρη πολιτική επιτυχία σε βάρος ουσιαστικών μακροπρόθεσμων στόχων. Για τον λόγο αυτό απαιτείται η διαρκής ενεργητική συμμετοχή των πολιτών μέσω της ενημερωμένης και κριτικής αφοσίωσης στα ιδεώδη της Δημοκρατίας. (Gollob, Krapf, Olafsdottir, & Weidinger, 2010)

Ήδη οι αρχαίοι Έλληνες στοχαστές και, εν συνεχεία, οι στοχαστές του Διαφωτισμού ανέδειξαν το σημαντικό ρόλο της πολιτικής διαπαιδαγώγησης, η οποία πρέπει να συντελείται μέσω της παιδείας προκειμένου να διαμορφώνονται «καλοί καγαθοί» και «φωτισμένοι» αντίστοιχα πολίτες (Τουπαδάκη - Καψετάκη, 2009).

3.2 Η Δημοκρατική Παιδεία

Τα κοινωνικά προβλήματα των τελευταίων ετών, τα οποία περιλαμβάνουν έντονα φαινόμενα ρατσισμού και κοινωνικών διακρίσεων, λόγω των συχνών και μεγάλων μετακινήσεων πληθυσμών, αποδεικνύουν πόσο επιτακτική είναι η ανάγκη να καλλιεργηθούν στους νέους ανθρώπους δημοκρατικές συνήθειες και πρωτίστως σεβασμός προς τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των συνανθρώπων τους ανεξαρτήτως οποιασδήποτε ιδιαιτερότητας (Οικονομίδης & Ελευθεράκης, 2009). Επίσης, σε έναν κόσμο όπου μπορεί να συναντήσει κανείς ποικίλα είδη δημοκρατίας (κοινοβουλευτική, προεδρική, ημιπροεδρική, ανταγωνιστική, πλειοψηφική, άμεση (Schmidt, 2004)), αλλά και συνεχείς πολιτικές αναταραχές, κρίνεται αναγκαία η

ανάπτυξη σκεπτόμενων ανθρώπων, οι οποίοι γαλουχημένοι με τα ιδεώδη της Δημοκρατίας θα είναι σε θέση να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες με πνεύμα συνεργασίας αποβλέποντας στη διατήρηση και βελτίωσή της.

Η δημοκρατική συμμετοχή, η αυτο-ευθύνη, ο αλληλοσεβασμός, η συλλογικότητα και η συνεισφορά αποτελούν βασικές αξίες της Δημοκρατικής Παιδείας. Βέβαια σκεπτόμενοι και ενεργοί πολίτες μπορούν να αναπτυχθούν καλύτερα σε σχολεία τα οποία λειτουργούν δημοκρατικά (Ευρωπαϊκή Κοινότητα για τη Δημοκρατική Παιδεία). Η Δημοκρατική Παιδεία φαίνεται να είναι ο βέλτιστος τρόπος για την ανάπτυξη ανθρώπων/πολιτών οι οποίοι θα λειτουργούν με βάση τα δημοκρατικά ιδεώδη και θα σέβονται τους συνανθρώπους τους και τα ανθρώπινα δικαιώματά τους.

Λέγοντας Δημοκρατική Παιδεία εννοείται «η παιδεία κατά την οποία τα παιδιά οργανώνουν ελεύθερα τις καθημερινές τους δραστηριότητες και έχουν ίσα δικαιώματα με τους ενήλικους μέσω δημοκρατικού τρόπου λήψης αποφάσεων», όπως αναφέρει η Alternative Education Resource Organization (Ευρωπαϊκή Κοινότητα για τη Δημοκρατική Παιδεία). Στη Δημοκρατική Παιδεία, δηλαδή, βρίσκει απόλυτη εφαρμογή το Άρθρο 12 της Σύμβασης του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Ευρωπαϊκή Κοινότητα για τη Δημοκρατική Παιδεία), σύμφωνα με το οποίο αναγνωρίζεται στο παιδί «το δικαίωμα ελεύθερης έκφρασης της γνώμης του σχετικά με οποιοδήποτε θέμα που το αφορά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις του παιδιού ανάλογα με την ηλικία του και με το βαθμό της ωριμότητάς του» (Ν.2101/1992). Ένας άλλος όρος που χρησιμοποιείται είναι η Εκπαίδευση για τη Δημοκρατική Ιδιότητα του Πολίτη, η οποία στοχεύει στην προετοιμασία των μαθητών για να συμμετάσχουν ενεργά στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα γύρω τους αργότερα ως

πολίτες (Education for Democratic Citizenship/EDC) (Gollob, Krapf, Olafsdottir, & Weidinger, 2010).

Οι Naval, Print και Veldhuis σημειώνουν ότι «η εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη μπορεί να οριστεί ως η προετοιμασία των νέων για να γίνουν ενημερωμένοι, ενεργοί και αφοσιωμένοι πολίτες στα πλαίσια της Δημοκρατίας τους» και συμπληρώνουν ότι «στόχος της είναι να αναπτύξει την ικανότητά τους για προσεκτική και υπεύθυνη συμμετοχή ως δημοκρατικοί πολίτες στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή» (Naval, Print, & Veldhuis, 2002).

Οι Osler και Starkey αναφέρουν ότι για τη Δημοκρατική Παιδεία/Εκπαίδευση για τη Δημοκρατική Ιδιότητα του Πολίτη υπάρχει ένα ανανεωμένο ενδιαφέρον περίπου από τις αρχές του 21ου αιώνα (Osler & Starkey, 2006). Εντούτοις οι ρίζες της εντοπίζονται στα τέλη του 19ου με αρχές του 20ου αιώνα στα πλαίσια της «Ρεφορμιστικής Παιδαγωγικής Κίνησης» η οποία έκανε την εμφάνισή της ως αντίλογος προς την αυταρχική παραδοσιακή Παιδαγωγική (Κρίβας, 1998) με αντιλήψεις και έννοιες που φαίνεται να προέρχονται από τους Διαφωτιστές ή ακόμη και τον Πλάτωνα (Καρακατσάνης & Καραφύλλης, 2004). Συχνότερα απαντώνται οι όροι «Νέα Αγωγή», «Νέο Σχολείο» και «Σχολείο Εργασίας».

Εξ αρχής αναπτύχθηκαν διάφορα μοντέλα στους κόλπους της «Ρεφορμιστικής Παιδαγωγικής Κίνησης», οι βασικές αρχές των οποίων παρουσιάζουν μεγάλες ομοιότητες. Σύμφωνα με τον Κρίβα (Κρίβας, 1998) τα μοντέλα της «Ρεφορμιστικής Παιδαγωγικής Κίνησης» αμφισβήτησαν τη μετωπική καθ' έδρας διδασκαλία, ενώ προώθησαν και ενίσχυσαν τη συμμετοχική δράση του μαθητή, την αυτονομία του και την ελευθερία της βούλησής του, καθώς και τον διάλογο μεταξύ δασκάλου και μαθητή. Επίσης τα ενδιαφέροντα του μαθητή επηρέαζαν πλέον σημαντικά την

παιδαγωγική πράξη. Ο Παπάς (Παπάς, χ.χ.) συμπληρώνει ότι στόχο όλων αποτελεί πια η εξελισσόμενη παιδική προσωπικότητα στο σύνολό της, καθώς και η διαλεκτική σύνθεση της ατομικότητας του παιδιού και των ποικίλων πολιτιστικών αγαθών. Οι Καρακατσάνης και Καραφύλλης (Καρακατσάνης & Καραφύλλης, 2004) επισημαίνουν την αξία της αυτενέργειας, σημειώνοντας ότι στο πλαίσιο του «Σχολείου Εργασίας» η πράξη προηγείται της γνώσης.

Ειδικότερα, για τη Δημοκρατική Παιδεία, η συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, ο σεβασμός της διαφοράς και η ισότητα μεταξύ των ατόμων μιας πολυπολιτισμικής κοινότητας/κοινωνίας κατέχουν εξέχουσα σημασία (Καρακατσάνη, 2003). Επίσης ο Ελευθεράκης επισημαίνει τη σπουδαιότητα της ύπαρξης εντός του σχολείου δημοκρατικών δομών και διαδικασιών καθώς και δημοκρατικού αναλυτικού προγράμματος σπουδών (Ελευθεράκης, 2009). Τέλος για τις παιδαγωγικές αρχές της Δημοκρατικής Παιδείας κάνουν λόγο και οι Osler & Starkey και αναφέρουν «την αξιοπρέπεια και την ασφάλεια· συμμετοχή· ταυτότητα και συμπερίληψη· ελευθερία· πρόσβαση στις πληροφορίες· και προστασία της ιδιωτικής ζωής» (Osler & Starkey, 2006, σ. 446).

Η παιδαγωγική αυτή κίνηση απέκτησε σπουδαίους εκπροσώπους, ανάμεσα στους οποίους ο J. Dewey, ο P. Freire, ο C. Freinet και ο A. S. Neill (Osler & Starkey, 2006). Πρόδρομός τους και εμπνευστής τους υπήρξε ο J. J. Rousseau με το έργο του «Αιμίλιος ή περί αγωγής» (Soetard, 2000). Όπως αναφέρει ο Soetard, ο Rousseau στο έργο του εξαίρει την έννοια της ελευθερίας και της αυτόνομης βούλησης. Θεωρεί σημαντική την εργασία, με κάποια προφύλαξη όμως, καθώς το παιδί είναι μαθητευόμενος άνθρωπος και όχι εργάτης. Επίσης αναγνωρίζει τη σπουδαιότητα της εμπειρικής γνώσης, η οποία συνδέεται με το θεωρητικό μάθημα και αποτελεί εφαρμογή αυτού. Τέλος η παρατήρηση του παιδιού αποτελεί βασικό εργαλείο στα

χέρια του παιδαγωγού προκειμένου να ωθήσει το παιδί να εξελιχθεί σύμφωνα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και ικανότητές του.

Εμπνευσμένος από τις ιδέες του J. J. Rousseau, ο J. Dewey είναι ένας από τους θεμελιωτές του Σχολείου Εργασίας. Οι Καρακατσάνης και Καραφύλλης (Καρακατσάνης & Καραφύλλης, 2004) επισημαίνουν την άποψη του Dewey ότι μόνο ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο στηρίζεται στην εργασία είναι σε θέση να προετοιμάσει ανεξάρτητους και σκεπτόμενους πολίτες, οι οποίοι μπορούν να υποστηρίξουν τη δημοκρατική συμβίωση των ανθρώπων και των εθνών. Η εργασία για τον Dewey περιλαμβάνει κάθε εμπειρία και πρακτική ενασχόληση με όλες τις πτυχές της καθημερινής ζωής, η οποία εμπλέκει τη σωματική δραστηριότητα αλλά και την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση του ατόμου με τον περιβάλλοντα κόσμο. Τη δραστηριότητά του αυτή το άτομο είναι ελεύθερο να την επιλέξει και να τη διαμορφώσει σύμφωνα με τα προσωπικά του ενδιαφέροντα σεβόμενο πάντα τη φύση και τους συνανθρώπους του. Ένα τέτοιο εκπαιδευτικό σύστημα θα πρέπει, κατά τον Dewey, να παρέχει σε όλους την ευκαιρία να συμμετάσχουν ελεύθερα, ανεξάρτητα και οικιοθελώς.

Εκπρόσωπος της «Ρεφορμιστικής Παιδαγωγικής Κίνησης» είναι επίσης ο P. Freire, ο οποίος - επηρεασμένος από το οικονομικό - κοινωνικό πλαίσιο της Βραζιλίας όπου δραστηριοποιήθηκε - διαμόρφωσε την «παιδαγωγική της απελευθέρωσης» (Κρίβας, 1998). Ο Freire θεωρούσε ότι στόχος του σχολείου θα πρέπει να είναι η ανακάλυψη και η κατάκτηση της γνώσης εκ μέρους των μαθητών, μέσω του προβληματισμού και του ελεύθερου διαλόγου μεταξύ των μαθητών και του δασκάλου, οι οποίοι πλέον θα είναι συνυπεύθυνοι διαμορφωτές της μεταξύ τους σχέσης και της παιδαγωγικής διαδικασίας. Σε αντίθεση με την παραδοσιακή παιδαγωγική, ο Freire απαιτεί την εξάλειψη της απόστασης μεταξύ του δασκάλου και των μαθητών και την ανάπτυξη

ισότιμου διαλόγου μετά από την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης και της συνεργατικότητας. Συνεπώς δίνεται η δυνατότητα στους συμμετέχοντες στην παιδαγωγική διαδικασία να απελευθερωθούν από τους ρόλους τους και να είναι συγχρόνως και δάσκαλοι και μαθητές και να συνδιαμορφώνουν ισότιμα όλες τις διαδικασίες. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν κριτική συνείδηση για την πραγματικότητα, η οποία αποτελεί συγχρόνως πηγή εμπειριών αλλά και χώρο δράσης όπου οι μαθητές μπορούν να επιφέρουν αλλαγές και διαμορφώσεις.

Στα πλαίσια μιας μελέτης για τη «Νέα Αγωγή», τη «Μεταρρυθμιστική Παιδαγωγική» και τη Δημοκρατική Παιδεία, θα ήταν μεγάλη παράλειψη, αν δεν γινόταν αναφορά στον C. Freinet και στον A.S. Neill. Το έργο και οι παιδαγωγικές απόψεις και αρχές του C. Freinet θα μελετηθούν εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσης εργασίας. Επί του παρόντος θα ολοκληρωθεί η μελέτη για τη Δημοκρατική Παιδεία με μια αναφορά στο αντιαυταρχικό μοντέλο του A.S. Neill.

Με τον όρο «αντιαυταρχική αγωγή», όπως σημειώνει ο Κρίβας (Κρίβας, 1998), ο ίδιος ο A.S. Neill διευκρινίζει ότι δεν αναφέρεται σε ένα εκπαιδευτικό σύστημα βασισμένο στην αναρχία και την ασυδοσία. Αντιθέτως με την αντιαυταρχική αγωγή, στοχεύει - μέσω ενός κλίματος ελευθερίας, ισότητας και αμοιβαιότητας - στην καλλιέργεια υπεύθυνων και αυτοδιαχειριζόμενων πολιτών. Τονίζοντας ο A.S. Neill ότι το παιδί είναι από τη φύση του καλό δεν επιχειρεί να καθοδηγήσει, αλλά να διευκολύνει την ανάπτυξή του, εξασφαλίζοντάς του την ευτυχία και τη χαρά. Με αυτό τον τρόπο δεν επιτυγχάνει μόνο τη νοητική ανάπτυξη του παιδιού, αλλά και τη συναισθηματική, αναγνωρίζοντας τις έμφυτες ικανότητες του παιδιού αλλά και τις ψυχικές του ανάγκες. Η ελευθερία που χαρακτηρίζει το αντιαυταρχικό μοντέλο του A.S. Neill βασίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό, την ειλικρίνεια και τη δημοκρατική

ισοτιμία μεταξύ όλων των μελών της κοινότητας, μαθητών και δασκάλων. Συνεπώς, όπως αναφέρει ο Παπάς (Παπάς, χ.χ.), καλλιεργούνται άτομα αυθυπεύθυνα, γεμάτα αυτοπεποίθηση και αυτοδυναμία, με υψηλές ανθρωπιστικές αξίες.

3.3 Η διαμόρφωση της Δημοκρατικής Συνείδησης στο σχολείο

Για τη διαμόρφωση της Δημοκρατικής Συνείδησης στο σχολείο σημασία έχει το μοντέλο εκπαίδευσης, με το οποίο θα πρέπει να συνδέεται η Δημοκρατική Συνείδηση στο σχολείο. Ο Πανταζής (2009) προτείνει το μοντέλο της Παιδαγωγικής της Ειρήνης.

Η Παιδαγωγική της Ειρήνης, στρέφεται κατά της βίας και προτείνει τον διάλογο για την επίλυση των διαφορών. Μία από τις προϋποθέσεις για να είναι αποτελεσματική η παιδαγωγική αυτή είναι και η ικανότητα δημοκρατικής συμμετοχής. Πρόκειται για την πρακτική των μορφών πολιτικής συμμετοχής, η οποία περιλαμβάνει την αντιμετώπιση μορφών πολιτικής ανυπακοής (Πανταζής, 2009).

Η δεύτερη προϋπόθεση είναι ο σεβασμός των δικαιωμάτων του παιδιού. Σε πολλές περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί δεν σέβονται το δικαίωμα της έκφρασης του λόγου. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται οι εκπαιδευτικοί ακούσια να μη σέβονται αυτό το βασικό δικαίωμα των παιδιών. Οι πρακτικές για να εξασφαλιστεί αυτό το δικαίωμα είναι η ενημέρωση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών (Πανταζής, 2009).

Ο Breslin (2003) γράφει ότι η δημιουργία πολιτικής κουλτούρας και σκέψης σε μία σχολική μονάδα θα πρέπει να ξεκινά από τους εκπαιδευτικούς, που έχουν ηθική υποχρέωση να την αποδεικνύουν κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού τους έργου.

Ο Gearon (2003) αναφέρει ότι σε πολλές περιπτώσεις θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να ωθεί το παιδί στον σεβασμό των δημοκρατικών θεσμών και της διαφορετικότητας και να κλείνει τα αυτιά του στη μισαλλοδοξία που υπάρχει στην κοινωνία, ακόμα και μέσα από την ίδια την οικογένειά του. Ο Heater (2001), από τη μεριά του, γράφει ότι σε πολλές περιπτώσεις οι εκπαιδευτικοί αμελούν το καθήκον που έχουν ως προς την κοινωνία και τα ίδια τα παιδιά για τη διαμόρφωση Δημοκρατικής Συνείδησης, καθώς δεν την περιλαμβάνουν στο πρόγραμμα τους, ενώ ταυτόχρονα επιβάλλουν τις αποφάσεις τους αυθαίρετα.

3.4 Το πλαίσιο της δημοκρατικής λειτουργίας της Εκπαίδευσης στο εξωτερικό

Οι Kahne και Westheimer (2003) εξέτασαν 10 σχολικά προγράμματα στην Αμερική, με στόχο τη διαπαιδαγώγηση των μαθητών στις αξίες της Δημοκρατίας. Το πρώτο πόρισμα της έρευνας τους είναι ότι μεγάλο ποσοστό των πολιτών δεν έχει γνώση της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών. Ένα άλλο πόρισμα ήταν ότι σε σχέση με την δεκαετία του '60 το ποσοστό των Αμερικανών πολιτών που ψηφίζει έχει μειωθεί κατά 25%. Το αίτιο είναι ότι το εκπαιδευτικό σύστημα δε διδάσκει στους μαθητές τις αξίες της Δημοκρατίας και δεν τους δίνει τα αναγκαία κίνητρα, ώστε να ασχοληθούν με τα πολιτικά ζητήματα της περιοχής τους.

Για τους Kahne και Westheimer (2003) η ρίζα του προβλήματος είναι η ελλιπής λειτουργία των Δημοκρατικών Αξιών στο σχολικό περιβάλλον κι αναφέρουν ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να προάγουν τον διάλογο στο πλαίσιο του μαθήματος και να συζητούν με τα παιδιά ακόμα και θέματα που για την κοινωνία είναι ταμπού. Ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να θέσει τις προϋποθέσεις για ένα δημοκρατικό διάλογο. Ο Westheimer (2003) αναφέρει ότι σε όποια σχολεία εφαρμόστηκαν προγράμματα

διαμόρφωσης δημοκρατικής κουλτούρας, το αποτέλεσμα ήταν οι μαθητές να γίνουν πιο συνειδητοποιημένοι σε πολιτικά ζητήματα σε τοπικό, περιφερειακό, αλλά και εθνικό επίπεδο. Οι μαθητές που θα μάθουν να λειτουργούν με σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και την αποδοχή της άποψης των άλλων, θα έχουν σημαντικό ρόλο στην κοινωνία, όπου πολλές φορές γίνονται φορείς κοινωνικών αλλαγών και διεργασιών. Όλα αυτά ενισχύονται κι από την Darling-Hammond (1997) σε αντίστοιχη προγενέστερη έρευνα.

Μία διαφορετική πτυχή της αξίας της δημοκρατίας στο σχολικό περιβάλλον δίνεται από τον Easton (2005), ο οποίος είναι εκπαιδευτικός σε σχολείο του Colorado, όπου οι μαθητές προέρχονταν από κοινωνικά ευάλωτες ομάδες και μειονότητες και μεγάλος αριθμός των μαθητών παρουσίαζε παραβατική συμπεριφορά. Ο Easton (2005) προχώρησε στην εκπόνηση μεθοδολογίας για την ομαλή ένταξη των μαθητών στην κοινωνία μέσω της κατανόησης των δικαιωμάτων τους και της λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών. Οι κύριοι άξονες ήταν:

- Οι μαθητές αποφάσισαν από κοινού για τον τρόπο αξιολόγησής τους και τα κριτήρια.
- Δημιουργία μηχανισμών που δημιουργούν δημοκρατική κουλτούρα.
- Δημιουργία άτυπων οργάνων, όπως ομάδες εργασίας.
- Ανάδειξη ζητημάτων που αφορούν στην τοπική κοινωνία.

Πριν από το πείραμα του Easton (2005), οι μαθητές δήλωναν απογοητευμένοι τόσο από την αντιμετώπιση που είχαν από την κοινωνία, όσο και από το πολιτικό σύστημα, σε συνδυασμό με την αδιαφορία που έδειχναν προς τον ρόλο του σχολείου. Μετά τη διεξαγωγή των αλλαγών που έκανε ο Easton (2005) οι μαθητές απέκτησαν αυτοπεποίθηση για τον ρόλο τους στην κοινωνία, ενώ οι κοινωνικοί εταίροι, από τη

μεριά τους, όπως οι γονείς και ο σύλλογος διδασκόντων, έδειξαν μια θετική διάθεση προς το πρόγραμμα αυτό. Ο Easton (2005) τελικά κατέληξε ότι το πρόγραμμα «εκδημοκρατισμού» της σχολικής μονάδας, είχε θετικό αντίκτυπο στην αξιολόγηση της μονάδας, οι επιδόσεις των μαθητών βελτιώθηκαν, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι μαθητές του σχολείου συνέχισαν τις σπουδές τους στην ανώτερη εκπαίδευση.

Τέλος, άξιο αναφοράς είναι και το πρόγραμμα για το «Δημοκρατικό και Ανθρώπινο Σχολείο» που ξεκίνησε το 2009 στα σχολεία της Κύπρου και το οποίο βρίσκεται στη φάση της υλοποίησης. Σύμφωνα με τα όσα γράφει η Ζώη (2009) στο πρόγραμμα αυτό «δημοκρατικό» ονομάζεται «ένα σχολείο στο οποίο μπορούν να φοιτούν όλα τα παιδιά μαζί για να προετοιμαστούν για την κοινή ζωή: χωρίς έκπτωση στα μορφωτικά αγαθά για κανένα παιδί και με μορφωτικά αγαθά προσανατολισμένα σε εκείνα τα θέματα, των οποίων η γνώση αποτελεί το απαραίτητο κλειδί για την κατανόηση και την «κατάκτηση» του κόσμου».

Το πρόγραμμα είναι πολυσύνθετο κι έχει τις ακόλουθες δράσεις:

- Αλλαγή αναλυτικού προγράμματος.
- Ενδυνάμωση του ρόλου των μαθητικών συμβουλίων με συμμετοχή αντιπροσώπων τους σε συλλογικά όργανα που λαμβάνουν αποφάσεις για τη σχολική μονάδα.
- Επιμόρφωση εκπαιδευτικών σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αντιμετώπισης των μαθητών που προέρχονται από κοινωνικά ευάλωτες ομάδες.
- Βελτίωση σχολικών εγχειριδίων.
- Δράσεις για την ενσωμάτωση των παιδιών των μεταναστών στη σχολική ζωή.

- Στο σχολικό πρόγραμμα θα συμπεριλαμβάνονται θεματικές ενότητες για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Δημοκρατία (Ζώη, 2009).

Ως αποτίμηση των όσων αναφέρθηκαν σε αυτή την ενότητα, προκύπτει ότι τα ελληνικά σχολεία παρουσιάζουν έλλειμμα Δημοκρατίας. Βέβαια αυτό δεν είναι φαινόμενο που παρουσιάζεται μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε αναπτυγμένες κοινωνίες της Δύσης. Μέσα από τις έρευνες των Darling-Hammond (1997), Kahne και Westheimer (2003), Westheimer (2003) και Easton (2005), προέκυψε ότι το σχολείο μπορεί να μεταμορφωθεί σε δημοκρατικό θεσμό με ευεργετικές συνέπειες για τους μαθητές, τους εκπαιδευτικούς και το κοινωνικό σύνολο. Τέλος, εξετάστηκε η περίπτωση της Κύπρου (Ζώη, 2009), όπου οι ριζικές αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα, οι οποίες έχουν ήδη αρχίσει να εφαρμόζονται, θα έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός δημοκρατικού και ανοικτού σχολείου.

3.5 Ενεργός Πολιτειότητα-Δημοκρατία-Προσχολική Εκπαίδευση στο ελληνικό πλαίσιο

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι ένα σύστημα που είναι αυτόνομο, αλλά είναι μέρος της γενικότερης πολιτικής στην εκπαίδευση που έχει δημιουργήσει και αναπτύξει η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), καθώς και σύμφωνα με τις διεθνείς τάσεις και συμφωνίες όπου συμμετέχει η Ελλάδα. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι μια πολύ σημαντική παράμετρος είναι το γεγονός ότι η Ελλάδα συμμετέχει σε ένα μεγάλο αριθμό Ευρωπαϊκών και Διεθνών Συνθηκών που σχετίζονται με τα ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και με τη Δημοκρατία και τη λειτουργία των θεσμών που εξασφαλίζουν τα παραπάνω. Για τον λόγο αυτό έχουν αναπτυχθεί και οι σχετικές δράσεις, όπως ο Χάρτης του Συμβουλίου

της Ευρώπης για την Παιδεία της Δημοκρατίας και την Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Στο σημείο αυτό το ΔΕΠΠΣ για το Δημοτικό σχολείο αναφέρεται στο ότι θα πρέπει να υπάρχει ευαισθητοποίηση των μαθητών για τα ανθρώπινα δικαιώματα καθώς και για την ειρήνη και τον σεβασμό στην διαφορετικότητα (ΔΕΠΠΣ, 2001), ενώ οι σχετικές αναφορές στα αντίστοιχα προγράμματα του νηπιαγωγείου και γενικότερα της προσχολικής αγωγής είναι περιορισμένες.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι σημαντικό στοιχείο δεν είναι μόνο το τι γίνεται στην θεωρία και το τι προβλέψεις υπάρχουν στα αναλυτικά προγράμματα, αλλά το τι γίνεται στην πράξη. Ο Χριστόπουλος (2012) σημειώνει σχετικά ότι το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, ειδικά στην προσχολική αγωγή και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, δεν εισάγει τον μαθητή στην έννοια της πολιτειότητας και στο να συνειδητοποιήσει ότι είναι ένας ενεργός πολίτης. Αυτό, βέβαια, συνεπάγεται ότι οι σχετικές συνθήκες που έχει υπογράψει η Ελλάδα και οφείλει να τις εντάξει στο σχολικό πρόγραμμα, όπως ο Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Παιδεία της Δημοκρατίας και την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα, δεν έχουν ενταχθεί στο σχετικό πρόγραμμα και τις δράσεις του Υπουργείου Παιδείας.

Για να εξεταστούν τα παραπάνω στην πράξη, θα πρέπει να αναφερθεί ότι η ενεργός πολιτειότητα και η έννοια του πολίτη εισάγεται επίσημα στην Ε' Δημοτικού με το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής (ΚΠΑ), το οποίο διδάσκεται και στην ΣΤ' Δημοτικού. Την ίδια ώρα οι μαθητές διδάσκονται στις ίδιες τάξεις το μάθημα των Θρησκευτικών το οποίο έχει κατηχητικό χαρακτήρα, γεγονός που υπονομεύει την ποιότητα της εκπαίδευσης, τη θρησκευτική ουδετερότητα του σχολείου αλλά και τα ανθρώπινα δικαιώματα (Noula & Sen, 2014).

Ο Νούτσος (2003) αναφέρεται στο ότι στοιχεία της πολιτειότητας υπάρχουν και στο μάθημα της Μελέτης του Περιβάλλοντος που διδάσκεται στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού (Α' με Δ' Δημοτικού), που όμως για τον Νούτσο (2003) αυτό είναι μια κακή πρακτική και πρέπει να διαχωρίζονται αυτές οι δύο θεματικές ενότητες. Σε ό,τι αφορά το νηπιαγωγείο, ο Χριστόπουλος (2012) αναφέρεται ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων η διδασκαλία της πολιτειότητας βασίζεται στο ατομικό ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών και λιγότερο στην επίσημη πολιτική του Υπουργείου. Στο πρόγραμμα σπουδών για το Νηπιαγωγείο αναφέρεται ότι η ιδιότητα του πολίτη είναι μέρος της απόκτησης κοινωνικών δεξιοτήτων από την μεριά των μαθητών. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι τα παιδιά στο νηπιαγωγείο θα πρέπει να:

- Ενθαρρύνονται να μοιράζονται πλευρές του πολιτισμού τους με τα άλλα παιδιά.
- Συμμετέχουν σε κοινές προσπάθειες για την επίτευξη ενός στόχου (π.χ. μια κατασκευή ή τη διακόσμηση της τάξης).
- Προτρέπονται να διαπραγματεύονται μεταξύ τους (π.χ. να λύσουν μια διένεξη, να θέσουν κανόνες λειτουργίας της τάξης, να αποφασίσουν πώς θα υλοποιήσουν μια δημοσκόπηση στην τάξη).
- Ενθαρρύνονται να υπερασπίζονται τη γνώμη τους με επιχειρήματα, αλλά και ταυτόχρονα να είναι ανεκτικοί σε διαφορετικές απόψεις.
- Αναλαμβάνουν διάφορους ρόλους σε καθημερινές δραστηριότητες της τάξης (π.χ. του βοηθού ή διευκολυντή, του συνεργάτη, συμμετέχουν σε ομάδες καθηκόντων).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι στο ΔΕΠΠΣ αναφέρεται ότι η κριτική σκέψη μπορεί να προαχθεί από την αρχή τις διαθεματικότητας, αλλά και από την

λειτουργία της Ευέλικτης Ζώνης και της «Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής». Βέβαια, όπως αναφέρει ο Νούτσος (2003), σε ένα μεγάλο βαθμό αυτό είναι στην διακριτική ευχέρεια του εκπαιδευτικού και τη διάθεση που έχει να προάγει την πολιτειότητα. Μάλιστα η Καρακατσάνη (2005) σημειώνει την ανάγκη ο εκπαιδευτικός να λειτουργεί ως ακτιβιστής και να μην περιορίζει τη δράση του μόνο εντός του σχολείου, αλλά και να έχει έναν ευρύτερο κοινωνικό ρόλο, κάτι που δεν προβλέπει το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Σε σχέση με την προσχολική αγωγή και την πολιτειότητα, όπως έχει ήδη αναφερθεί υπάρχουν ισχνές αναφορές. Η μελέτη των Νάκου & Γκούσκος (2018) αναφέρεται στο ότι η έννοια της Δημοκρατίας και της Πολιτειότητας στο νηπιαγωγείο, όπως αναφέρεται στο ΔΕΠΠΣ, προσεγγίζεται μέσω δύο διαφορετικών μορφών. Η πρώτη είναι η συνταγματική που προσεγγίζεται από σχέδια εργασίας που σχετίζονται με τις λειτουργίες της Δημοκρατίας, όπως είναι οι εκλογές και οι κανόνες της Δημοκρατίας. Η δεύτερη μορφή είναι μέσω της συμμετοχής σε δράσεις που σχετίζονται με την ενίσχυση της Δημοκρατικής Συνείδησης. Στο σημείο αυτό, οι Νάκου & Γκούσκος (2018) αναφέρονται σε εκπαιδευτικές δράσεις και πρακτικές που μπορούν να προάγουν την αίσθηση της πολιτειότητας και που οι δράσεις αυτές έχουν πραγματοποιηθεί. Αυτές ήταν οι παρακάτω:

- Το Συμβούλιο των παιδιών
- Διαδικτυακός συμπολίτης
- Πολίτης νηπιαγωγείου
- Υπουργικό συμβούλιο της τάξης

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι υπάρχει αναφορά και στον κρίσιμο ρόλο που μπορεί να έχουν οι νέες τεχνολογίες. Στη δράση με τίτλο «Διαδικτυακός συμπολίτης» τα

παιδιά ενός νηπιαγωγείου ήρθαν σε επαφή μέσω skype με τα παιδιά από ένα άλλο νηπιαγωγείο για να συζητήσουν το πώς λειτουργούν το Συμβούλιο και να ανταλλάξουν απόψεις πάνω σε αυτό το ζήτημα.

4.Η Παιδαγωγική Freinet

4.1 Γενικές αρχές και θεωρητικό υπόβαθρο

Ο Celestin Freinet (1896-1966) ήταν Γάλλος εκπαιδευτικός και φιλόσοφος, αναμορφωτής της εκπαίδευσης με μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση της σύγχρονης εκπαίδευσης. Ο Freinet αναθεώρησε πολλές μορφές σχολικής εκπαίδευσης και τις έκανε να λειτουργούν στην πράξη. Ένα χαρακτηριστικό στοιχείο του μεγάλου μεταρρυθμιστικού κινήματος του Freinet, που πραγματοποιήθηκε σε ένα δίκτυο σύγχρονων σχολείων, ήταν η ενεργός μάθηση σε ένα δημοκρατικό σύνολο. Ο Freinet προσπάθησε να εκπαιδεύσει τα παιδιά με δημοκρατικό τρόπο, με το σχολείο να συνεργάζεται με την κοινωνία. Για τον δημοκρατικό τρόπο ζωής για να επιβιώσει και να ευδοκιμήσει, ο Freinet πίστευε ότι η εκπαιδευτική διαδικασία πρέπει να είναι απόρροια δημοκρατικών μεθόδων κοινωνικής και πολιτικής αλληλεπίδρασης, πράγμα που σημαίνει ότι όσο ο μαθητής βρίσκεται στο σχολικό περιβάλλον θα πρέπει να μετέχει σε δημοκρατικές και κοινωνικές διεργασίες. Βέβαια, η δημοκρατική αγωγή δεν περιορίζεται μόνο στο σχολείο. Ο Freinet προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της γνώσης του σχολείου και των πραγματικών προβλημάτων, φέρνοντας τον έξω κόσμο και την κοινωνία μέσα στο σχολείο, όπου το σχολείο είναι ένα ζωντανό κομμάτι της κοινωνίας. Ο Freinet γνώριζε, από την εμπειρία του, ότι πολλοί εκπαιδευτικοί είναι διστακτικοί ως προς το να προάγουν τη Δημοκρατία ή να βάλουν

τους μαθητές να αναστοχαστούν σύγχρονα κοινωνικά προβλήματα. Ο Freinet πιστεύει ότι η ενθάρρυνση των δημοκρατικών πρακτικών θα απαιτούσε σαρωτικές αλλαγές στον τρόπο που σκεφτόμαστε τη διδασκαλία σε όλους τους τομείς του προγράμματος σπουδών.

Ο Freinet περιγράφει την κίνηση του ως «μια ριζοσπαστική μεθοδολογική αλλαγή στην εκπαίδευση που αποτελεί μια πραγματική επανάσταση» και δημιουργεί μια νέα γενιά εκπαιδευτικών που στο επίκεντρο έχουν τον αναστοχασμό (Freinet, 1979, σ. 7).

Ο Freinet επεξεργάστηκε τις λεπτομέρειες αυτής της επανάστασης βήμα προς βήμα στην τάξη του, έτσι ώστε να της εφαρμόσει και στην πράξη. Έγραψε μια σειρά βιβλίων σχετικά με θέματα όπως η δημοκρατική σχολική φοίτηση, η ηθική εκπαίδευση, η παιδαγωγική μάθηση και εισήγαγε καινοτόμες τεχνολογίες για τη διδασκαλία της επιστήμης, των μαθηματικών, της ανάγνωσης και της γραφής. Ένα από τα πιο χρήσιμα βιβλία του, ωστόσο, ήταν ένας λεπτός τόμος με τίτλο *Pedagogical Invariants*.

Ο Freinet έγραψε τις Παιδαγωγικές Ανταλλαγές (*Pedagogical Invariants*) για να χρησιμεύσει ως οδηγός για την κατανόηση της «χρήσης των παιδαγωγικών τεχνικών και του πνεύματος της διδασκαλίας μας» (Freinet, 1979, σ. 8). Με την παιδαγωγική αμετάβλητη εννοούσε τις αρχές της διδασκαλίας που είναι "αδιαμφισβήτητες και ασφαλείς" και, ως εκ τούτου, παρέχουν μια στέρεη εννοιολογική βάση για το σύγχρονο παιδαγωγικό κίνημα που στο επίκεντρο του έχει την Δημοκρατική Αγωγή και την Πολιτειότητα. Ο Freinet ισχυρίστηκε ότι αυτές οι αρχές πρέπει να παραμείνουν συνεπείς σε όλες τις μεθόδους διδασκαλίας. Στην συνέχεια θα εξεταστούν μερικές από τις παιδαγωγικές αρχές του Freinet:

➤ **Σεβασμός στην ακεραιότητα του παιδιού**

"Καλούμαστε να αναζητήσουμε μια αίσθηση παιδείας που να επιτρέπει στα παιδιά να επιλέξουν τελικά την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσουν και όπου ο ενήλικας χρησιμοποιεί τον λιγότερο δυνατό εξαναγκασμό", γράφει ο Freinet (1979, σελ. 20). Ο βασικός στόχος της παιδαγωγικής του Freinet ήταν να "αφήσει το παιδί να πει την τελευταία λέξη" (σελ. 20). Αν σκοπεύουμε να δημιουργήσουμε αίθουσες διδασκαλίας στις οποίες επιτρέπεται στα παιδιά η ελευθερία να κάνουν επιλογές, πρέπει να εμπιστευόμαστε τα παιδιά να μπορούν να ενεργούν υπεύθυνα και να λένε ελεύθερα την γνώμη τους. Έτσι αρχίζουμε με την άποψη του Freinet για τα παιδιά και το κίνητρό τους για μάθηση: «Το παιδί είναι της ίδιας φύσης με τον ενήλικα» (σελ. 11). Στις δημοκρατικές τάξεις του Freinet, οι εκπαιδευτικοί σέβονται την ακεραιότητα των παιδιών και θεωρούν ότι το παιδί είναι ένας ισάξιος συνομιλητής. Για να εξισορροπήσουν τις διαφορές μεταξύ αυτών και των παιδιών, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς πρέπει να βρεθούν στη θέση του παιδιού. «Ένα παιδί είναι σαν ένα δέντρο που δεν έχει ολοκληρώσει την ανάπτυξη, αλλά το ίδιο φροντίζει, μεγαλώνει και υπερασπίζεται τον εαυτό του σαν ένα ενήλικο δέντρο» (σελ.11). Τα παιδιά υπερασπίζονται τον εαυτό τους, υποφέρουν και αισθάνονται συχνά με τους ίδιους τρόπους που κάνουν οι ενήλικες, αλλά μπορούν να αντιδρούν διαφορετικά λόγω αδυναμίας, απειρίας ή άγνοιας. «Μεταξύ των ενηλίκων και των παιδιών, δεν υπάρχει διαφορά στη φύση, αλλά μάλλον στην τάξη» (σ. 11).

Ένας ενήλικας, σύμφωνα με τον Freinet, δεν είναι ανώτερος από ένα παιδί λόγω των διαφορετικών ηλικιών τους ή των δυνατοτήτων που έχουν, αντιθέτως θα πρέπει τα παιδιά και οι ενήλικες να αντιμετωπίζονται ως ίσοι. Για τον Freinet η αντίληψη ότι ο ενήλικας, ειδικά ο εκπαιδευτικός, είναι ανώτερος, αποτελεί ένα ψεύτικο ιδεώδες που αντιπροσωπεύεται από τον παραδοσιακό ρόλο του δασκάλου ως αυταρχική φιγούρα,

η οποία συμβολίζεται από το γραφείο ή από την έδρα που λειτουργεί ως ο «θρόνος» του δασκάλου (Freinet, 1979). Ένας από τους στόχους των μαθημάτων, επομένως, είναι να περιοριστεί αυτός ο επικίνδυνος διαχωρισμός μεταξύ μαθητών και δασκάλων. Ο ρόλος του δασκάλου είναι να διευκολύνει τόσο τη συνεργατική όσο και την ατομική μάθηση. Πρέπει να καταργήσουμε τον δάσκαλο, δήλωσε ο Freinet, προκειμένου να επιτευχθεί μια σχέση κατανόησης μεταξύ των ενηλίκων και των παιδιών.

➤ **Φέρνοντας την πραγματική ζωή στο πρόγραμμα σπουδών.**

Τα παιδιά γνωρίζουν με ποιον τρόπο το σχολείο είναι η συνέχεια της πραγματικής ζωής. Είναι η ζωή, με όλες της τις πολυπλοκότητες, που έρχεται «ως μια ακατάπαυστη παλίρροια να συγκρουστεί με τους τοίχους και τις πόρτες της σχολικής τάξης» (Freinet, 1979, σελ. 34). Οι μαθητές φέρνουν μαζί τους μια πληθώρα εμπειριών οι οποίες αποτελούν ακατέργαστο υλικό για πρακτική μάθηση. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η σημαντική γνώση συχνά είναι αυτή που θα αποκτήσει το παιδί έξω από το σχολείο. Οι εκπαιδευτικοί δεν πρέπει να εμποδίζουν την αλληλεπίδραση του μαθητή με τον έξω κόσμο. Τα παιδιά θα πρέπει να προσέρχονται στο σχολείο ενθουσιασμένα, ανανεωμένα, γεμάτα ενέργεια και γεμάτα ερωτήσεις για τον έξω κόσμο και την κοινωνία.

Τα παιδιά στο σχολείο τους θα πρέπει να είναι ανήσυχα και να μοιράζονται νέες ιδέες και εμπειρίες. Το ενδιαφέρον ενός παιδιού για τη ζωή πέρα από την τάξη είναι το ίδιο το υλικό που πρέπει να αναζητήσουν οι εκπαιδευτικοί. Ο Freinet αποκάλεσε αυτή τη ζωντανή σχέση του παιδιού με τη γύρω κοινωνία ως «τη βασική τροφή του σχολείου», δηλαδή μια σχέση που χτίζει το παιδί με την γύρω από αυτό κοινωνία

(σελ. 35). Αυτή δεν μπορεί να βρεθεί στα εγχειρίδια, αλλά στους ίδιους τους μαθητές και θα αποκτηθεί μέσω της επαφής τους με τον έξω κόσμο.

Η ανταλλαγή των εμπειριών τους μπορεί να οδηγήσει σε μαθήματα, συζητήσεις, δημιουργική συγγραφή, έργα ή οποιαδήποτε αυθεντική μορφή μάθησης. Το καλύτερο από όλα, το υλικό προέρχεται από μαθητές και ως εκ τούτου προκαλεί μεγαλύτερο ενδιαφέρον και προσωπική σχέση. «Ο κανονικός δρόμος για την απόκτηση πληροφοριών δεν είναι μόνο μέσα από την παρατήρηση, την εξήγηση και την επίδειξη, οι οποίες είναι βασικές διαδικασίες του σχολείου, αλλά μάλλον μέσω του φυσικού και του παγκόσμιου δρόμου» (σ. 39), δηλαδή μέσω της επαφής με τον γύρω κόσμο. Η εμπειρία και ο πειραματισμός υπηρετούν τη ζωή. Συνδέουν το σχολείο με τον έξω κόσμο. Στο σημείο αυτό ο Freinet (1979) αναφέρει ότι ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να είναι τολμηρός και να επιχειρεί πειράματα. Αυτό σημαίνει ότι δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στη διδακτική ύλη, αλλά και να προχωρεί και σε κοινωνικά πειράματα, ώστε να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με τα κοινωνικά τεκταινόμενα και τις αλλαγές που γίνονται γύρω τους.

4.2 Οι έννοιες της Ενεργού Πολιτειότητας και της Δημοκρατίας στα πλαίσια της Παιδαγωγικής Freinet

Εκτός από το θεωρητικό υπόβαθρο που αναλύθηκε στην ενότητα 4.1, υπάρχει και το πρακτικό. Σε αυτή την περίπτωση αναφερόμαστε στο ότι η θεωρία του Freinet και η όλη αντίληψή του θα πρέπει να εφαρμοστεί στην πράξη. Για τον λόγο αυτό και οι Osler & Starkey (2006) αναφέρονται στο ότι θα πρέπει τα παιδιά ήδη από την προσχολική αγωγή να έρθουν σε επαφή με τη Δημοκρατία. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει ήδη από την προσχολική αγωγή το σχολείο να είναι σε πλήρη αρμονία με το

γύρω περιβάλλον του. Αυτό μπορεί να γίνει με παιχνίδια και projects, όπου το παιδί καλείται να παρατηρήσει το τι βλέπει στο σπίτι και στο γύρω του περιβάλλον και να το μεταφέρει στο σχολείο.

Ένα σχετικό παράδειγμα-πρακτική που αναφέρει ο Edelstein (2011) είναι αυτό της έκδοσης της σχολικής εφημερίδας. Είναι μια πρακτική που φέρνει τα παιδιά σε μια ιδιαίτερη πρόκληση, που δεν είναι μόνο η έκδοση της σχολικής εφημερίδας, αλλά και η καταγραφή και η ανάλυση των γεγονότων που βιώνουν τα παιδιά στην κοινωνία. Στο σημείο αυτό δεν μπορούμε να περιμένουμε από τα παιδιά να αλλάξουν τον κόσμο ή να γράψουν πολιτικά άρθρα, αλλά μπορούν κάλλιστα να παρατηρήσουν το τι γίνεται στον γύρω από αυτά κόσμο και να περιγράψουν τα όσα παρατηρούν όπως τα βλέπουν με τα αθώα μάτια τους. Η έκδοση της μαθητικής εφημερίδας (ή εναλλακτικά ένα blog ή κάτι παρόμοιο) μπορεί να φέρει το σχολείο σε επαφή με την γύρω κοινωνία και να εφαρμόσει στην πράξη την πολιτειότητα του Freinet.

Μια άλλη πρακτική είναι αυτή των Wyss & Loetscher (2012) οι οποίοι αναφέρονται στην λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων στην Ελβετία. Είναι μια πρακτική που ξεκινά από το Δημοτικό και σκοπό έχει όχι μόνο την εκλογή των μαθητικών συμβουλίων, αλλά και το να λειτουργούν θεσμικά, συμμετέχοντας ακόμα και στην κατάρτιση του προγράμματος και στην επίλυση ζητημάτων που σχετίζονται με την σχολική κοινότητα. Σε αντίθεση με τη λειτουργία των σχολικών συμβουλίων στην Ελλάδα, που συχνά δεν έχουν παρεμβατικό ρόλο, στο άρθρο των Wyss & Loetscher (2012) αναφέρεται ότι τα σχολικά συμβούλια βοηθούν τα παιδιά να αποκτήσουν μια σωστή πολιτική κουλτούρα, αλλά και να κατανοήσουν το πόσο σημαντική είναι η συμμετοχή στα κοινά.

Αντίστοιχα η Robin (2018) αναφέρει τη λειτουργία του συμβουλίου σε νηπιαγωγείο της Γαλλίας και μάλιστα σε τμήμα προνηπίων. Μέσω αυτής της πρακτικής τα μικρά παιδιά των 3 ετών διαχειρίζονται θέματα όπως η θέσπιση κανόνων λειτουργίας της τάξης, η ανάληψη υπευθυνοτήτων και καθηκόντων, η άσκηση κριτικής, η επίλυση διενέξεων καθώς και η διατύπωση προτάσεων και η έκφραση ευχαριστιών και επιβραβεύσεων. Βέβαια τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν ανάγκη το οποιοδήποτε ζήτημα να επιληφθεί τη στιγμή ακριβώς που παρουσιάζεται. Εντούτοις η αναφορά του στο τακτικό συμβούλιο επικυρώνει την όποια απόφαση λήφθηκε εκτάκτως.

Τέλος, ένα ιδιαίτερο πεδίο εφαρμογής της παιδαγωγικής του Freinet είναι αυτό του διαπολιτισμικού διαλόγου. Τα παιδιά σήμερα ζουν σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες, κάτι που πρέπει να γίνει αντιληπτό και στο σχολικό περιβάλλον. Όσο και να έχουν εξελιχθεί τα εκπαιδευτικά συστήματα και να έχει εισαχθεί η διαπολιτισμική εκπαίδευση στα σχολικά προγράμματα, δεν παύουν τα σχολεία να αντιμετωπίζουν προβλήματα σε σχέση με την εφαρμογή της στη πράξη. Ο Zay (2011) αναφέρεται στο ότι το σχολείο πρέπει να έχει δράσεις συνεργασίας με την κοινωνία. Για παράδειγμα, τα παιδιά μπορεί να μετέχουν εθελοντικά σε συλλογικότητες και οργανώσεις που συνδέονται με τον διαπολιτισμικό διάλογο και γενικότερα να υπάρχει ένα πνεύμα συνεργασίας μέσα και έξω από το σχολείο. Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές μετατρέπονται σε ενεργούς πολίτες και κυρίως μαθαίνουν το πώς θα γίνουν οι ίδιοι σωστοί πολίτες που μπορούν να φέρουν τον κοινωνικό μετασχηματισμό και την αλλαγή.

4.3 Δημοκρατική συνείδηση στον παιδικό σταθμό και το νηπιαγωγείο

Ο παιδικός σταθμός και το νηπιαγωγείο θα πρέπει να έχει διαμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο που να υπάρχει υλική και τεχνική προπαρασκευή του χώρου εντός ενός δημοσίου πάρκου το οποίο θα είναι κοντινό στο αστικό κέντρο. Το φυσικό περιβάλλον παίζει ιδιαίτερο ρόλο, με τα δέντρα και τους θάμνους του, καθώς δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να κατασκευάσει ένα πρωτόγνωρο καταφύγιο από κλαδιά για να μπορεί να σκαρφαλώνει και να κρύβεται. Το παιδί θα πρέπει να ζει σε ένα καλλιεργημένο φυσικό περιβάλλον με κήπους, οπωροφόρα δέντρα και ζώα, όπου θα του επιτρέπεται να είναι ελεύθερο. Η επιμονή του Freinet για τη φύση βασίζεται στις ξέγνοιαστες στιγμές που είχε στην παιδική του ηλικία. Ο ίδιος αναζητούσε την απλότητα της ζωής του χωριού δίπλα στη φύση πιστεύοντας ότι είναι ένα υγιές περιβάλλον αγωγής για ένα παιδί. Σε αυτή τη διαδικασία σημαντικό ρόλο έχουν όλα τα φυσικά στοιχεία, οι ήχοι της φύσης και οι αγροτικές εργασίες, αλλά και η επαφή με τα ζώα. Η παιδαγωγική Freinet χαρακτηρίζεται από την έντονη επαφή με τη φύση τουλάχιστον στα 2 πρώτα στάδια αυτής που είναι: α) η φάση της προσχολικής περιόδου (0-2 ετών) που αντιστοιχεί στη φάση της ψηλαφητής εμπειρίας και β) η επόμενη φάση είναι εκείνη της διευθέτησης (2-5 ετών) (Guinier et al., 2009).

Στο νηπιαγωγείο ξεκινάει η περίοδος του παιχνιδιού εργασίας και της εργασίας που έχει τη μορφή παιχνιδιού. Σύμφωνα με τον Freinet, το παιδί μπορεί να εργάζεται παίζοντας και να παίζει δουλεύοντας. Αρκετές φορές η τακτική επαφή με τα πλούσια και πολύμορφα ερεθίσματα ενός σχολικού περιβάλλοντος, όπως εκείνο ενός νηπιαγωγείου, μπορεί να κάνει τους μαθητές να αισθάνονται απελευθερωμένοι και να ανθίζουν μαθησιακά και συμπεριφορικά. Στο περιβάλλον αυτό σημαντική θέση έχουν οι κήποι, το νερό, τα φυτά και τα ζώα, ενώ η αίθουσα πρέπει να είναι φωτεινή,

ευάερη και ευήλια. Η αίθουσα αυτή θα γίνει το κέντρο πειραμάτων και εργασίας, ενώ μέσα σε μία διπλανή αίθουσα, η οποία θα αντικαθιστά τη φύση και τον εξωτερικό κήπο τα παιδιά θα εργάζονται αποτελεσματικά κάνοντας χρήση ακόμη και ενυδρείων (Woods & Woods, 2012).

Η ψηλαφητή διερεύνηση έχει σημαντικό ρόλο στο νηπιαγωγείο, καθώς το παιδί προσπαθεί να γνωρίσει το άγνωστο, ενώ προστίθεται και μία ακόμα διαδικασία, αυτή της διευθέτησης, όπου το παιδί μαθαίνει να οργανώνει τη ζωή του ψηλαφώντας τα αντικείμενα και συλλέγοντας εμπειρίες που καλύπτουν βασικές φυσιολογικές του ανάγκες και τα πολύπλοκα μυστικά της ζωής. Στα τέσσερα με πέντε χρόνια της ζωής του, το παιδί ανακαλύπτει τους χώρους και ξεκινάει να κατακτά τον κόσμο, κάτι το οποίο πραγματοποιείται με την εργασία και τη δραστηριότητα με την οποία ικανοποιεί τις φυσικές και ψυχικές του ανάγκες έτσι ώστε να αποκτήσει την απαραίτητη δύναμη για να εκπληρώσει τον προορισμό του.

Τα παιδιά μέσα από την εργασία ωθούνται σε μία ζωντανή γλώσσα αναγκαζόμενα να μιλήσουν και εκφράζοντας τις οικείες τους κουβέντες για να παρουσιάσουν τις πολύπλοκες αντιδράσεις τους (Michaud, 2014). Μέσα από αυτές τις κουβέντες των παιδιών μπορεί να γραφτεί ένα κείμενο στον πίνακα, το οποίο θα είναι παρουσιασμένο με ένα εντυπωσιακό τρόπο, ενώ η δασκάλα θα πρέπει να το αποδώσει και σε ένα τετράδιο στο οποίο θα φυλάγονται τα καλύτερα σχέδια σε τιμητικό συρτάρι όπου φυλάσσονται οι ολοκληρωθείσες εργασίες.

Στο νηπιαγωγείο έχει ιδιαίτερο ρόλο η τυπογραφία. Με αυτό τον τρόπο μπορεί να παραχθεί ομορφιά, συγκίνηση και ενθουσιασμός με μία απλή γραφή, καθώς τα παιδιά ερχόμενα στο νηπιαγωγείο εκφράζουν καθημερινά τις σκέψεις του οι οποίες καταγράφονται από την δασκάλα στον πίνακα. Έτσι με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού ή ενός μεγαλύτερου μαθητή, τα παιδιά μπορούν να ξαναφτιάξουν ένα συνθετήριο

κείμενο στον πίνακα και μετά ένα ολόκληρο κείμενο. Στη συνέχεια το κείμενο αυτό θα τυπωθεί από τα παιδιά και θα εμπλουτιστεί με σχέδια, έτσι ώστε να ταξινομηθεί στο βιβλίο της σχολικής ζωής και να τοιχοκολληθεί στους τοίχους του σχολείου ή να διανεμηθεί σε φίλους και γονείς, αλλά και στον υπόλοιπο σχολικό περίγυρο εντός και εκτός του σχολείου (Kaya, 2012). Παράλληλα μπορεί να δημοσιευθεί σε μία σχολική εφημερίδα ή διαμέσου αλληλογραφίας να κοινοποιηθεί σε άλλα παιδιά νηπιαγωγείου στην ίδια ή σε διαφορετικές πόλεις.

Το παιδί λοιπόν σε αυτή την ηλικία μπορεί να ζωγραφίσει και να προσπαθήσει να διαβάσει κείμενα που έχει γράψει η δασκάλα χωρίς να γνωρίζει να γράφει ή να διαβάζει. Το παιδί συγκρίνει τις γραμμένες με τις προφορικές λέξεις οι οποίες χρησιμοποιούνται ως μοντέλο στον πίνακα ή στο τυπωμένο χάρτη και τις οποίες στη συνέχεια αναγνωρίζει στις εφημερίδες και στην αλληλογραφία. Επιπρόσθετα, αυτό το οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε όλες τις δραστηριότητες του νηπιαγωγείου, είναι η καλλιτεχνική έκφραση, όπως το σχέδιο και η εικονογράφηση κειμένων καθώς και οι μαριονέτες. Οι δελτιοθήκες ντοκουμέντων αποτελούν και αυτές ένα ιδιαίτερα σημαντικό εργαλείο στην τάξη και μία καινοτομία η οποία είναι πλούσια σε παιδαγωγικές προοπτικές (Guinier et al., 2009).

Τα παιδιά στο νηπιαγωγείο βιώνουν ένα παιχνίδι αναζήτησης με φωτογραφίες, περιοδικά και εφημερίδες, ενώ είναι ενθουσιασμένα και για το κατασκευαστικό κομμάτι, καθώς κόβουν και κολλούν αυτά τα οποία βρίσκουν σε δελτία με μαλακό χαρτόνι τα οποία ταξινομούν στη βιβλιοθήκη. Έτσι ο εκπαιδευτικός θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία πλάνου εργασίας στο οποίο θα καθορίζονται οι εργασίες και τα καθήκοντα που το παιδί θα επιτελέσει στην διάρκεια της βδομάδας. Χωρίς ένα πλάνο εργασίας ο μαθητής είναι υποτελής και διαθέσιμος στην αγγαρεία του καθενός, ενώ αν έχει τελειώσει την συλλογική εργασία θα πρέπει να λαμβάνει

άλλη συμπληρωματική. Με το πλάνο εργασίας το παιδί γίνεται περισσότερο ελεύθερο μέσα σε ένα πλαίσιο συγκεκριμένων φραγμών το οποίο έχει αποδεχτεί. Εντός του πλαισίου αυτού μπορεί να προχωρήσει με το δικό του ρυθμό και να υπολογίσει την πρόοδο της εργασίας του, καθώς και να καταπιαστεί με μία νέα εργασία ή να αναπαυθεί για να επιδοθεί στη συνέχεια σε άλλες πιο ενδιαφέρουσες ασχολίες. Το παιδί λοιπόν θα πρέπει μέσα από μία τέτοια πρακτική να αποδέχεται την έννοια της τάξης, της οργάνωσης και της αυτοπειθαρχίας, προκειμένου να ολοκληρώνει την εργασία του, έτσι ώστε αυτή να εξελίσσεται σε επαγγελματική συνείδηση μέσα από την ισορροπία την οποία κατακτά με τον περήφανο αγώνα του κατά τη διάρκεια της προσπάθειάς του (Parker, 2008).

Σε ότι αφορά την εφαρμογή της ενεργού πολιτειότητας κατά τον Freinet στο ελληνικό νηπιαγωγείο, οι Νάκου & Γκούσκος (2018) αναφέρονται στο Συμβούλιο των παιδιών, που είναι μια δραστηριότητα που εφαρμόστηκε από συγκεκριμένο νηπιαγωγείο. Ο σκοπός της λειτουργίας του συγκεκριμένου θεσμού ήταν ότι οι εμπειρίες που θα αποκτούσαν τα παιδιά μέσα από αυτό τον θεσμό, θα μετατρέπονταν σε βιώματα που θα ενθάρρυναν τα παιδιά ήδη από τη νηπιακή ηλικία να συμμετέχουν στα κοινά και να έχουν την αίσθηση της πολιτειότητας. Μέσα στο πλαίσιο της λειτουργίας του Συμβουλίου ανατέθηκαν ειδικοί ρόλοι που ήταν αυτός του προέδρου, του γραμματέα και του υπεύθυνου λόγου. Σε αυτό το πλαίσιο οι Νάκου & Γκούσκος (2018) αναφέρονται στο ότι εφαρμόστηκε η Παιδαγωγική Freinet που ως στόχο είχε το να μπορέσουν οι μαθητές να αναγνωρίσουν ένα πρόβλημα και διαμέσου των δημοκρατικών διαδικασιών και του διαλόγου να βρουν λύσεις. Σημαντικό ρόλο είχε η τήρηση των διαδικασιών αλλά και του διαλόγου. Για τον λόγο αυτό η νηπιαγωγός είχε θέσει χρονικά όρια σε κάθε παιδί για να αναπτύξει τις σκέψεις του. Την ίδια

στιγμή η νηπιαγωγός έδωσε προτεραιότητα στο να κατανοήσουν τα παιδιά το πόσο σημαντικό είναι να τηρούν τις δημοκρατικές διαδικασίες.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ ΣΚΕΛΟΣ

5. Η μεθοδολογία της έρευνας

5.1 Η ποιοτική έρευνα

Τα τελευταία χρόνια έχει εκδηλωθεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ποιοτική έρευνα με ποικίλες και πολλαπλές εφαρμογές των ποιοτικών μεθόδων έρευνας σε όλο το πλέγμα των κοινωνικών επιστημών. Με μία προσεκτική μελέτη της βιβλιογραφίας φαίνεται η ασάφεια και η σύγχυση ως προς το τι σημαίνει η ποιοτική έρευνα και οι αντικρουόμενες προσεγγίσεις σχετικά με τα γνωρίσματά της και τον χαρακτήρα της. Σε πολλά βιβλία, τα οποία εισάγουν τον ερευνητή στην ποιοτική έρευνα, δεν παρουσιάζεται ένας συγκεκριμένος ορισμός της και έτσι φαίνεται ότι το συγκεκριμένο ζήτημα είναι πολύπλοκο. Οι εκπρόσωποι πολλών θεωρητικών κατευθύνσεων υιοθετούν διαφορετικές προσεγγίσεις και ορισμούς της ποιοτικής έρευνας. Είναι επίσης ενδιαφέρον να παρακολουθηθεί η εξέλιξη του ορισμού της ποιοτικής έρευνας, η οποία απεικονίζει τις μεταβαλλόμενες αντιλήψεις για τη φύση της στη βάση ενός ευρύτερου φάσματος προσεγγίσεων, όπως για παράδειγμα ο κονστрукτιβισμός και οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Η ποιοτική έρευνα είναι μία δραστηριότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από την πλαισιοθέτηση και τοποθετεί τον παρατηρητή στον κόσμο. Συνίσταται σε ένα σύνολο ερμηνευτικών και υλικών πρακτικών που κάνουν τον κόσμο ορατό και οι πρακτικές αυτές μετασχηματίζουν τον κόσμο σε μία σειρά από αναπαραστάσεις του εαυτού μέσα από τις σημειώσεις πεδίου και τις συνεντεύξεις καθώς και τις συνομιλίες (Glesne & Peshkin, 1991). Από αυτές τις πρακτικές η ποιοτική έρευνα φαίνεται ότι περιλαμβάνει ερμηνευτική και νατουραλιστική προσέγγιση για τον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα σε ένα φυσικό πλαίσιο στο οποίο δίνουν νόημα ερμηνεύοντας τα φαινόμενα με όρους νοημάτων.

Για να οριοθετηθεί η ποιοτική έρευνα θα πρέπει να γίνει σύγκριση με την ποσοτική για την ανάδειξη των διαφορών τους. Υπάρχουν εννέα βασικές διαφορές μεταξύ τους. Αρχικά πρέπει να ειπωθεί ότι η ποιοτική έρευνα δεν περιλαμβάνει μαθηματικούς τύπους και αριθμητικά δεδομένα. Ωστόσο η ποσοτική έρευνα μπορεί να περιέχει ερωτήσεις ανοικτού τύπου και ποιοτικά στοιχεία για την συλλογή ποιοτικών δεδομένων. Επιπλέον μπορεί να ειπωθεί ότι ο ορισμός της ποιοτικής έρευνας είναι η απουσία αριθμών και μαθηματικών υπολογισμών, κάτι το οποίο σημαίνει ότι η ποιοτική έρευνα ετεροκαθορίζεται αποφαστικά σε σχέση με την ποσοτική έρευνα. Επιπλέον η ποιοτική έρευνα πραγματοποιείται σε πραγματικές και όχι σε τεχνητές εργαστηριακές συνθήκες (Silverman, 2016). Η ποσοτική προσέγγιση είναι κατάλληλη για την πραγματοποίηση ερευνών σε ελεγχόμενο περιβάλλον ενώ μία ποιοτική προσέγγιση ταιριάζει για την μελέτη των ανθρώπων στον πραγματικό κόσμο. Ωστόσο είναι δυνατή η πραγματοποίηση εργαστηριακής έρευνας, η οποία θα βασιστεί σε ποιοτικά δεδομένα, ενώ δεν αποκλείεται η δυνατότητα πραγματοποίησης έρευνας σε πραγματικές μη εργαστηριακές συνθήκες όταν χρησιμοποιούνται ποσοτικές προσεγγίσεις. Η ποιοτική έρευνα δίνει έμφαση στο νόημα και όχι στην συμπεριφορά των ανθρώπων, με αποτέλεσμα ο ποιοτικός ερευνητής να ενδιαφέρεται για τον τρόπο που οι άνθρωποι βιώνουν ένα γεγονός, ωστόσο υπάρχουν ποσοτικές έρευνες οι οποίες δεν εστιάζουν στην συμπεριφορά όσο στις εσωτερικές δομές. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό γνώρισμα που έχει η ποιοτική έρευνα είναι το γεγονός ότι απορρίπτει την φυσική επιστήμη ως μοντέλο έρευνας (Glasser & Strauss, 2017). Σε αντίθεση με το θετικιστικό μοντέλο που εδράζεται στις φυσικές επιστήμες, οι υποστηρικτές της ποιοτικής έρευνας εστιάζουν στο κοινωνικό, ιστορικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Έτσι επιχειρούν να διερευνήσουν τον κοινωνικό κόσμο υπό το πρίσμα της εμπειρίας όσων

συμμετέχουν στην έρευνα. Η ποιοτική έρευνα είναι νατουραλιστική και πλαισιοθετημένη, αλλά και ερμηνευτική.

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα, το οποίο έχει επίσης η ποιοτική έρευνα, είναι το γεγονός ότι είναι ιδιογραφική, ενώ η ποσοτική έρευνα είναι νομοθετική. Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα επικεντρώνεται στην ανάλυση του πολιτισμού βάση εσωτερικών κριτηρίων και τονίζει την μοναδικότητα, ενώ η ποσοτική είναι η σύγκριση μελετών πολλών πολιτισμών στη βάση οικουμενικών κριτηρίων. Τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται σημαντική κριτική στη διχοτομική παρουσίαση που υπάρχει μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας, αλλά και μεθοδολογικού δυισμού που η ίδια η διχοτόμηση παράγει. Επιπλέον υπάρχει μία τρίτη κατεύθυνση, όπου οι εκπρόσωποι υποστηρίζουν την ανάγκη εφαρμογής μεικτών μεθόδων κοινωνικής έρευνας. Για τον λόγο αυτό συχνά τίθεται το ζήτημα του τριγωνισμού της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας. Στην ποιοτική έρευνα, επιπλέον, είναι αναγκαία η διασαφήνιση διαφορετικών επιπέδων της μεθόδου της επιστημονικής έρευνας. Η έννοια της μεθόδου χρησιμοποιείται με τρεις διαφορετικούς τρόπους. Ο πρώτος τρόπος έχει σχέση με την επιστημολογία της έρευνας, ο δεύτερος τρόπος με την μεθοδολογία της και ο τρίτος με τις επιμέρους μεθόδους που υιοθετούνται. Έτσι, η ποιοτική έρευνα έχει τρεις βασικές διαστάσεις που αναφέρονται στην φιλοσοφική, την επιστημολογική θεμελίωση και την ερμηνευτική θεμελίωσή της (Silverman, 2016).

Ως προς τις βασικές αναλυτικές διαστάσεις της ποιοτικής έρευνας, αυτές έχουν τις ρίζες τους στις θεωρίες Verstehen, το έργο του Gergen και τη θεωρία του Taylor. Στη μεθοδολογία της έρευνας, υπάρχουν συγκεκριμένες παραδοχές σε σχέση με το γνωστικό αντικείμενο και την ενδελεχή διερεύνησή του. Σε αντιδιαστολή με την ποσοτική έρευνα που εδράζεται σε ένα απαγωγικό μοντέλο, η ποιοτική έχει την αναλυτική επαγωγή και την ανάλυση των δεδομένων. Βέβαια υπάρχει ποικιλία

θεωριών που διαμορφώνουν ένα ευρύτερο μεθοδολογικό πλαίσιο εφαρμογής των επιμέρους μεθόδων και τεχνικών της ποιοτικής έρευνας, εκ των οποίων η επικρατέστερη είναι η θεωρία της συμβολικής αλληλεπίδρασης. Με την συμβολική αλληλεπίδραση επιχειρείται η ανασυγκρότηση της οπτικής γωνίας των υποκειμένων και οι προοπτικές θεώρησης του κόσμου. Στις επιμέρους μεθόδους και τεχνικές επιπλέον της ποιοτικής έρευνας, διακρίνονται στιγμές που αφορούν τον χαρακτήρα και τους τρόπους συλλογής των δεδομένων, αλλά και τις τεχνικές επεξεργασίας τους, καθώς η ποιοτική έρευνα χρησιμοποιεί λεκτικά και παραστατικά δεδομένα, όπως συνεντεύξεις και αφηγήσεις, σε αντίθεση με την ποσοτική έρευνα που εδράζεται στην αξιοποίηση των αριθμητικών δεδομένων. Ως προς τις σημαντικότερες τεχνικές συλλογής των δεδομένων, αυτές είναι η παρατήρηση και η συνέντευξη. Στην προκειμένη περίπτωση επιλέγεται η συνέντευξη, η οποία αναλύεται με βάση τα ποιοτικά δεδομένα και τη συστηματική και τυποποιημένη κωδικοποίηση και ανάλυσή τους (Glasser & Strauss, 2017).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η παρούσα έρευνα έχει ως αντικείμενο το να καταγράψει τις εμπειρίες των νηπιαγωγών και τις απόψεις τους σε σχέση με τη διδασκαλία της πολιτειότητας και ιδιαίτερα της εφαρμογής των πρακτικών του Freinet. Η έρευνα έγινε σε ένα δείγμα 5 εκπαιδευτικών και στο παράρτημα υπάρχει το παράδειγμα μιας συνέντευξης.

5.2 Το ερευνητικό εργαλείο

Όπως έχει αναφερθεί στην ενότητα 5.1, η παρούσα έρευνα είναι ποιοτική. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ποιοτική έρευνα παρουσιάζει το φαινόμενο ότι η συλλογή των πρωτογενών δεδομένων μπορεί να γίνει με πολλούς τρόπους, όπως είναι η ομάδα

εστίασης, η εις βάθος συνέντευξη και η παρατήρηση. Στην παρούσα περίπτωση το υλικό της έρευνας θα πρέπει να συλλεχθεί μέσα από τις εμπειρίες που έχουν οι νηπιαγωγοί. Επίσης, κρίνεται ότι σημαντικό είναι να καταγραφούν οι εμπειρίες των συμμετεχόντων όπως αυτές καταγράφονται μέσα από την ατομική τους εργασία. Για τον λόγο αυτό η συλλογή των πρωτογενών δεδομένων θα γίνει με ατομικές (εις βάθος) συνεντεύξεις. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι εις βάθος συνεντεύξεις επιτρέπουν στον ερευνητή να συλλέξει στοιχεία που οι συμμετέχοντες ίσως να μην ήθελαν να προβάλουν σε ένα δημόσιο διάλογο, ενώ πάντα υπάρχει η ευελιξία ως προς το περιεχόμενο των συνεντεύξεων, μιας και μπορεί ο ερευνητής να θέσει ζητήματα που μπορεί να αναπτυχθούν κατά την διάρκεια της συνέντευξης, ακόμα και αν αυτά είναι εκτός των ερευνητικών αξόνων που έχουν τεθεί (Glasser & Strauss, 2017).

Στην παρούσα έρευνα το περιεχόμενο των συνεντεύξεων κινήθηκε γύρω από τέσσερις άξονες που σχετίζονται με το περιεχόμενο της εργασίας και ειδικότερα της έρευνας. Αυτοί είναι οι παρακάτω:

- Πρώτος Άξονας: Ο πρώτος άξονας αφορά το προφίλ των ερωτώμενων εκπαιδευτικών. Οι ερωτήσεις σε αυτό το σημείο είναι εισαγωγικής μορφής για την έρευνα (warm-up questions), αλλά και για να μπορέσει η ερευνήτρια να κατανοήσει το προφίλ των ερωτώμενων.
- Δεύτερος άξονας: Ο δεύτερος άξονας σχετίζεται με το πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί η έννοια της ενεργού πολιτειότητας στην προσχολική αγωγή.
- Τρίτος άξονας: Ο τρίτος άξονας έχει ως αντικείμενο το να εξεταστεί το πώς η ενεργός πολιτειότητα λειτουργεί στην πράξη, και ειδικότερα το πώς οι νηπιαγωγοί την εξασκούν στην πράξη μέσα στη σχολική τάξη. Σκοπός αυτού

του άξονα είναι να εξεταστεί το τι γίνεται στην πράξη, μιας και συχνά οι πρακτικές που χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί δεν καταγράφονται πάντα στη σχετική θεωρία.

- Τέταρτος Άξονας: Ο τελευταίος άξονας της εργασίας αφορά την προσέγγιση του Freinet για την ενεργό πολιτειότητα και το πώς η προσέγγιση του χρησιμοποιείται στη διδακτική πράξη, καθώς και το πώς το εκπαιδευτικό σύστημα προάγει ή όχι τη συγκεκριμένη προσέγγιση.

5.3 Το δείγμα της έρευνας

Η έρευνα έγινε σε ένα δείγμα 5 εκπαιδευτικών που εργάζονται σε νηπιαγωγεία. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι οι ερωτώμενες, μιας και ήταν όλες γυναίκες εκπαιδευτικοί – νηπιαγωγοί – εντοπίστηκαν μέσα από το περιβάλλον της ερευνήτριας. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι σημαντικό στοιχείο ήταν η διαδικασία για την εξασφάλιση της ορθής και ηθικής συμμετοχής των ερωτώμενων στην έρευνα. Για τον λόγο αυτό και έγιναν τα παρακάτω βήματα:

- Οι συμμετέχοντες πληροφορήθηκαν για το αντικείμενο της έρευνας και τον γενικότερο σκοπό της μελέτης.
- Η συμμετοχή τους ήταν εθελοντική και δίχως να επιβληθεί.
- Τα δεδομένα της έρευνας θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τον σκοπό της παρούσης εργασίας.
- Η έρευνα ήταν ανώνυμη και δεν αναφέρθηκε κανένα προσωπικό στοιχείο (όνομα, περιοχή, ηλικία, μονάδα κλπ).
- Είχαν το δικαίωμα να φύγουν, αν έκριναν ότι δεν μπορούσαν να συμμετάσχουν, και τα δεδομένα της συνέντευξης να σβηστούν.

Η έρευνα έγινε κανονικά και δίχως απρόοπτα. Οι συνεντεύξεις έγιναν στον χώρο εργασίας των εκπαιδευτικών μετά το πέρας του ωραρίου τους και στη συνέχεια έγινε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων.

5.2 Εγκυρότητα και αξιοπιστία

Συχνά εγείρεται το ερώτημα ως προς το αν τα συμπεράσματα της ποιοτικής έρευνας μπορούν να ληφθούν υπόψη. Τα κριτήρια τα οποία χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση μίας ποσοτικής έρευνας δεν είναι απαραίτητα τα ίδια με αυτά της ποιοτικής έρευνας. Η εμπιστευτικότητα χρησιμοποιείται για την αξιολόγηση της ποιότητας των διεργασιών και των αποτελεσμάτων της ποιοτικής έρευνας. Η αξιοπιστία, η φερεγγυότητα, η μεταβασιμότητα και η βασιμότητα αναφέρονται στο βαθμό εκείνο στον οποίο τα ευρήματα της έρευνας μπορούν να μεταφερθούν σε άλλα πλαίσια. Επίσης αναφέρονται στην αναζήτηση στοιχείων ή μέσων που εξετάζουν παράγοντες αστάθειας και φαινομενικών μεταβολών. Ως προς την αξιοπιστία και την εγκυρότητα, πριν τη διεξαγωγή της έρευνας, ο ερευνητής θα πρέπει να αφιερώσει χρόνο στο περιβάλλον που θα μελετήσει για να εξοικειωθεί με αυτό. Επιπλέον θα πρέπει να κάνει επίμονη παρατήρηση και τριμερή διασταύρωση των πηγών και των μεθόδων που θα χρησιμοποιήσει. Το συμπέρασμα της έρευνας θα πρέπει να επανεξεταστεί μετά την ολοκλήρωση της, έτσι ώστε να εντοπιστούν τα στοιχεία εκείνα τα οποία μπορεί να διαψεύδουν τα συμπεράσματά του (Glasser & Strauss, 2017).

6. Παρουσίαση και ανάλυση ερευνητικών δεδομένων

Η έρευνα έγινε με 5 συνεντεύξεις. Για τον σκοπό της παρούσης μελέτης έγινε ανάλυση με βάση τις απαντήσεις που έδωσαν, όπου παρουσιάζονται με πλάγια γράμματα (*italics*), και στην συνέχεια με σχολιασμό των απαντήσεων.

6.1 Πρώτος άξονας: το προφίλ των ερωτώμενων

Στην αρχή εξετάζεται το προφίλ των ερωτώμενων καθώς και ο ρόλος τους στο νηπιαγωγείο που είναι ως εξής:

Όσον αφορά το διοικητικό κομμάτι, είμαι μόνιμα διορισμένη νηπιαγωγός με οργανική θέση από το έτος 2011. Στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο, όπου κατέχω και οργανική θέση, βρίσκομαι από το 2002.

Ο ρόλος είναι όλο αυτό που είναι το νηπιαγωγείο. Προσπαθείς να εισάγεις τα παιδιά στον χώρο της εκπαίδευσης, να καταλάβουν ... να μπουν σε αυτό που λέγεται σχολείο ... που είναι μια κοινωνική ομάδα, να ενταχθούν μέσα σε ένα σύνολο και να συμμετέχουν, να γνωριστούν, να οικειοποιηθούν τον χώρο, να τους μάθεις ένα σωρό πράγματα τα οποία βάση του προγράμματος τα θεωρείς σημαντικά για τον εαυτό τους και για την ύπαρξή τους γενικότερα. Γενικώς το σχολείο το δικό μας, η βαθμίδα δηλαδή, είναι πολύ σημαντική ειδικά σε αυτά τα παιδιά που δεν έχουν ξαναπατήσει σε σχολείο ή σε παιδικό σταθμό. Οι δεξιότητες είναι πολύ περιορισμένες, ειδικά σε αυτή την περιοχή, όπου μένουν πάρα πολλοί μετανάστες και έρχονται παιδιά που δεν έχουν πιάσει ούτε μολύβι ούτε χαρτί ούτε τίποτα, οπότε έχεις πάρα πολλά πράγματα να ξεκινήσεις και να τους μάθεις. Το έδαφος δηλαδή είναι άγονο, οπότε πρέπει να ξεκινήσεις από την αρχή. Συνεπώς ο ρόλος είναι πολύ σημαντικός. Είναι το πρώτο στάδιο εξοικείωσης με ό,τι

αφορά την εκπαίδευση και την κοινωνική ζωή. Όλο αυτό είναι μέσα στον ρόλο μας, στον ρόλο του νηπιαγωγείου.

Το ρόλο μου στην λειτουργία του νηπιαγωγείου θα τον χαρακτηρίζα μεικτό/σύνθετο. Ένα μικρό ποσοστό του ρόλου μου το διαθέτω στην κλασική διδασκαλία του νηπιαγωγείου και το μεγαλύτερο μέρος της δουλειάς μου το αφιερώνω στην συλλογικότητα της ομάδας, και να πορεύομαι μαζί με τα παιδιά.

Όταν χρειάζεται να μεταφέρω κάποιες γνώσεις, κάποιες βασικές έννοιες. Εκεί διαχωρίζω τον ρόλο μου από απλή συμμετοχή στην ομάδα, κρατώ κάποιες ίσες αποστάσεις. Αλλά ακόμη και με αυτή την στάση μου, πάλι προσπαθώ να είναι ο χρόνος λίγος που αποστασιοποιούμαι από την ομάδα, έτσι ώστε πολύ σύντομα να είμαι και πάλι ένα από τα μέλη της. Συνήθως θα τους αναφέρω αυτά που πρέπει, και αμέσως θα ξεκινήσω κάποιο παιχνίδι, μέσω του οποίου θα είμαστε πάλι όλοι μαζί στην δράση. Βασική μου αρχή είναι να δουλεύω με ομάδες, ακολουθώντας συγκεκριμένες τεχνικές της παιδαγωγικής Freinet.

Εργάζομαι από το 2003 ως αναπληρώτρια, για ένα χρόνο. Το 2004 διορίστηκα με μόνιμη οργανική θέση, και από το 2010 βρίσκομαι στο συγκεκριμένο σχολείο μαζί με την Αλεξάνδρα.

Έχω διδάξει για 3 χρόνια ως αναπληρώτρια από το 2004 έως το 2007. Είμαι διορισμένη εκπαιδευτικός από το 2007 έως σήμερα, με μόνιμη οργανική θέση. Δηλαδή 12 χρόνια. Στο σχολείο που βρίσκομαι σήμερα, διανύω τον 9^ο συνεχή χρόνο.

Από τα παραπάνω δεδομένα προκύπτει ότι η ομάδα της έρευνας αποτελείται από έμπειρους εκπαιδευτικούς που έχουν χρόνια εμπειρίας σε νηπιαγωγεία. Θα πρέπει να αναφερθεί ότι μια πολύ σημαντική παράμετρος είναι το γεγονός ότι οι εκπαιδευτικοί

συνεργάζονται μεταξύ τους και αυτό είναι πολύ θετικό για το τελικό αποτέλεσμα. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό το γεγονός ότι θα πρέπει οι ερωτώμενοι να έχουν μια σχετική εμπειρία σε σχέση με το εκπαιδευτικό έργο. Ο λόγος είναι ότι θα πρέπει να είναι σε θέση να κρίνουν την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων που έχουν γίνει.

6.2 Δεύτερος Άξονας: Η έννοια της Ενεργού Πολιτειότητας στην προσχολική αγωγή

Σε μια από τις συνεντεύξεις υπήρχε ερώτημα ως προς το τι είναι ενεργός πολιτειότητα σε αυτή την ηλικία (νηπιαγωγείο), αλλά και την έννοια της δημοκρατίας που ρωτήθηκε στις άλλες ερωτώμενες. Η απάντηση ήταν ως εξής:

Είσαι πολίτης γιατί γεννιέσαι. Αυτό το ονομάζουμε πολιτότητα.

Συνεπώς εισάγουμε την πολιτειότητα στην οποία έχουμε ενεργό συμμετοχή.

Συμπέρασμα όλων αυτών: Το παιδί για να έχει ενδιαφέρον για την μάθηση και για οποιαδήποτε διαδικασία περνάει μέσα από την ζωή του, πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι έχει ενεργό ρόλο.

Δεν πρέπει να είναι απλός κομπάρσος και αμέτοχος. Αποφασίζει και ταυτόχρονα βλέπει τις αλλαγές σε αυτά για τα οποία αποφασίζει. Αυτό με την σειρά του μπορεί να έχει και θετικό και αρνητικό πρόσημο. Η δημοκρατία δεν είναι πανάκεια. Ούτε μπορεί να εφαρμόζεται σε όλα και για όλα. Σηκώνοντας όλα τα χεράκια, δεν σημαίνει αυτομάτως ότι πρέπει και να γίνει. Εδώ εισάγουμε και την έννοια της κριτικής. Και ρωτάω: Πάντα η πλειοψηφία έχει δίκιο; Πάντα οι πολλοί πρέπει να εισακούονται και η γνώμη τους απερίφραστα και αμετάκλητα να υλοποιείται;

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ενεργός πολιτειότητα και η έννοια της δημοκρατίας συχνά μπορεί να αμφισβητηθούν ως προς το κατά πόσο μπορούν να εφαρμοστούν στην προσχολική αγωγή. Σε αυτή την περίπτωση από τις συνεντεύξεις προκύπτει ότι, αν και πολλοί εκπαιδευτικοί θεωρούν αναγκαίο το να υπάρξει η διδασκαλία της ενεργού πολιτειότητας στο σχολείο, εν τέλει υπάρχει και η άποψη ότι τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δεν είναι σε θέση να μπορέσουν να κατανοήσουν τι είναι η Ενεργός Πολιτειότητα και η Δημοκρατία.

Επίσης, αναφέρθηκαν τα παρακάτω:

Η Δημοκρατία είναι ένας θεσμός. Δεν είναι κάτι που μαθαίνεται θεωρητικά. Εκπαιδεύεσαι σε αυτό βιωματικά. Και αυτό άλλωστε λένε και όλοι οι θεωρητικοί. Και ο Freinet το ίδιο λέει. Κυρίως αυτός, δηλαδή. Και φυσικά σου δείχνει και τους τρόπους. Η αλήθεια είναι πως στην περίπτωση μας παρά το ότι ο Freinet σου δείχνει ένα τρόπο να λειτουργήσεις, εμείς δεν έχω τη δυνατότητα να το εφαρμόσουμε ακριβώς λόγω του χώρου. Θες δηλαδή και προϋποθέσεις, θες και ένα χώρο κατάλληλο για να λειτουργήσεις. Οπότε περιορίζεσαι σε κάποιες διαδικασίες που στο μέτρο του δυνατού σου επιτρέπει ο χώρος και το πρόγραμμα που έχει το ίδιο το νηπιαγωγείο. Εκείνο που μαθαίνουμε ουσιαστικά είναι ότι όλοι συμμετέχουμε σε όλα, όλοι έχουμε δικαίωμα να κάνουμε τα πάντα μέσα στην τάξη με μια σειρά, όλοι έχουμε τη σειρά μας και όλοι είναι υπεύθυνοι για κάποια πράγματα κυκλικά. Το σημαντικό είναι πώς παίρνονται οι αποφάσεις. Αυτό είναι άλλωστε και η Δημοκρατία. Δεν έρχεται ο ένας να καπελώσει τον άλλον. Πρέπει να υπάρχει μια συζήτηση, ένας διάλογος και μία απόφαση στο τέλος. Έχουμε και το συμβούλιο, το οποίο φέτος δεν το λειτούργησα, καθώς δεν ήμουν από την αρχή στο σχολείο λόγω άδειας..... Για να καταλάβεις, πολλές φορές όταν κάνουμε διάλειμα βγαίνει ο υπεύθυνος και επιβλέπει τα παιδιά και εγώ μπορεί να κάτσω για

λίγο μέσα. Δηλαδή είναι πολύ ανεξάρτητα αυτά τα παιδιά φέτος. Εξάλλου γνώριζαν και πιο πολύ τη γλώσσα σε σχέση με άλλες χρονιές.

Μέσα από το συμβούλιο θα περάσουμε τους κανόνες της τάξης, αλλά και θα τους αλλάξουμε/καταργήσουμε/τροποποιήσουμε αν κριθεί απαραίτητο. Αυτή άλλωστε είναι η λειτουργία του συμβουλίου.

Το συμβούλιο της τάξης είναι οι νόμοι μας, οι κανόνες μας. Δεν σημαίνει ότι πάντοτε τηρούμε αυτούς, αλλά πάντοτε προσπαθούμε.

Την έννοια του συμβουλίου έτσι όπως την θέτει στις αρχές της η παιδαγωγική Freinet, ξεκίνησα να την εφαρμόζω φέτος. Βέβαια η τακτική εκπαίδευσης που ακολουθώ όλα αυτά τα χρόνια, βασίζεται στην συζήτηση και τον διάλογο μέσα στην τάξη. Δεν έχω εφαρμόσει ποτέ κάποια, θα έλεγα σε εισαγωγικά, «αυταρχική» διαδικασία επιβολής νόμων και κανόνων. Πάντοτε μέσω ψηφοφορίας. Φέτος αποφάσισα να εντάξω στους κόλπους της παιδαγωγικής εκπαίδευσης στο σχολείο μου, την Freinet. Μπορώ να αναφέρω ότι το πρόγραμμα που ακολουθούσα, σε γενικές γραμμές ακολουθούσε τις αρχές της παιδαγωγικής Freinet. Καινοτομίες όπως το συμβούλιο της τάξης, ο πίνακας με τις 3 στήλες, το τετράδιο των πρακτικών, το οποίο το σταμάτησα καθώς το βρήκα αρκετά κουραστικό.

Για το συμβούλιο να αναφέρω τις παρατηρήσεις μου. Αρέσει στα παιδιά, και το θεωρούν πολύ σοβαρή διαδικασία. Τα περισσότερα παιδιά ακολουθούν τους κανόνες και τις αποφάσεις. Κάποια άλλα, αρνούνται πεισματικά να συμμορφωθούν και να συμπλεύσουν με τις αποφάσεις του συμβουλίου. Σε αυτό το σημείο ορισμένες φορές συλλαμβάνω τον εαυτό μου να βιώνει κάποια απογοήτευση θα έλεγα, και μη έχοντας εναλλακτική λύση καλούμε πλέον να επιβάλλω σαν δασκάλα τις αποφάσεις αυτές. Χωρίς περαιτέρω κουβεντούλα και συζήτηση. Το αστείο βεβαίως είναι ότι τα παιδιά

αυτά τα οποία αρνούνται να συμμορφωθούν με τις αποφάσεις, πολλές φορές θα μας ενθυμίσουν για την ημέρα που πρέπει να γίνει το συμβούλιο, και για την συμμετοχή μας σε αυτό. Πιθανό να το βλέπουν μόνο σαν παιχνίδι και όχι κάτι περισσότερο. Δεν έχουν καταλάβει την ακριβή αξία του.

Αυτό που είναι σημαντικό και βγαίνει από τους διαλόγους που έγιναν, είναι το γεγονός ότι η Πολιτειότητα, αλλά και η Δημοκρατία, είναι πολύ σημαντικοί θεσμοί και έννοιες για ένα πολίτη, όμως όταν αναφερόμαστε στην προσχολική αγωγή είναι μια ηλικία που τα παιδιά δεν έχουν ωριμάσει απόλυτα ώστε να μουν σε μια διαδικασία κατανόησης των δημοκρατικών θεσμών. Παρόλα αυτά, οι εκπαιδευτικοί μέσα από το παράδειγμα τους και τις σχετικές πρακτικές στην τάξη εισάγουν τα παιδιά στην Δημοκρατία, όπως με το να ψηφίσουν για κάποια θέματα, την λειτουργία ενός συμβουλίου, αλλά και το να μάθουν τα παιδιά να σέβονται τις αποφάσεις της πλειοψηφίας. Αυτά είναι στοιχεία που συνηγορούν προς το γεγονός ότι η εισαγωγή της Πολιτειότητας και της Δημοκρατίας μπορεί να γίνει από το νηπιαγωγείο. Όμως, είναι σημαντικό το να γίνει με ένα τρόπο που εκούσια τα παιδιά να μουν σε αυτές τις διαδικασίες, όπως το να μαθαίνουν να ψηφίζουν για κάποιες αποφάσεις και να σέβονται το αποτέλεσμα.

Στο σημείο αυτό παρατηρείται ότι υπάρχει ο θεσμός του Συμβουλίου, όπου και διακρίνεται μια πρώτη δράση σχετική με την θεωρία του Freinet. Το Συμβούλιο είναι μια πρακτική που έχει εισαχθεί τα τελευταία χρόνια στις σχολικές μονάδες και δείχνει ότι η Δημοκρατία μπορεί να εφαρμοστεί σε ένα πρώιμο στάδιο για τους μαθητές.

6.3 Τρίτος Άξονας: Η Ενεργός Πολιτειότητα στην πράξη

Το ζήτημα που τίθεται είναι το πώς θα γίνει αυτό. Στο επόμενο κείμενο από συνέντευξη αναλύεται μια σχετική δράση:

Με την έλευση των παιδιών στο νηπιαγωγείο, είτε είναι νήπια τα οποία έχουν ήδη φοιτήσει σαν προνήπια (αυτό βοηθάει ιδιαίτερα, καθώς διαθέτουν την απαραίτητη «μαγιά» θα έλεγα), είτε έρχονται για πρώτη φορά (προνήπια), κατά τους 2-3 πρώτους μήνες εμψυχώνουμε την έννοια της ομάδας. Δηλαδή πως θα μπορέσουμε αυτό που ονομάζουμε ατομικισμό και αφορά αυτό καθαυτό το κάθε παιδί, να το προάγουμε σε ομαδικότητα που περιλαμβάνει το σύνολο, την ομάδα, την κοινότητα. Συνήθως αυτό που έχει ένα παιδί στο μυαλό του, πιθανό να το έχουν και άλλα παιδιά. Ιδέες, εκφράσεις.

Το γνωστό «Συμβόλαιο/Κανόνες της Τάξης». Τα βασικά πράγματα που τα παιδιά ακούν και από το σπίτι τους: Να ακούς την δασκάλα, να μην χτυπάς τα άλλα παιδάκια κτλ.

Εάν υποθέσουμε ότι βγάζουμε την έννοια Συμβόλαιο/Κανόνες της Τάξης, και εκμαιεύοντας μέσω ερωτήσεων, τι θέλεις σαν παιδί για να περνάς όμορφα; Τι σκέφτεσαι ότι θα ήθελες να κάνουμε και να κάνεις; Όμορφη εικονίτσα με συννεφάκι, και το παιδί το ζωγραφίζει. Μέσα στην παρεούλα, ξεκινάμε με θετικές προτάσεις. Να ζωγραφίσουμε, να κάνουμε νέους φίλους, να μάθω καινούργια πράγματα.

Αυτή λοιπόν η ατομική σκέψη, να δούμε πόσα ακόμη παιδιά έχουν παρόμοιες σκέψεις. Αυτό λοιπόν που έχει στο μυαλό του, αρχίζει να το καταλαβαίνει και οπτικά. Η σκέψη του μπαίνει μέσα στον κύκλο της παρεούλας, γίνεται το Συμβόλαιο/Κανόνες της Τάξης.

Με αυτό τον τρόπο ενδυναμώνετε η ομάδα. Αρχίζουν και συνειδητοποιούν ότι ομάδα είναι να ακούμε και τους άλλους. Δεν υπάρχει συγκεκριμένη χρονική σειρά στην

υλοποίηση των απόψεων της ομάδας, καθώς εκεί πλέον εισαγάγουμε την έννοια της πλειοψηφίας. Πρωταρχική σημασία έχει να καταλάβουν ότι αυτά που αποφάσισε η ομάδα θα γίνουν. Δεν ψηφίσαμε μία ιδέα και μία θα υλοποιηθεί.

Φτιάχνουμε τους ομόκεντρους κύκλους. Ο κύκλος του εγώ, ο κύκλος του εμείς, ο κύκλος του σχολείου, ο κύκλος των γονέων. Όλα αυτά πρέπει να συνδυαστούν. Να γίνουν πιο απτά και βιωματικά. Να μην μείνουν μόνο στα λόγια.

Σε κάποιο αίτημα του συλλόγου Γονέων & Κηδεμόνων, όπως ανάθεση επιπλέον χώρου, φωτογράφιση κλπ., το θέτουμε στο συμβούλιο και αφήνουμε τα παιδιά να αποφασίσουν τι θα γίνει. Θέτουμε τις προϋποθέσεις, τα ερωτήματα, τις ενέργειες και τα αφήνουμε να επεξεργαστούν την πληροφορία και να αποφασίσουν. Σε ένα BAZAAR που θα αιτηθούν οι γονείς να γίνει, θα έχουμε μετακινήσεις επίπλων, παιχνιδιών. Ενδέχεται να υπάρξουν και μικροατυχήματα όπως να χαθούν κάποια παιχνίδια, κάποια να υποστούν ζημιές, να αλλάξουν θέση. Κάποια παιδιά θα έχουν θετική γνώμη, κάποια αρνητική. Θα ψηφίσουν και ανάλογα θα πορευτούμε. Για να κινήσουμε το ενδιαφέρον τους, μπορούμε να τους αναθέσουμε την σχεδίαση του promotion.

Στο σημείο αυτό διακρίνεται ότι υπάρχει ένα ιδιαίτερα σημαντικό πεδίο για δράσεις σε σχέση με την πολιτειότητα. Σίγουρα ο θεσμός του Συμβουλίου είναι στο επίκεντρο, αλλά υπάρχουν και άλλες δράσεις όπως οι ομόκεντροι κύκλοι. Σημαντικό στοιχείο είναι ότι οι εκπαιδευτικοί βάζουν τα παιδιά στην λογική του ότι η όποια απόφαση ληφθεί για το σχολείο θα πρέπει να έχει περάσει από τα παιδιά. Επίσης, σημαντικό στοιχείο είναι το ότι δίνεται έμφαση στο να ακολουθούν τα παιδιά τις αποφάσεις που λαμβάνονται.

Μια επιπλέον δράση ήταν η παρακάτω:

Στα πλαίσια της δράσης «διατηρώ καθαρή την γειτονιά μου», πραγματοποιήσαμε καθαρισμό της κοντινής μας πλατείας. Με την συνεργασία και την αρωγή του δήμου, εντρυφήσαμε την έννοια της ανακύκλωσης, και του σκοπού που εξυπηρετεί αυτή. Κατά την διάρκεια της σχολικής ημέρας και γνωρίζοντας τα παιδιά ότι η συνδρομή των γονέων δεν είναι εφικτή λόγω εργασιακών υποχρεώσεων, αναζητήσαμε φορείς που θα μπορούσαν να συνδράμουνε στην προσπάθεια αυτή. Σκεφτήκανε τους ανθρώπους που έχουν δει να καθαρίζουν τους δρόμους, και απευθυνόμενοι στον δήμο μέσω ενός γράμματος που αποστείλαμε, βρήκαμε ανταπόκριση. Αρχικά μας επισκέφτηκαν υπεύθυνοι καθαριότητας του δήμου, και σε ανοιχτή συζήτηση που πραγματοποιήθηκε με τα παιδιά, αποφασίστηκε από κοινού και ορίστηκε ημέρα και ώρα που θα ελάμβανε χώρα η δράση αυτή. Ήταν απίστευτη η προσμονή που έδειξαν και η υπομονή που επέδειξαν τα παιδιά, έως ότου ήρθε η μέρα αυτή. Τα συναισθήματα δεν περιγράφονται εύκολα. Το έβλεπες όμως μέσα στα μάτια τους πως είχαν την λαχτάρα να συνεισφέρουν.

Από το παραπάνω παράδειγμα διακρίνεται ότι σημαντικό ρόλο έχει το να σχηματιστεί μια ομάδα και μετά μέσα σε αυτή την ομάδα τα παιδιά να μάθουν να παίρνουν συλλογικά αποφάσεις, αλλά και να σέβονται τις αποφάσεις που λαμβάνει η ομάδα. Οπότε, η απαρχή της ενεργού πολιτειότητας στο εκπαιδευτικό σύστημα είναι «η ομάδα» που τα παιδιά μαθαίνουν να εντάσσονται σε ένα κοινωνικό σύνολο, που είναι η ομάδα, και στην συνέχεια να λειτουργούν με τους κανόνες αυτής.

6.4 Τέταρτος άξονας: Η προσέγγιση του Freinet στην πράξη και ο ρόλος του εκπαιδευτικού συστήματος

Στην συνέχεια οι εκπαιδευτικοί ρωτήθηκαν για τη γνωριμία τους με την Παιδαγωγική Freinet και το πώς την εφαρμόζουν στην πράξη. Οι απαντήσεις ήταν ως εξής:

Από συναδέλφους που ασχολήθηκαν με το θέμα. Τον Μπάμπη κυρίως... που το ξεκίνησε. Με καλούσε από την αρχή στο Σκασιαρχείο, αλλά δεν είχα χρόνο. Ήξερα δηλαδή τον πρώτο πυρήνα. Μετά, όταν άρχισαν και έκαναν τις πρώτες παρουσιάσεις, είχα πάει στο Γαλλικό Ινστιτούτο όπου ήταν η πρώτη. Μετά ήμουν στην ίδρυση του Σκασιαρχείου, της ομάδας που έφτιαζαν. Πολλές φορές πήγαινα και στο Δίκτυο τα Σάββατα που έκαναν τις συναντήσεις. Και στη συνέχεια στην επιμόρφωση, όπου μου ζήτησαν να είμαι επιμορφώτρια σε αυτό το κομμάτι με το οποίο ασχολούμαι, δηλαδή τις επισκέψεις έξω. Στη διετή επιμόρφωση στην Αθήνα ήμουν και επιμορφώτρια και επιμορφούμενη. Παρουσίαζα στις νηπιαγωγούς την έξοδο στην κοινότητα. Και ήμουν και υπεύθυνη στο τμήμα των νηπιαγωγών, επειδή ήμουν ήδη στον πυρήνα τον πρώτο και είχα περισσότερο σχέση από ό,τι οι άλλοι. Παράλληλα παρακολουθούσα και την επιμόρφωση τη διετή. Ήμουν και στον φετινό κύκλο, τη μονοετή επιμόρφωση, αλλά λόγω υποχρεώσεων στο ΠΥΣΠΕ τα παράτησα.

Αφορμή για την γνωριμία μου με την παιδαγωγική Freinet, δόθηκε μέσω ενός σεμιναρίου στο Γαλλικό Ινστιτούτο.

Από τους κόλπους άλλωστε του Γαλλικού Ινστιτούτου ξεκίνησε και το δίκτυο των σχολείων που ασχολήθηκαν και ενέταξαν την παιδαγωγική Freinet στο εκπαιδευτικό τους πρόγραμμα. Στο ξεκίνημα του δικτύου ο χαρακτήρας του ήταν απλά επιμορφωτικός. Και εμείς σαν εκπαιδευτικοί δεν είχαμε διαβάσει σχετικά με την παιδαγωγική Freinet. Ξεκινώντας τις πρώτες επαφές, δραστηριοποιηθήκαμε περισσότερο. Μελετήσαμε την μέθοδο διδασκαλίας, και αρχίσαμε τις πρώτες ανταλλαγές εμπειριών, ανακοίνωση αποτελεσμάτων, κοινές διαπιστώσεις. Σημαντική συνεισφορά παρείχαν οι εκπαιδευτικοί οι οποίοι είχαν ήδη εμπειρία, και αρκετές γνώσεις για την παιδαγωγική Freinet. Το πιλοτικό πρόγραμμα το παρακολουθώ ως

συντονίστρια, και του χρόνου ως επιμορφούμενη. Χρειάζεται να αποκτήσω και την πιστοποίηση.

Αρχικά διαπίστωσα ότι η συγκεκριμένη παιδαγωγική μέθοδος μου ταιριάζει. Ξεκίνησα λοιπόν τις πρώτες πιλοτικές προσπάθειες στο σχολείο μου με τα παιδιά. Όχι εμβαθύνοντας. Περισσότερο αναζητώντας. Ψάχνοντας έως ποιο βαθμό λειτουργεί με τα παιδιά. Δεν ακολουθώ κατά γράμμα τους κανόνες και τους νόμους. Για να γίνω σαφής. Υπάρχει ένα πρωτόκολλο θα το χαρακτηρίζα για να εφαρμόσω το συμβούλιο της τάξης.

Πως μπορώ να εφαρμόσω το ελεύθερο κείμενο στην τάξη του νηπιαγωγείου. Υπάρχουν βασικά θέματα που μπορούν να απορυθμίσουν την προσπάθεια αυτή. Στο συμβούλιο της τάξης, οι διανεμηθέντες ρόλοι, είναι λιγότεροι από αυτούς που μπορούν να πάρουν παιδιά του δημοτικού. Στις επιμορφώσεις, οι νηπιαγωγοί εκπαιδευτικοί είναι εμφανώς λιγότεροι από τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς δασκάλους του δημοτικού σχολείου. Και η ανάπτυξη των θεμάτων προς συζήτηση, ανάλυση και διαβούλευση ίσως να δημιουργεί κενά, ασάφειες και αντιθέσεις ως προς την προσέγγιση, την εφαρμογή και την επεξεργασία.

Προσωπικά έχω αναπτύξει τους δικούς μου ρυθμούς, προσπαθώντας να είμαι εντός του πνεύματος, που συντάσσεται με την παιδαγωγική Freinet. Η αλήθεια είναι ότι στο τυπικό κομμάτι δεν συμβαδίζω απόλυτα, για τους λόγους που προ είπα. Δεν είναι εφικτό, με τις παρούσες συνθήκες εκπαίδευσης, ενημέρωσης, και πρακτικής εφαρμογής.

Η περιέργεια περισσότερο παρά η εκπαιδευτική μου δίψα για κάτι το καινούργιο, ήταν που με οδήγησε να έρθω σε επαφή με την παιδαγωγική Freinet.

Άκουσα αρκετά, έψαξα στην αρχή και μόνη μου, και το 2017 ξεκίνησα να έχω τις πρώτες επιμορφώσεις και συμμετοχές σε ημερίδες και σεμινάρια.

Θα σας πω την αλήθεια. Το ξεκίνημα μου φάνηκε ιδιαίτερα δύσκολο. Πολύ καινοτόμο θα το χαρακτηρίζα, σε σχέση με αυτά που είχα διδαχθεί, και με αυτά τα οποία και εγώ με την σειρά μου δίδασκα. Άδραξα την ευκαιρία με το πιλοτικό και έκανα αμέσως την αίτηση. Είμαι στο δίκτυο, ας δώσω λοιπόν την ευκαιρία να κάνω πράξη την θεωρία. Η ας προσπαθήσω τουλάχιστο. Ενδιαφέροντα θέματα, εξαιρετικές παρουσιάσεις από τους επιμορφούμενους, παρουσιάζοντας την καθημερινή τους τριβή με την παιδαγωγική Freinet και τα αποτελέσματα αυτής.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι και ο ίδιος ο Freinet έζησε στο περιθώριο σε κάποιες περιπτώσεις και κινήθηκε εκτός των πλαισίων και των κυρίαρχων προτύπων στην εκπαίδευση. Αυτή η λογική του «grassroot» διακρίνεται και στην παρούσα περίπτωση που οι εκπαιδευτικοί δημιουργούν από μόνοι τους κοινότητες για να μάθουν τη διδακτική του Freinet.

Επίσης, ως προς την εφαρμογή της αναφέρθηκε ότι:

Άγγιξε μία πολύ ευαίσθητη χορδή μου. Αφορά την συνεργασία πρώτα από όλα την συνεργασία μεταξύ μας, μεταξύ των εκπαιδευτικών/δασκάλων. Τα παιδιά ουσιαστικά είναι οι αποδέκτες. Εμείς καλούμαστε να τα πλάσουμε και να τους διδάξουμε τις αρχές και τις έννοιες της δημοκρατίας.

Πώς θα καταφέρουμε να βρούμε ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς και δράσης; Πώς θα κερδίσουμε τους γονείς και να τους έχουμε με το μέρος μας, και αρωγούς στην προσπάθειά μας; Ομάδα οι εκπαιδευτικοί, ομάδα οι εκπαιδευτικοί μαζί με τους γονείς, ομάδα οι εκπαιδευτικοί, μαζί με τους γονείς, και μαζί με τα παιδιά. Αυτός είναι ο στόχος. Αυτός είναι ο σκοπός.

Στον σύλλογο διδασκόντων, αναλώνουμε τον χρόνο μας σε συζητήσεις χωρίς κατάληξη. Φτάνουμε σε τέλμα, αφήνοντας ξανά και ξανά την προσπάθεια που ξεκινάμε. Ας αφήσουμε το εγώ μας για μια φορά πίσω, και με αφορμή αυτό να κοιτάζουμε μπροστά. Υποχρεώσεις έχουμε όλοι. Διάθεση έχουμε αντίστοιχα όλοι;

Με ποιόν τρόπο θα είμαι αποτελεσματική στις αποφάσεις μου; Θα τηρηθούν τα προ συμφωνηθέντα; Χαράσσουμε ένα πλάνο λειτουργίας, πάνω στο οποίο θα πρέπει να κινηθούμε. Ναι, θα υπάρξουν και τροποποιήσεις, λόγο εσωτερικών και εξωτερικών παραγόντων. Όμως στο γενικό πλαίσιο πρέπει να παραμείνει σταθερό. Μην παρεκκλίνουμε τόσο, που να γίνει αγνώριστο. Γιατί απλά στο τέλος θα απορήσουμε κι εμείς για αυτό που δημιουργήσαμε. Ας κατανειμούμε τις αρμοδιότητες μεταξύ των διδασκόντων. Δεν αρέσκομαι να προσπαθώ να φτιάξω ένα πλαίσιο δράσης, και να ακούγομαι σαν να μιλάω σε ξένη/άγνωστη γλώσσα. Θα γίνει στραβή αρχή. Και αν υποθέσουμε ότι η αρχή είναι το ήμισυ των όλων, δεν χρειάζεται ιδιαίτερες γνώσεις για να καταλάβουμε που θα καταλήξει το εγχείρημα αυτό.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί ότι σημαντικό ρόλο έχει η προσωπική επαφή με δίκτυα, όπως το «Σκασιαρχείο», που προωθούν τη διδακτική του Freinet. Η δημιουργία των σχετικών αυτών κοινοτήτων έχει θετικό αντίκτυπο για την προώθηση των πρακτικών της σχετικής μεθόδου. Από εκεί και πέρα φαίνεται από τις συνεντεύξεις ότι υπάρχει ένα πολύ βασικό ζήτημα που είναι το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποια γραμμή από την εκπαιδευτική ηγεσία σε σχέση με την εφαρμογή της Παιδαγωγικής Freinet στην πράξη. Από τις απαντήσεις φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να βρουν μόνοι τους το πώς θα το εφαρμόσουν και σε πολλές περιπτώσεις είναι απλώς διστακτικοί. Οπότε, η εφαρμογή της διδακτικής προσέγγισης του Freinet είναι σε ένα πειραματικό στάδιο και υπάρχει μια

διστακτικότητα από την μεριά των εκπαιδευτικών. Βέβαια, και το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα δεν βοηθάει, όπως αναφέρεται από την επόμενη μαρτυρία:

Σε γενικές γραμμές, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν ευνοούνται. Δεν θα ήταν ψέμα να πω ότι υπάρχουν συγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια, αυστηρά οριοθετημένες τάξεις. Και φυσικά καμία ελευθερία στον εκπαιδευτικό για μία επιλογή βιβλίου εκτός των προδιαγεγραμμένων. Χαρακτηριστικά να αναφέρω, ότι σε διαφορετικά φροντιστήρια ξένων γλωσσών, διδάσκονται και διαφορετικά αγγλικά σχολικά βιβλία/εγχειρίδια. Γιατί να μην μπορώ και εγώ να έχω το δικαίωμα της επιλογής μέσα από 2-3 σχολικούς οδηγούς. Ξεκινήσαμε άσχημα λοιπόν, καθώς το εκπαιδευτικό σύστημα δεν δείχνει καμία εμπιστοσύνη στον εκπαιδευτικό. Και με τον όρο εμπιστοσύνη αναφέρομαι στην παροχή αυτενέργειας σε αυτό που ο εκπαιδευτικός θέλει να εφαρμόσει. Φυσικά δεν αναφέρομαι σε όρους ασυδοσίας και απουσία σχεδίου μαθήματος και προγράμματος, Οι μοναδικοί ωφελημένοι της εκπαιδευτικής βαθμίδας και της εγκύκλιος μόρφωσης είναι τα νηπιαγωγεία. Δεν έχουν βιβλίο/α, έχουν αναλυτικό πρόγραμμα με στόχους. Αν εγώ μάθω τα σχήματα μέσα από τον Καντίνσκι, εσύ μάθεις τα σχήματα μέσα από την πλαστελίνη, ή κάποιος τρίτος μάθει τα σχήματα με τον παραδοσιακό τρόπο που όλοι γνωρίζουμε, δεν μας περιορίζει. Υπάρχει και το ελαστικό ωράριο. Έχουμε 45λεπτα μόνο στα χαρτιά περασμένα. Δεν ισχύουν εκ των πραγμάτων και εξ' ανάγκης. Δεν νομίζω κάποιο παιδί με το πέρας του 45λεπτου να φεύγει από την τάξη ! Τυπικά τα 45λεπτα υπάρχουν, αλλά κάθε φορά που τα καταθέτω στην διεύθυνση πρωτοβάθμιας, βάζω τα γέλια! Δεν έχουμε κουδούνι που σημαίνει τέλος του 45λεπτου ή αρχή του καινούργιου. Έχεις όλο τον χρόνο να τα ενθαρρύνεις, και να εμπυχώσεις την τάξη σου. Δεν αλλάζει ο εκπαιδευτικός, είτε αφορά οργανωμένη δραστηριότητα, είτε εποπτεία των παιδιών στο διάλλειμα. Στο ολόημερο έχεις και την

συνδρομή του συναδέλφου σου. Και αν υπάρχει και η κατάλληλη χημεία μεταξύ μας, και είμαστε της ίδιας φιλοσοφίας, αυτό ενισχύεται.

Από τα όσα αναφέρονται στα παραπάνω συμπεραίνεται ότι το όλο εκπαιδευτικό σύστημα δεν προάγει την Παιδαγωγική του Freinet και ότι οι πρακτικές που υπάρχουν είναι από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς σε ένα «grassroot» επίπεδο.

7. Συμπεράσματα και προτάσεις

Η Ελλάδα μπορεί να είναι το λίκνο της Δημοκρατίας, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θα πρέπει η εκπαιδευτική κοινότητα να ησυχάσει. Αντιθέτως, είναι γνωστό ότι ζούμε μια εποχή που ο λαϊκισμός είναι παντού και βλέπουμε ότι οι νέοι άνθρωποι συχνά στρέφονται προς τα άκρα και προς ακραίες μορφές συμπεριφοράς και αντίδρασης. Για τον λόγο αυτό είναι σημαντικό να διδάσκονται οι μαθητές από μικρή ηλικία την Ενεργό Πολιτειότητα και γενικότερα τη Δημοκρατία (Ελευθεράκης, 2009).

Στην παρούσα περίπτωση εξετάστηκε η Ενεργός Πολιτειότητα και γενικότερα η διδακτική της Δημοκρατίας στα νηπιαγωγεία. Από τις συνεντεύξεις που έγιναν προέκυψε ότι οι εκπαιδευτικοί στα νηπιαγωγεία θέλουν να διδάξουν στους μαθητές τους τη Δημοκρατία, αλλά και την Ενεργό Πολιτειότητα. Για τους εκπαιδευτικούς ένα ιδιαίτερο ζήτημα είναι ότι, αν και έχουν θετική άποψη για την Παιδαγωγική του Freinet, έχουν δυσκολία στην εφαρμογή της. Οι λόγοι είναι ότι δεν έχουν εκπαιδευτεί σε αυτό το ζήτημα, αλλά και το γεγονός ότι δεν υπάρχει η ανάλογη στήριξη από την εκπαιδευτική ηγεσία, ενώ η όποια οργάνωση είναι σε επίπεδο εθελοντισμού από ομάδες όπως αυτή του «Σκασιαρχείου».

Από την άλλη μεριά, φαίνεται ότι οι νηπιαγωγοί εφαρμόζουν την Ενεργό Πολιτειότητα στην πράξη μέσα από ενέργειες, όπως το να ψηφίζουν τα παιδιά για κάποιες αποφάσεις, το να σέβονται τις αποφάσεις της πλειοψηφίας αλλά και με ενέργειες όπως είναι η έκδοση μιας μικρής εφημερίδας ή δράσεων σε σχέση με την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση. Γενικότερα, όμως, φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν μια δυστοκία ως προς το ποιες πρακτικές να χρησιμοποιήσουν, με αποτέλεσμα στην πράξη να μην εφαρμόζουν την προσέγγιση του Freinet λόγω της ανάγκης που έχουν να ακολουθούν συγκεκριμένες τεχνικές. Επίσης φαίνεται ότι η εφαρμογή της διδακτικής του Freinet στην πράξη είναι κάτι που πολλοί εκπαιδευτικοί, αν και την κατανοούν, δεν ξέρουν να την εφαρμόσουν, κάτι που το σημειώνουν και οι Woods & Woods (2012).

Όπως σημειώνει η Kaya (2012), η εφαρμογή της διδακτικής του Freinet στην πράξη βασίζεται όχι σε δεδομένες πρακτικές, αλλά στην θέληση των εκπαιδευτικών να ρυθμίσουν τις πρακτικές ανάλογα με τις ανάγκες των μαθητών τους και σύμφωνα με το πώς θέλουν οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί να διαμορφώσουν την διδασκαλία τους. Παράδειγμα είναι η προσέγγιση των Guinier et al. (2009) που αναφέρονται στο ότι ένα σημείο εκκίνησης για την Ενεργό Πολιτειότητα για τα παιδιά είναι η ομάδα και η κατανόηση της λειτουργίας της, όπως φαίνεται και από την παρούσα έρευνα.

Για τον λόγο αυτό και με βάση τη σχετική βιβλιογραφία και το πόρισμα της έρευνας θα πρέπει να γίνουν οι επόμενες ενέργειες:

- Να συνεχιστεί η ενημέρωση και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα πολιτειότητας και χρήσης των πρακτικών του Freinet μέσω του πιλοτικού προγράμματος του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ).

- Να δοθεί περισσότερη αυτονομία στους εκπαιδευτικούς σε ζητήματα εκπαιδευτικών πρακτικών.
- Να δημιουργηθεί εκπαιδευτικού υλικού με βάση την προσέγγιση του Freinet.
- Να ενθαρρυνθεί και να υποστηριχθεί η λειτουργία ομάδων όπως αυτή του «Σκασιαρχείου» και του Δικτύου Συνεργατικών Σχολείων.

Με τις παραπάνω δράσεις και ενέργειες μπορεί να ενισχυθεί η Ενεργός Πολιτειότητα και η Δημοκρατία στα νηπιαγωγεία, αλλά και η ικανότητα των εκπαιδευτικών να την διδάξουν.

Βιβλιογραφία

Astuti, S. I. (2019). Enhancing Active Citizenship and Political Literacy among Young Voters in High School. In *Social and Humaniora Research Symposium (SoRes 2018)*. Atlantis Press.

Breslin, T. (2003) Calling Citizenship to account: assessment, inspection and the quest for quality. *Teaching Citizenship*, 6, 32–35.

Campbell, F. A., Ramey, C. T., Pungello, E., Sparling, J., & Miller-Johnson, S. (2002). Early childhood education: Young adult outcomes from the Abecedarian Project. *Applied developmental science*, 6(1), 42-57.

Chianese, G. (2018). Promoting students active citizenship: The project space. *Asian Journal of Contemporary Education*, 2(1), 1-7.

Darling-Hammond, L. (1997) Education, Equity and the right to learn , Jossey Bass

Easton, L. (2005) Democracy in Schools: truly a matter of voice” *English Journal*, Vol.92, No.5, pp. 55-57

Edelstein, W. (2011). Education for Democracy: reasons and strategies. *European Journal of Education*, 46(1), 127-137.

Fajerman, L. (2001). Let the children speak and listen to what they say. *Early Years Educator*, 3(7), 12-14.

Freinet, C. (1979). Education through work: a model for child centered learning; translated by John Sivell. Lewiston: Edwin Mellen Press.

Gearon, L. (Hrsg.) (2003). *Learning to Teach Citizenship in the Secondary School*. London: Routledge Falmer.

Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (2017). *Discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Routledge.

Glesne, C., & Peshkin, A. (1991). *Becoming qualitative researchers*. New York: Longman.

Gollob, R., Krapf, P., Olafsdottir, O., & Widinger, W. (2010). Εκπαιδευόμαστε και εκπαιδούμε για τη δημοκρατία: Γενικές πληροφορίες και υλικό για τους εκπαιδευτικούς σχετικά με την εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιδιότητα του πολίτη και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 15, 2018, από Livingdemocracy: <https://www.living-democracy.gr/textbooks/volume-1/>

Graham, B., & Weingarten, R. (2018). The Power of Active Citizenship: A Renewed Focus on Teaching Civics Education. *American Educator*, 42(2), 4.

Guinier, L., Torres, G., & Guinier, L. (2009). *The miner's canary: Enlisting race, resisting power, transforming democracy*. Harvard University Press.

Heater, D. (1996). *Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education*, London: Longman.

Helm, J. H. & Katz, L. (2002). Μέθοδος Project και Προσχολική Εκπαίδευση. Μικροί ερευνητές, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.

Inglehart, R. (1997). *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press.

James, A., & Christensen, P. M. (Eds.). (2000). *Research with children: Perspectives and practices*. London: Routledge.

Johansen, G., Jónsdóttir, G., & Kolstø, S. D. (2018). Enacting Citizenship in Ordinary School Science Through Deliberative Communication. In *Cultural, Social, and Political Perspectives in Science Education* (pp. 113-132). Springer, Cham.

Kahne, J., & Westheimer, K. (2003). Teaching democracy: what schools need to do, *Phi Delta Kappan*, Vol.82, No1, pp. 34-66.

Kaya, S. O. N. G. Ü. L. (2012). Examining the Process of Establishing and Implementing Classroom Rules in Kindergarten. *Unpublished master thesis, MS, Department of Early Childhood Education: Middle East Technical University*.

Kennedy, K. J. (2019). Civic and Citizenship Education for the Future. In *Civic and Citizenship Education in Volatile Times* (pp. 45-63). Springer, Singapore.

Lansdown G. (2005). Can You Hear Me? The Rights of Young Children to Participate in Decisions Affecting Them. Working Paper 36 in Early Childhood Development. Bernard van Leer Foundation: The Hague, The Netherlands.

Lindsay G. (1998). Brain research and implications for early childhood education. *Childhood Education* 75: 97-104.

Michaud, O. (2014). *A qualitative study on educational authority, shared authority and the practice of philosophy in a kindergarten classroom: A study of the multiple dimensions and complexities of a democratic classroom*. Montclair State University.

Naval, C., Print, M., & Veldhuis, R. (2002). Education for Democratic Citizenship in the New Europe: context and reform. *European Journal of Education*, Vol. 37, No. 2, σσ. 107 - 128.

Noula, I., & Sen, A. (2014). The Charter for EDC/HRE and Religious Education as a compulsory subject in the Curriculum. A mismatch? The case for Greece and Turkey. Presented at the ICEDC 8th annual conference: Education for Human Rights and Democratic Citizenship in Schools and Society, London.

Osler, A., & Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995–2005. *Research papers in education*, 21(4), 433-466.

Parker, W. C. (2008). Knowing and doing in democratic citizenship education. *Handbook of research in social studies education*, 65-80.

Penn H. (2005). *Unequal Childhoods: Young Children's Lives in Poor Countries*. Routledge: London.

Porter L. 2003. Valuing children. *Australian Journal of Early Childhood* 28: 1–8.

Potter, J. (2003). *Active citizenship in schools: a good practice guide to developing a whole school policy*. Routledge.

Reichert, F., & Print, M. (2018). Civic participation of high school students: the effect of civic learning in school. *Educational Review*, 70(3), 318-341.

Robin, I. (2018). Η εισαγωγή στο Νόμο σε μια τάξη νηπιαγωγείου: Πώς να βάλει κανείς όρια που δομούν σε παιδιά στην ηλικία της αντίδρασης;, Παιδαγωγική ομάδα «Το Σκασιαρχείο», Αθήνα.

- Schmidt, M. G. (2004). *Θεωρίες Δημοκρατίας*, Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.
- Schwarzmantel, J. (2004). *Για μια δημοκρατική πολιτεία: ταυτότητα και συμμετοχή*, Εκδόσεις Κριτική Α.Ε., Αθήνα.
- Silverman, D. (Ed.). (2016). *Qualitative research*. Sage.
- Soetard, M. (2000). Jean-Jacques Rousseau. Στο Houssaye J., *Δεκαπέντε παιδαγωγοί: Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης* (σσ. 23-41). Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Springer L.J. 1995. A tried and true youth participation manual. *Orana* 31: 106–111.
- Villoro, L. (1998). Which democracy? (pp. 95-103). In D. Beetham, J. F. Beevi, A. K. Boye, A. El Mor, H. Kubiak, V. Massuh, C. Ramaphosa, J. Sudarsono, A. Touraine, L. Villoro (Eds.), *Democracy: Its principles and achievement*. Geneva: Inter-Parliamentary Union.
- Weinberg, J., & Flinders, M. (2018). Learning for democracy: The politics and practice of citizenship education. *British Educational Research Journal*, 44(4), 573-592.
- Westheimer, K. (2003) Hope for a Better Future, *Phi Delta Kappan*, Vol.,85, No1, p.59
- Wise S. (2001). Creating child-friendly communities: a strategy to reclaim children from risk. *Australian Journal of Social Issues* 36: 153–168.
- Wood, B. E., Taylor, R., Atkins, R., & Johnston, M. (2018). Pedagogies for active citizenship: Learning through affective and cognitive domains for deeper democratic engagement. *Teaching and Teacher Education*, 75, 259-267.

Woods, P. A., & Woods, G. J. (2012). Degrees of school democracy: A holistic framework. *Journal of School Leadership*, 22(4), 707-732.

Wyss, C., & Loetscher, A. (2012). Class councils in Switzerland: Citizenship education in classroom communities?. *JSSE-Journal of Social Science Education*.

Zay, D. (2011). A cooperative school model to promote intercultural dialogue between citizens-to-be. *PolicyFuturesinEducation*, 9(1), 96-103.

Ελευθεράκης, Θ. (2009). Πολιτική κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση: Η διαπαιδαγώγηση του δημοκρατικού πολίτη στο σχολείο. Στο Οικονομίδης, Β. & Ελευθεράκης Θ., Εκπαίδευση, Δημοκρατία και Ανθρώπινα Δικαιώματα (σσ. 48-100), Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα.

Ευρωπαϊκή Κοινότητα για τη Δημοκρατική Παιδεία. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 18, 2018, από Δημοκρατική Παιδεία - EUDEC Greece: <https://eudec.gr/>

Ζώη, Α. (2009) Πως φτιάχνεται ένα σχολείο δημοκρατικό και ανθρώπινο, Εφημερίδα Ελευθερία, 1/11/2009 από το <http://www.eleftheria.gr/viewarticle.asp?aid=13581&pid=7&CategoryID=7>

Καρακατσάνη Δ., (2003). Εκπαίδευση και πολιτική διαπαιδαγώγηση, Εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα.

Καρακατσάνη, Δ. (2005). Στρατηγικές πολιτικής διαπαιδαγώγησης στην εκπαίδευση και επαναπροσδιορισμός του ρόλου του εκπαιδευτικού. *Εισήγηση στην ημερίδα με θέμα: Ενεργοί πολίτες και εκπαίδευση στο πλαίσιο των εκδηλώσεων του «Ευρωπαϊκού έτους Ενεργών πολιτών μέσω της εκπαίδευσης*, 12-12.

Καρακατσάνης, Π., & Καραφύλλης, Α. (2004). Το Σχολείο Εργασίας και η Φιλοσοφία του (η ελληνική εκδοχή), Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα.

Καρβούνης Α., (2004). Εισαγωγή στην οργάνωση και τη λειτουργία του κράτους, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.

Κοντογιαννοπούλου- Πολυδωρίδη, Γ. (2005). Η δημοκρατία, ο πολίτης και οι «άλλοι», Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Κρίβας, Σ. (1998). Παιδαγωγική επιστήμη: Βασική θεματική, Εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα.

Μπάλιας, Σ. (2008). Ενεργός πολίτης και εκπαίδευση, (συλλογικό έργο), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

N.2101/1992. Ανάκτηση Σεπτέμβριος 12, 2018, από το Συνήγορο του Παιδιού:
<http://www.0-18.gr/gia-megaloy/dsdp>

Νάκου, Α & Γκούσκος, Δ. (2018) Παιδική πολιτειότητα, εκπαιδευτικές δράσεις και νέα ψηφιακά μέσα: Αναπτύσσοντας την έννοια του ενεργού πολίτη και της συμμετοχικής επικοινωνίας σε μαθητές προσχολικής ηλικίας Πρακτικά του 5ου Συνεδρίου: «Νέος Παιδαγωγός» Αθήνα, 28 και 29 Απριλίου 2018,

Νούτσος, Χ. (2003). Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών: η ιδεολογία του αχταρμά. Εκπαιδευτική Κοινότητα, 67, 24-29.

Οικονομίδης, Β., & Ελευθεράκης, Θ. (2009). Εκπαίδευση , Δημοκρατία και Ανθρώπινα Δικαιώματα, Εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2001). Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ)

ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ. Retrieved from
<http://www.pischools.gr/download/programs/depps/prologos.pdf>.

Πανταζής, Β. (2009) Ανθρώπινα Δικαιώματα του Παιδιού και Εκπαίδευση, Εκδόσεις Άτραπος.

Παπάς, Α. (χ.χ.). Σύγχρονη θεωρία και πράξη της Παιδείας, τόμος Α΄, Εκδόσεις Δελφοί, Αθήνα.

Σωτηρόπουλος, Δ. (2004). Η άγνωστη κοινωνία πολιτών, (συλλογικό έργο), Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα.

Τουπαδάκη - Καψετάκη, Κ. (2009). Μαθαίνω τη Δημοκρατία. Στο Οικονομίδης, Β., & Ελευθεράκης, Θ., Εκπαίδευση , Δημοκρατία και Ανθρώπινα Δικαιώματα, Εκδόσεις Άτραπός, Αθήνα.

Χελντ, Ν. (2003). Μοντέλα Δημοκρατίας, Εκδόσεις Πολύτροπον Α.Ε., Αθήνα.

Χριστόπουλος, Δ. (2012). Ποιος είναι Έλληνας Πολίτης. Αθήνα: Βιβλιόραμα.

Παράρτημα – Υπόδειγμα συνέντευξης

Σ.

Θα ήθελα να μου περιγράψεις την θέση σου μέσα στο νηπιαγωγείο, την εργασιακή σου κατάσταση.

Α.

Όσον αφορά το διοικητικό κομμάτι, είμαι μόνιμα διορισμένη νηπιαγωγός εκπαιδευτικός με οργανική θέση από το έτος 2011. Στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο, όπου κατέχω και οργανική θέση, βρίσκομαι από το 2002.

Σ.

Μιλάμε λοιπόν για εργασιακή προϋπηρεσία και εμπειρία σχεδόν 19 ετών.

Α.

Σαφώς, 19 ολόκληρα χρόνια. Στο νηπιαγωγείο αυτό έχω θέση προϊσταμένης από το 2013.

Σ.

Ποια είναι η δομή του σχολείου σου; Πόσοι συνάδελφοι εκπαιδευτικοί συνεργάζεστε;

Α.

Με το προηγούμενο πρόγραμμα λειτουργούσε ένα (1) ολοήμερο τμήμα σε ενιαία βάση. Με το νέο ωρολόγιο πρόγραμμα λειτουργούν 2 πρωινά τμήματα υποχρεωτικής λειτουργίας και ένα (1) ολοήμερο τμήμα. Συνολικά είμαστε 3 συνάδελφοι εκπαιδευτικοί νηπιαγωγοί, μόνιμα διορισμένες, και με οργανικές θέσεις στο συγκεκριμένο σχολείο.

Σ.

Η συγκεκριμένη δομή λειτουργεί αδιαλείπτως τα τελευταία χρόνια;

Α.

Κατά την διάρκεια των ετών αυτών, έχουμε λείψει με ειδικές άδειες, άδειες εγκυμοσύνης. Συνεπώς έχουμε φιλοξενήσει αναπληρωτές και αποσπασμένους συνάδελφους εκπαιδευτικούς ώστε να εξυπηρετήσουμε τις ελλείψεις που παρουσιάστηκαν.

Σ.

Όλα τα πιθανά σχήματα δηλαδή που θα μπορούσαν να συνυπάρξουν.

Α.

Ακριβώς. Μπορώ να πω ότι έχω λειτουργήσει το σχολείο με όλους τους δυνατούς συνδυασμούς.

Σ.

Φέτος σε ποιο τμήμα του σχολείου βρίσκεσαι;

Α.

Φέτος είμαι στο κλασικό-πρωινό. Το πρόγραμμα που ακολουθούμε θα το χαρακτηρίζα ετήσιο κυλιόμενο καθώς κάθε χρόνο αλλάζουμε από κλασικό σε ολοήμερο κ.ο.κ.

Αυτό βέβαια τα τελευταία χρόνια, καθώς παλαιότερα είχαμε πρόγραμμα εβδομαδιαίο με εναλλαγή από κλασικό-πρωινό σε ολοήμερο.

Σ.

Ας μιλήσουμε για τις αρχές της δημοκρατίας, και τους τρόπους που μπορούμε να εισαγάγουμε τα παιδιά στις έννοιες αυτές.

Α.

Η όλη αυτή έννοια ενδέχεται να μην είναι τόσο απλή στην υλοποίησή της και στην εμπέδωσή της.

Βασιζόμενοι στο αναλυτικό πρόγραμμα, ας ξεκινήσουμε με το κομμάτι της συνταγματικής δημοκρατίας. Στα παιδιά προσπαθούμε να δώσουμε απλή ερμηνεία, μία πρώτη περιγραφή θα έλεγα για το τί είναι η δημοκρατία. Μαθαίνουν τα παιδιά με αυτόν τον τρόπο ότι αποφασίζουν οι πολλοί. Δεν τα βάζουμε στην διαδικασία βίωσης για τις αλλαγές που συμβαίνουν και επιπτώσεις στο άμεσο περιβάλλον του. Το παρουσιάζουμε και το αναδεικνύουμε μέσω μιας αφήγησης, μιας ιστορίας.

Σ.

Άρα μπορούμε να το εντάξουμε στις διαδικασίες εμπλουτισμού του γνωστικού αντικειμένου.

Α.

Ακριβώς. Περιγράψαμε με αυτή την παρατήρηση επακριβώς την συνταγματική πλευρά της δημοκρατίας. Έχει σαφή ουσία να μεταφέρεται και να διδάσκεται με τρόπο που συνάδει με την ηλικία των παιδιών. Ας αναφέρουμε ως παράδειγμα γνωστά παραμύθια, την Ζαραμπούκα στο δάσος, η Σοφή Ελιά κλπ.

Αρχίζοντας να εξειδικεύομαι στην έννοια της δημοκρατικής παιδείας, το οποίο ναί μεν δεν αποτελεί γνωστικό αντικείμενο, αλλά είναι γνωστική/θεωρητική συμπεριφορά. Δεν μπορείς να μιλήσεις για την έννοια της δημοκρατίας αν δεν

πιστεύεις σε αυτήν. Πρέπει να πραγματοποιήσουμε ένα βήμα πίσω, ένα βήμα μπροστά, από αυτό που συνταγματικά και διοικητικά μας δίνουν ως αυθεντία του εκπαιδευτικού. Ειδικά στις τάξεις του νηπιαγωγείου, αυτό δεν είναι εύκολα εφαρμόσιμο.

Εδώ λοιπόν έχουμε την καινοτομία με την αγωγή Freinet και την Δημοκρατική παιδεία, που μας βάζει στην διαδικασία του συμβουλίου, της απόφασης και της ευθύνης, όχι πλέον θεωρητικά αλλά βιωματικά, παίρνοντας απόφαση για το τι σημαίνει.

Στα πλαίσια του πειραματισμού αγωγής, και πριν ακόμη εμπλέξω στο πρόγραμμά μου την Freinet και συναντήσω την ομάδα Σκασιαρχείο, είχα ξεκινήσει ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Βέλτιστο σενάριο» το οποίο υπάρχει και στον Αίσωπο, για τον πολίτη Νηπιαγωγείου.

Σ.

Μίλησέ μας λίγο για τον πολίτη Νηπιαγωγείου.

Α.

Τι είναι πολίτης νηπιαγωγείου:

Είσαι πολίτης γιατί γεννιέσαι. Αυτό το ονομάζουμε πολιτότητα.

Συνεπώς εισάγουμε την πολιτειότητα στην οποία έχουμε ενεργό συμμετοχή.

Συμπέρασμα όλων αυτών: Το παιδί για να έχει ενδιαφέρον για την μάθηση και για οποιαδήποτε διαδικασία περνάει μέσα από την ζωή του, πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι έχει ενεργό ρόλο.

Δεν πρέπει να είναι απλός κομπάρσος και αμέτοχος. Αποφασίζει και ταυτόχρονα βλέπει τις αλλαγές σε αυτά για τα οποία αποφασίζει. Αυτό με την σειρά του μπορεί να έχει και θετικό και αρνητικό πρόσημο. Η δημοκρατία δεν είναι πανάκεια. Ούτε μπορεί να εφαρμόζεται σε όλα και για όλα. Σηκώνοντας όλα τα χεράκια, δεν σημαίνει αυτομάτως ότι πρέπει και να γίνει. Εδώ εισάγουμε και την έννοια της κριτικής. Και ρωτάω: Πάντα η πλειοψηφία έχει δίκιο. Πάντα οι πολλοί πρέπει να εισακούονται και η γνώμη τους απερίφραστα και αμετάκλητα να υλοποιείται;

Αν αυτό καταφέρουμε και το εντάξουμε από την αρχή της χρονιάς, σε απλά οργανωτικά κομμάτια, σαφώς και εξαρχής το παιδί δεν θα γνωρίζει ότι ασκεί το συνταγματικό του δικαίωμα. Για παράδειγμα, το συνεχές άγχος με τις γωνιές. Σαρώνουμε από πάνω έως κάτω όλους τους χώρους του νηπιαγωγείου. Διακοσμούμε, προσθέτουμε, αφαιρούμε, εναλλάσσουμε. Βρίσκοντας έναν κενό χώρο, βάζοντας μία κάτοψη αυτού ρωτάμε: Τι γωνιά θέλετε να φτιάξουμε; Μπορεί να θέλουμε την όμορφη γωνιά με αερόστατο. Ωραία ιδέα, και εμένα θα μου άρεσε. Αλλά ! Δεν είναι εφικτό, λόγω εργονομίας, έλλειψης χώρου, ακόμη και πόρων. Συνεπώς δεν το βλέπω πιθανό!

Στην Δημοκρατία, και εφαρμόζοντας βήμα-βήμα τις διαδικασίες και την χρονική ακολουθία των πραγμάτων, όπως προετοιμασία χώρου, αποφάσεις για το πως θα τροποποιήσουμε αυτόν, να θέσουμε κανόνες για το πως παίζουμε/συμπεριφερόμαστε στις γωνιές μας, και σταδιακά να καταλάβουμε τι σημαίνει οργάνωση. Τι σημαίνει ανάληψη ευθύνης, ανάληψη ρόλων, και με την σειρά μου να πάρω τον λόγο και να πω την γνώμη μου. Το παιδί να καταλάβει ότι το αφορά αυτό που γίνεται, και ότι ζητιέται η γνώμη του για αυτό που θα συμβεί.

Σ.

Το παιδί λοιπόν καταλαβαίνει ότι στο σχολείο μέσα, η γνώμη του έχει βάση, και το ίδιο το παιδί έχει λόγο.

A.

Σωστά. Το παιδί έρχεται στο νηπιαγωγείο και θέλει να παίξει, να δημιουργήσει. Δεν υπάρχουν έτοιμες λύσεις και προειλημμένες αποφάσεις. Θα ερωτηθεί για τις αλλαγές, για τις τροποποιήσεις, για τις δημιουργίες.

Σ.

Άρα όχι στερεότυπα και περιχαρακωμένες θέσεις.

A.

Βεβαίως. Η σχολική τάξη δεν παγιώνει θέσεις και καταστάσεις. Δεν είμαστε ψυγείο/κατάψυξη όπου παγιωμένες θέσεις αρνούνται την δημιουργία, το συναίσθημα, την φαντασία.

Σ.

Ας δούμε το κομμάτι της ενεργού πολιτειότητας. Αναφέρθηκες στην ενθάρρυνση των παιδιών στο να συμμετέχουν ενεργά στις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στην τάξη, μέσα από την καθημερινότητα του νηπιαγωγείου. Με ποιους τρόπους εισαγάγεις τα παιδιά σε αυτήν την έννοια;

A.

Με την έλευση των παιδιών στο νηπιαγωγείο, είτε είναι νήπια τα οποία έχουν ήδη φοιτήσει σαν προνήπια (αυτό βοηθάει ιδιαίτερα, καθώς διαθέτουν την απαραίτητη «μαγιά» θα έλεγα), είτε έρχονται για πρώτη φορά (προνήπια), κατά τους 2-3 πρώτους μήνες εμψυχώνουμε την έννοια της ομάδας. Δηλαδή πως θα μπορέσουμε αυτό που

ονομάζουμε ατομικισμό και αφορά αυτό καθαυτό το κάθε παιδί, να το προάγουμε σε ομαδικότητα που περιλαμβάνει το σύνολο, την ομάδα, την κοινότητα. Συνήθως αυτό που έχει ένα παιδί στο μυαλό του, πιθανό να το έχουν και άλλα παιδιά. Ιδέες, εκφράσεις.

Σ.

Δώσε μας ένα απτό παράδειγμα.

Α.

Το γνωστό «Συμβόλαιο/Κανόνες της Τάξης». Τα βασικά πράγματα που τα παιδιά ακούν και από το σπίτι τους: Να ακούς την δασκάλα, να μην χτυπάς τα άλλα παιδάκια κτλ.

Εάν υποθέσουμε ότι βγάζουμε την έννοια Συμβόλαιο/Κανόνες της Τάξης, και εκμαιεύοντας μέσω ερωτήσεων, τι θέλεις σαν παιδί για να περνάς όμορφα; Τι σκέφτεσαι ότι θα ήθελες να κάνουμε και να κάνεις; Όμορφη εικονίτσα με συννεφάκι, και το παιδί το ζωγραφίζει. Μέσα στην παρεούλα, ξεκινάμε με θετικές προτάσεις. Να ζωγραφίσουμε, να κάνουμε νέους φίλους, να μάθω καινούργια πράγματα.

Αυτή λοιπόν η ατομική σκέψη, να δούμε πόσα ακόμη παιδιά έχουν παρόμοιες σκέψεις. Αυτό λοιπόν που έχει στο μυαλό του, αρχίζει να το καταλαβαίνει και οπτικά. Η σκέψη του μπαίνει μέσα στον κύκλο της παρεούλας, γίνεται το Συμβόλαιο/Κανόνες της Τάξης.

Με αυτό τον τρόπο ενδυναμώνετε η ομάδα. Αρχίζουν και συνειδητοποιούν ότι ομάδα είναι να ακούμε και τους άλλους. Δεν υπάρχει συγκεκριμένη χρονική σειρά στην υλοποίηση των απόψεων της ομάδας, καθώς εκεί πλέον εισαγάγουμε την έννοια της

πλειοψηφίας. Πρωταρχική σημασία έχει να καταλάβουν ότι αυτά που αποφάσισε η ομάδα θα γίνουν. Δεν ψηφίσαμε μία ιδέα και μία θα υλοποιηθεί.

Αφού δουλέψουμε πολύ το προσωπικό/ατομικό, θα πρέπει επικοινωνιακά να δεθούμε ως ομάδα, και μέσα από εκεί θα καταλάβουν ότι αυτό που επηρεάζει το σχολείο είναι το κάθε παιδί ξεχωριστά, η κάθε δασκάλα, η διπλανή αίθουσα στην δική μας, το συμβούλιο που κάνουμε. Μπαίνει λοιπόν και το κομμάτι του άλλου πέρα από το δικό μου.

Φτιάχνουμε τους ομόκεντρους κύκλους. Ο κύκλος του εγώ, ο κύκλος του εμείς, ο κύκλος του σχολείου, ο κύκλος των γονέων. Όλα αυτά πρέπει να συνδυαστούν. Να γίνουν πιο απτά και βιωματικά. Να μην μείνουν μόνο στα λόγια.

Σε κάποιο αίτημα του συλλόγου Γονέων & Κηδεμόνων, όπως ανάθεση επιπλέον χώρου, φωτογράφιση κλπ., το θέτουμε στο συμβούλιο και αφήνουμε τα παιδιά να αποφασίσουν τι θα γίνει. Θέτουμε τις προϋποθέσεις, τα ερωτήματα, τις ενέργειες και τα αφήνουμε να επεξεργαστούν την πληροφορία και να αποφασίσουν. Σε ένα BAZAAR που θα αιτηθούν οι γονείς να γίνει, θα έχουμε μετακινήσεις επίπλων, παιχνιδιών. Ενδέχεται να υπάρξουν και μικροατυχήματα όπως να χαθούν κάποια παιχνίδια, κάποια να υποστούν ζημιές, να αλλάξουν θέση. Κάποια παιδιά θα έχουν θετική γνώμη, κάποια αρνητική. Θα ψηφίσουν και ανάλογα θα πορευτούμε. Για να κινήσουμε το ενδιαφέρον τους, μπορούμε να τους αναθέσουμε την σχεδίαση του promotion. Αυτό θα προβληθεί, θα καταλάβουν λοιπόν ότι αυτό που δημιούργησαν, κάποιοι το χρησιμοποίησαν, και μέσα από αυτή την συνεργασία, θα αποκτήσουν στο σχολείο κάποια επιπλέον παιχνίδια που πριν δεν υπήρχαν, θα λάβουν μέρος σε κάποια δραστηριότητα κ.ο.κ. Και όλα αυτά μέσα από κάποιες δράσεις των γονέων. Θα γνωρίσουν ότι τα απέκτησαν όχι γιατί ήταν απλά καλά παιδιά, αλλά γιατί

συμμετείχαν στην όλη αυτή προσπάθεια. Δεν ήταν παροχή του Αϊ Βασίλη. Υπήρξε μια συνεργασία. Υπήρξε ένας κύκλος δραστηριοτήτων. Ήρθε ένα αίτημα, εγκρίθηκε, σχεδιάστηκε, έγιναν εργασίες, υπήρξε συνήθως επιτυχής διεξαγωγή αυτών, και τέλος είχαμε και ανταμοιβή και αποδοχές. Έτσι λοιπόν σταδιακά μπορούμε να επεκταθούμε και προς τα έξω (στην γειτονιά), καθώς το κομμάτι της δημοκρατικής παιδείας και το κομμάτι το Freinet, έχει και δράσεις εκτός τάξης, επιτήρηση/αναγνώριση στους γύρω χώρους, επίσκεψη στην γειτονιά, προτάσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση. Ειδικά αυτό το κομμάτι λόγω δυσκολίας στην γραφή (τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δεν έχουν αποκτήσει ακόμη την ικανότητα της γραφής, θα πρέπει λοιπόν να το γράψω εγώ), βρίσκουμε τρόπους να εκφραστούν μέσα από: ένα βιντεάκι stop-motion, όπου κάποια παιχνίδια τύπου PlayMobil, θα τα βοηθήσουμε να κάνουν τσουλήθρα, αναδεικνύοντας το πρόβλημα σε αυτήν. Αυτό έγινε το προηγούμενο σχολικό έτος στο σχολείο μου. Φέτος η τσουλήθρα αλλάχθηκε. Κάλεσα λοιπόν τα παιδιά που φέτος βρίσκονταν στην 1^η Δημοτικού να έρθουν να παίξουν. Δόθηκε με αυτόν τον τρόπο μία συνέχεια στην δράση. Τα παιδιά στο νηπιαγωγείο μένουν λίγο. Μέγιστο τα 2 χρόνια. Παρόλο αυτά, βλέπουν η προσπάθεια αυτή να συνεχίζεται, μέσα από αδελφάκια που πιθανό να έχουν, από τα πρακτικά των συμβουλίων στα οποία μπορούμε να ανατρέξουμε ανά πάσα στιγμή, δράσεις των γονέων για τις οποίες έχουν αποφασίσει τα παιδιά. Είναι μια αβίαστη διαδικασία, ξεκινώντας από το γεγονός ότι είμαστε σε μια ομάδα, συμμετέχουμε, αποφασίζουμε, έχουμε εν κατακλείδι το δικαίωμα της γνώμης μας.

Σ.

Και τα αποτελέσματα που λαμβάνεις μέσα από αυτή την διαδικασία; Δεν θεωρώ ότι είναι κάτι εύκολο διαχειρίσιμο.

A.

Σίγουρα δεν είναι εύκολο στην πραγμάτωσή του. Τα παιδιά θα πρέπει να συνηθίσουν αυτό που λέμε «δημοκρατική κουλτούρα», και δεν θα δυσκολευτούν. Βλέπεις αρέσκονται να ερωτώνται για την γνώμη τους, Δυστυχώς το πρόβλημα είναι στην συνήθεια της δημοκρατικής κουλτούρας στους ενήλικες. Οπότε θα προκύψει γονέας που θα απέχει από όλες τις κοινωνικές δράσεις και δεν θα συμμετέχει, το οποίο κατ' επέκταση είναι πλήγμα για το παιδί. Γονείς που η ιδέα της ανοικτής παρέας και της ομαδικότητας να τους προσδίδει επιπλέον άγχος και δυσκολία στην προσαρμογή. Γνωρίζουν-ξέρουν & είναι απόλυτα πεπεισμένοι ότι το παιδί στο νηπιαγωγείο πρέπει να φοιτήσει για να μάθει να γράφει και να διαβάζει. Αυτό θεωρώ, ότι στα πλαίσια καλής συνεργασίας, και με το πέρασμα του χρόνου μπορεί να ξεπεραστεί, και να χτιστεί μια εποικοδομητική σχέση εμπιστοσύνης, με τους γονείς να προσέρχονται στο συμβούλιο και να εξομαλυνθεί. Έχω παρατηρήσει ότι εμπλέκονται και τα ζωηρότερα παιδιά, και αυτή η σε εισαγωγικά «Αναρχία στο μελίσσι» που επικρατεί λειτουργεί ασφαλέστερα, καθώς θέλουν όλοι να συνεισφέρουν, και δεν αποκλείουμε σε κανένα παιδί το δικαίωμα να συμμετέχει. Δεν θα κάνουν όλοι την ίδια δραστηριότητα. Θα βρει το κάθε παιδί τον ρόλο του. Σε μια εργασία μπορεί να ζωγραφίσει, να κρατήσει σημειώσεις, να τραβήξει φωτογραφίες, να κόψει, να ράψει. Το κάθε παιδί μπορεί αυτόνομα να πάρει το ρόλο που του ταιριάζει και του αρμόζει. Οι επιλογές αυτές λοιπόν γίνονται από τα ίδια τα παιδιά χωρίς εγώ να παρέμβω και να διανέμω ρόλους. Το αποτέλεσμα αυτής της δημοκρατικής διαδικασίας, είναι τα παιδιά κάποιες φορές να θέλουν να εφαρμόσουν αυτό το σύστημα και στο σπίτι τους προς δικό τους όφελος: «Μπαμπά Μαμά να αποφασίσουμε αν θα πάμε στην ταβέρνα ή στην παιδική χαρά» !

Συνεπώς αποκτούν εμπειρία στο ότι ακούνε τον συνομιλητή τους, δεσμεύονται για τις αποφάσεις τις δικές τους και τις ομάδας. Μπαίνουν σε διαδικασίες που δυστυχώς στα σπίτια των παιδιών δεν γίνεται συχνά. Τα παιδιά στο σπίτι ερωτώνται για πράγματα ξένα σε σχέση με αυτά που πραγματικά τα αφορούν.

Σ.

Φαντάσου λοιπόν το σοκ που μπορεί να παθαίνουν όταν ξαφνικά τα ρωτάς να πουν την γνώμη τους για πράγματα που τα αφορούν άμεσα;

Α.

Είναι λίγο αστείο. Έχουν το βλέμμα του κατηγορούμενου, σαν να διερωτώνται: «Αυτό που θα πω, θα χρησιμοποιηθεί εναντίον μου;» ή «Τι συνέπειες θα έχω από την απάντησή μου;»

Σ.

Ίσως αυτός να είναι και ο λόγος που πολλές φορές σαν απάντηση δίνουν όχι αυτό που πραγματικά πιστεύουν, αλλά αυτό που πιστεύουν ότι θέλουμε να ακούσουμε.

Α.

Ο τρόπος για να πολεμήσεις το πρόβλημα αυτό και ταυτόχρονα να προσεγγίσεις το παιδί είναι μέσα από την επανάληψη δημοκρατικών διαδικασιών. Έχουμε ωρολόγιο πρόγραμμα, με διάλλειμα για φαγητό, διάλλειμα για παιχνίδι, εργασίες, δημιουργικές γωνίες, κύκλο συζήτησης κλπ. Θα βάλουμε λοιπόν προτεραιότητες. Σαν νηπιαγωγείο δεν έχουμε αυστηρή δέσμευση τήρησης του 45λέπτου, και ακολουθία σε σειρά των εργασιών. Μπορούμε να αυτοσχεδιάσουμε, μπορούμε να προτείνουμε, μπορούμε να δοκιμάσουμε. Ειδικά αν το πρόγραμμα αυτό είναι προϊόν δικής τους απόφασης,

δεσμεύονται ακόμη περισσότερο για την τήρησή του. Κάθε αρχή και δύσκολη, καθώς σχεδόν πάντα ξεκινάμε με πολύ μεγάλους στόχους βάζοντας και 6 και 7 ή και 8 δραστηριότητες, που με την σειρά του είναι και αυτό από μόνο του ένα ζητούμενο. Θα υπάρξει αυτό-ρύθμιση. Πόσες τελικά δραστηριότητες μπορώ να κάνω; Πόσο χρόνο έχω; Είναι μαθηματικά. Θα υπάρξει αυτό-περιορισμός στον αριθμό των δραστηριοτήτων.

Σ.

Πόσο συχνά μέσα στην εβδομάδα, ορίζεις συμβούλιο για το πρόγραμμα που θα θέλατε να ακολουθηθεί;

Α.

Περίπου 2-3 φορές μέσα στην εβδομάδα.

Σ.

Ακούγεται όμορφο και θέτει αξιόλογες βάσεις για ένταξη των παιδιών στις δημοκρατικές διεργασίες που λαμβάνουν χώρα στον χώρο του σχολείου. Ας δούμε τώρα την Παιδαγωγική Freinet. Πες μας πως έγινε η πρώτη γνωριμία μαζί της και για την σχέση που έχεις αναπτύξει.

Α.

Σαν κατηγορία ακούγεται! Αρχίζω και αισθάνομαι κάπως ένοχη! Πιθανό να λογοδοτήσω!

Την γνώρισα από την σχολική μου σύμβουλο, που είχε φέρει την ομάδα σκασιαρχείο για μια ενημερωτική ημερίδα. Ήταν πριν ξεκινήσουν τα επιμορφωτικά προγράμματα Freinet. Εκεί είχα δει τα μικρά βιβλία, όπου είδα και την ομώνυμη ταινία

«Σκασιαρχείο», Δεν είχα καταλάβει το πλαίσιο. Το είχα δει αρχικά σαν μια κατασκευή. Δεν γνώριζα τι έκαναν τα μικρά βιβλία μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της παρουσίασης ανάμεσα σε διάφορους άλλους ομιλητές. Μέσα σε περίπου 20 λεπτά δεν μπορούσε να αποδοθεί επαρκώς η θεωρητική βάση του Freinet. Το είδα ουσιαστικά αποσπασματικά, και δεν είχα δώσει την πρέπουσα βάση στα μικρά βιβλία. Είδα όμως την ταινία «Σκασιαρχείο». Η τάξη έξω. Αρχισα να βρίσκω ότι οι ιδέες μου, που θα ήθελα να εφαρμόσω, δεν ήταν τελικά τόσο τρελές όσο στην αρχή θεωρούσα. Υπάρχουν εκπαιδευτικοί που έχουν εφαρμόσει το πρόγραμμα αυτό πιο δομημένα, και υπάρχει τεχνική την οποία μπορούν να μου μεταφέρουν, Το κίνητρο είναι καλό να υπάρχει, αλλά χρειαζόμαστε και μια στέρεη βάση για τα πατήματά μας. Μας δίδεται έτσι και η δυνατότητα του ελιγμού, που ειδικά στο κομμάτι της νηπιακής εκπαίδευσης είναι πολλές φορές αρκετά απρόβλεπτο. Όταν έμαθα ότι η ομάδα αυτή θα παρουσιάσει μέσα από το πρόγραμμά της την παιδαγωγική Freinet, αποφάσισα να το παρακολουθήσω.

Είχα κάνει και προσπάθεια να παρακολουθήσω το πρόγραμμα «Δημοκρατική Παιδεία» που παρουσίασε ο κος Μουζέλης, αλλά δυστυχώς η αίτησή μου είχε απορριφθεί. Το 2016 λοιπόν είχα την τύχη να χαρακτηρίζα, και ξεκίνησα την επιμόρφωση στην παιδαγωγική Freinet, που ήταν και το 1^ο πιλοτικό πρόγραμμα, διάρκειας 2 ετών. Είχαν αρχίσει επιτέλους να μπαίνουν οι βάσεις για τις τεχνικές που κάνουμε με τα μικρά βιβλία. Θέλουμε τα παιδιά να εκφράζονται, και έμπρακτα πλέον να ορίζουν αυτό που τους αρέσει και τους εκφράζει. Έχουμε το συμβούλιο, τον κινηματογράφο, τα οποία και πριν τα χρησιμοποιούσα, αλλά αποσπασματικά. Έχει μεγάλη σημασία να μπουν όλα αυτά σε μια ροή. Να καθιερωθεί ως πρόγραμμα, ως κουλτούρα και όχι ως απλή δραστηριότητα όπως ένα εργαστήριο απασχόλησης ή ένα ατελιέ. Αποφοιτώντας από το 2χρονο πιλοτικό πρόγραμμα, όπου παράλληλα με το

διδασκαλικό που είχα ξεκινήσει, στην συμμετοχικότητα και στις ανοικτές συμμετοχικές διαδικασίες με την βοήθεια της τεχνολογίας. Τεχνικές δηλαδή που εφαρμόζονται σε ενήλικους. Προσπαθώ να παντρέψω κάποιες τέτοιες τεχνικές και τις εφαρμόζω από το 2016 που ξεκίνησα το πρόγραμμα παιδαγωγικής Freinet. Μικρά βιβλία, συμβούλιο, τι νέα, συμβούλιο και τάξης και σχολείου, καθώς μπήκαν και συνάδελφοί μου φέτος στο καινούργιο πιλοτικό Freinet.

Έχω εφαρμόσει και το πρόγραμμα «η τάξη έξω». Είναι κάτι που μου ταίριαξε πάρα πολύ. Το αγάπησα. Έβρεχε, πολύ ωραία πάμε να δούμε. Ρίχνει χαλάζι, πολύ ωραία, ξαναπάμε να δούμε. Διάβασμα ιστοριών στον κήπο. Συμβούλιο στην αυλή. Σε γενικές γραμμές να μεταφέρουμε την τάξη έξω. Φτάσαμε μέχρι και το σημείο να προτείνουμε να γκρεμίσουμε τοίχους στο σχολείο. Βέβαια ακόμη δεν μας το έχουν εγκρίνει ! Και δεν νομίζω να μας το εγκρίνουν καθώς η πολεοδομία δεν τα καταλαβαίνει αυτά που εμείς διδάσκουμε !

Σκέψου ότι δεν μας αφήνουν να φτιάξουμε ούτε ένα στέγαστρο. Έχουμε αρκετές αρνητικές απαντήσεις και απορρίψεις αιτημάτων μας !

Σ.

Αιτήματα που έκαναν ποιοι;

Α.

,.....Τα παιδιά ! Τα αιτήματα δίδονται μέσα από παιχνίδι καταγεγραμμένο σε βίντεο. Τις επίσημες απαντήσεις τις διαβάζουμε στην τάξη, χρησιμοποιώντας απλό λόγο, αποφεύγοντας την γνωστή ξύλινη γλώσσα κάποιας δημόσιας υπηρεσίας ώστε να μπορέσουν να το καταλάβουν.

Πρέπει να βιώσουν και την άρνηση. Δεν μπορούν να υλοποιηθούν όλα. Υπάρχει και η αρνητική απάντηση πέρα από την θετική ναι σε όλα.

Σ.

Όσον αφορά το ισχύον σχολικό σύστημα και σχολικό περιβάλλον θα ήθελα να μου πεις την άποψή σου για το κατά πόσο ευνοεί την παιδαγωγική Freinet; Νομίζεις ότι την βοηθάει στην εφαρμογή της ή ότι την παρεμποδίζει;

Α.

Σε γενικές γραμμές, πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση δεν ευνοούνται. Δεν θα ήταν ψέμα να πω ότι υπάρχουν συγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια, αυστηρά οριοθετημένες τάξεις. Και φυσικά καμία ελευθερία στον εκπαιδευτικό για μία επιλογή βιβλίου εκτός των προδιαγεγραμμένων. Χαρακτηριστικά να αναφέρω, ότι σε διαφορετικά φροντιστήρια ξένων γλωσσών, διδάσκονται και διαφορετικά αγγλικά σχολικά βιβλία/εγχειρίδια. Γιατί να μην μπορώ και εγώ να έχω το δικαίωμα της επιλογής μέσα από 2-3 σχολικούς οδηγούς. Ξεκινήσαμε άσχημα λοιπόν, καθώς το εκπαιδευτικό σύστημα δεν δείχνει καμία εμπιστοσύνη στον εκπαιδευτικό. Και με τον όρο εμπιστοσύνη αναφέρομαι στην παροχή αυτενέργειας σε αυτό που ο εκπαιδευτικός θέλει να εφαρμόσει. Φυσικά δεν αναφέρομαι σε όρους ασυδοσίας και απουσία σχεδίου μαθήματος και προγράμματος, Οι μοναδικοί ωφελημένοι της εκπαιδευτικής βαθμίδας και της εγκύκλιος μόρφωσης είναι τα νηπιαγωγεία. Δεν έχουν βιβλίο/α, έχουν αναλυτικό με στόχους. Αν εγώ μάθω τα σχήματα μέσα από τον Καντίνσκι, εσύ μάθεις τα σχήματα μέσα από την πλαστελίνη, ή κάποιος τρίτος μάθει τα σχήματα με τον παραδοσιακό τρόπο που όλοι γνωρίζουμε, δεν μας περιορίζει. Υπάρχει και το ελαστικό ωράριο. Έχουμε 45λεπτα μόνο στα χαρτιά περασμένα. Δεν ισχύουν εκ των πραγμάτων και εξ' ανάγκης. Δεν νομίζω κάποιο παιδί με το πέρασ του

45λεπτου να φεύγει από την τάξη ! Τυπικά τα 45λεπτα υπάρχουν, αλλά κάθε φορά που τα καταθέτω στην διεύθυνση πρωτοβάθμιας, βάζω τα γέλια! Δεν έχουμε κουδούνι που σημαίνει τέλος του 45λεπτου ή αρχή του καινούργιου. Έχεις όλο τον χρόνο να τα ενθαρρύνεις, και να εμπυχωσεις την τάξη σου. Δεν αλλάζει ο εκπαιδευτικός, είτε αφορά οργανωμένη δραστηριότητα, είτε συνοδεία των παιδιών στο διάλλειμα. Στο ολόήμερο έχεις και την συνδρομή του συναδέλφου σου. Και αν υπάρχει και η κατάλληλη χημεία μεταξύ μας, και είμαστε της ίδιας φιλοσοφίας, αυτό ενισχύεται.

Σ.

Σωστά, θα έλεγα ότι μπορεί να υπάρξει μια σύμπνοια.

Α.

Ακόμα και σύμπνοια να μην υπάρχει, καθώς όλοι οι άνθρωποι έχουν τις ιδιαιτερότητές τους και την φιλοσοφία τους, που ναι μεν μπορεί να ταιριάζει με την δική μας, μπορεί όμως και όχι, έχεις 4 ολόκληρες ώρες δικές σου, για να δουλέψεις το συναισθηματικό κομμάτι των παιδιών. Ίσως έτσι φανεί έμπρακτα και η διαφορετικότητα. Θα καταλάβουν και τα παιδιά ότι έχουν 2 δασκάλες, διαφορετικές μεταξύ τους, θα λάβουν τα μηνύματα και από τις 2 αυτές πλευρές. Θα μπορέσουν να δουν την έννοια της ομάδας και η συμμετοχή μας σε αυτήν. Δεν είναι ωραίο να είναι κανείς μόνος. Σαν ομάδα είμαστε πιο δυνατοί, και βρίσκοντας τις ισορροπίες μεταξύ μας μπορούμε να περάσουμε όμορφα. Όλα ξεκινάνε από την ομάδα. Αυτή είναι η έννοια της άμεσης δημοκρατίας.

Σ.

Πρέπει για 2 χρόνια που θα είμαστε μαζί, να συμβιώσουμε, να περάσουμε όμορφες στιγμές, να κάνουμε φίλους και παρέες.

Α.

Και μπορούμε να αφήσουμε και έργο πίσω μας, για τα επόμενα παιδιά, ενδεχομένως για τα αδελφάκια τους. Δηλαδή, με ένα απλό παράδειγμα, δεν καταστρέφουμε βιβλία. Πρέπει να τα διατηρήσουμε σε καλή κατάσταση και για τα επόμενα παιδιά.

Το πρόγραμμα λοιπόν του νηπιαγωγείου που μας επιβάλλεται γνωρίζουμε όλοι πολύ καλά, ότι δεν το έχουν λάβει σοβαρά υπόψη τους οι υπεύθυνοι, και αποτελεί μια κακή αντιγραφή του δημοτικού προγράμματος. Όλοι γνωρίζουν ότι δεν εφαρμόζεται. Μία σπασμωδική κίνηση που έγινε νομίζω με πρόσφατη τροποποίηση, επιτρέπεται με πρακτικό συλλόγου διδασκόντων, μία νηπιαγωγός, αν συμφωνηθεί με τον σύλλογο, να μην κάνει εφημερία. Δηλαδή, πρακτικά μία συνάδελφός μας να μένει με 40, 60 ή και 80 παιδιά. Και αυτό στα πλαίσια εξίσωσης του νηπιαγωγείου με το δημοτικό. Αυτό αν μη τι άλλο δείχνει απόλυτη άγνοια της προσχολικής εκπαίδευσης και του ρόλου της. Ξεκινάει από διοικητικές εργασίες όπως λογιστικά θέματα και κενά και τελειώνει στο πρόγραμμα που είναι αγκιστρωμένο σε παλιές αντιλήψεις.

Το ευτύχημα είναι ότι μας έχουν αφήσει ελευθερία κινήσεων σε συμβούλια, στο να αλλάξουμε το πρόγραμμα, και έμπρακτα να το θέσω σε δημόσια διαβούλευση και στην κρίση των παιδιών. Τα αφήνω να επιλέξουν και μέσα από δημοκρατικές διαδικασίες να μου πουν την σειρά που θα ακολουθήσουμε. Εγώ είμαι έτοιμη να αντιμετωπίσω την πρόκληση αυτή. Έχω τα υλικά μου, είμαι μάχιμη. Περιμένω τις αποφάσεις τους. Θα μπορούσε κάλλιστα να εφαρμοστεί και στο δημοτικό, και

επιτέλους ας μην αφήνουμε την γυμναστική σαν τελευταίο μάθημα για να είναι ξεκούραστα τα παιδιά στο μάθημα των μαθηματικών. Δηλαδή τόσες έρευνες που έχουν γίνει και έχουν δείξει ότι είναι προτιμητέο να ξεκινάει κάποιος την ημέρα του με γυμναστική καθώς με αυτό τον τρόπο ξυπνάει το σώμα και το μυαλό. Το ίδιο ισχύει και για τους ενήλικες. Γυμναστείτε πριν πάτε στην εργασία σας. Πως να το προτείνουμε, και ιδιαίτερα σε γυμνάσιο και λύκειο. Υπάρχουν και τα κατάλληλα εργαλεία που μπορούν να κάνουν εύκολη την διαδικασία αυτή. Αλλά δεν υπάρχει η διάθεση για συνεργασία. Να ακουστόμε, να σχεδιάσουμε μαζί με τους αρμόδιους φορείς. Επαναπαύονται στον εκάστοτε χαρισματικό εκπαιδευτικό, στον ακούραστο, που θα απασχολήσει τον εαυτό του αρκετό χρόνο, ακόμη και προσωπικό. Ιδιαίτερα στο δημοτικό όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, όπου οι σύλλογοι είναι μεγάλοι. Μπορεί να βρει και αρνητικό περιβάλλον. Επαφίμεθα στην πρωτοβουλία του εκπαιδευτικού και στις προσωπικές του αντοχές.

Σ.

Συνεπώς έχεις χρησιμοποιήσει την παιδαγωγική Freinet, και μου ανέφερες και μεθόδους αυτής που εσύ προσωπικά εφάρμοσες στο πρόγραμμά σου.

Θα ήθελα να επικεντρωθούμε στο συμβούλιο και να πούμε κάποια πράγματα επιπλέον αυτών που ήδη έχουμε αναφέρει.

Α.

Το συμβούλιο λαμβάνει χώρα αυστηρά κάθε Παρασκευή. Αν υπάρχει κάποιο θέμα γίνεται παράλληλα και με την άλλη ομάδα, εννοώ την και την άλλη τάξη. Υπάρχει η κλασική διαδικασία που κολλάμε με μία ζωγραφιά το πρόβλημα που

αντιμετωπίζουμε. Θα παραμείνει κολλημένο αν δεν λυθεί, θα περάσει στο διπλανό χαρτόνι, θα γίνει αναφορά και επιβράβευση στο συμβούλιο.

Αυτό που συνήθως εξελίσσουμε περισσότερο, είναι η ελεύθερη μορφή συμβουλίου, ιδιαίτερα όταν έχουμε να κάνουμε ελεύθερες δραστηριότητες. Σαν παράδειγμα σας αναφέρω το project κατασκευής 2-3 αφισών ως ευχαριστήριες, για την καινούρια τσουλήθρα που μας φέρανε. Μία αφίσα στον δήμαρχο Αθηναίων, μία αφίσα στα πρωτάκια παιδιά του δημοτικού, που με δικό τους αίτημα καταφέραμε να ζητήσουμε και να αποκτήσουμε νέο εξοπλισμό κτλ.

Αυτό το άτυπο συμβούλιο ήρθε σαν εξέλιξη της προβληματικής, δηλαδή να συζητήσουμε θέματα που μας δυσκολεύουν, και να βρούμε τρόπους επίλυσης αυτών. Πλέον το συμβούλιο είχε στόχο να γίνει καταμερισμός του συνόλου των εργασιών. Ποιος θα κόψει, ποιος θα φέρει τα πράγματα, ποιος θα συντονίσει, ποιος θα αναλάβει να συντονίσει τα προνήπια. Όλο αυτό έχει ως στόχο, τα παιδιά να αναλάβουν ρόλους, να είναι ένα συμβούλιο πιο οργανωτικό. Διαπίστωσα ότι ενώ στην αρχή κάποια παιδιά δυσκολεύονταν αρκετά να εμπεδώσουν τον τρόπο αυτό συνεργασίας, με την πάροδο του χρόνου, αυτή η παραλλαγή του συμβουλίου τα βοήθησε αρκετά, και θα έλεγα ότι βρίσκεται και πιο κοντά στην παιδαγωγική Freinet. Δεν αρέσκεται μόνο στο να γίνουμε μια ομάδα και να λύνουμε τα προβλήματα που τυχόν έχουν προκύψει, αλλά συνάμα και να οργανωθούμε. Αυτό είναι το διαφορετικό που συνέβη φέτος. Ξεφύγαμε από τα στεγανά του συμβουλίου όπως το ξέρετε μέχρι τώρα στο επιμορφωτικό πρόγραμμα, με το πρόβλημα και την λύση του, με τους συμμαθητές που έχουν τσακωθεί μεταξύ τους κτλ. Χωρίς να λείπουν όλα αυτά, πήγαμε ένα βήμα παραπάνω, και κάναμε ένα συμβούλιο για τις γωνιές της τάξης, να τακτοποιήσουμε τα καινούρια παιχνίδια. Με αυτή την έννοια απέκτησε περισσότερο οργανωτικό και συντονιστικό- χαρακτήρα.

Σ.

Ουσιαστικότερο χαρακτήρα λοιπόν.

Α.

Ξεκινάμε με ένα γενικό χαρακτήρα και καταλήγουμε σε ένα ειδικό. Όλα γίνονται πολύ γρήγορα. Για να προλάβουμε το δυνατό περισσότερα.

Δύο βασικά πράγματα που διδάχθηκα με την παιδαγωγική Freinet, είναι ότι ανά πάσα ώρα και στιγμή πρέπει να είμαι έτοιμη να κάνω ένα ή περισσότερα βήματα πίσω από την αυθεντία, από τον ρόλο που έχω μέσα στην τάξη μου, και να μάθω να παίζω με αυτόν και να τον αμφισβητώ, και ο χρόνος. Ο χρόνος που δυστυχώς ή ευτυχώς μας καλεί να πραγματοποιήσουμε τις ιδέες μας με ένα συγκεκριμένο ρυθμό. Ότι και να κάνω, όσο και να προσπαθήσω, δεν μπορώ να παραλείψω στάδια εκμάθησης και εκπαίδευσης, για να μπορέσουν και τα παιδιά να οδηγηθούν και μόνα τους σε πιο οργανωμένες δραστηριότητες, ως προς την οργάνωση. Να ωριμάσουν οι συνθήκες.

Τα μικρά βιβλία δουλεύω αρκετά. Κάνουν και πολλά μόνα τους, εννοώ χωρίς να είναι εντατικοποιημένα από υπολογιστή, καθώς εκεί χρειάζεται μεγαλύτερη εμπλοκή δική μας, και μεγαλύτερη ολομέλεια, το τι νέα, την εφημερίδα, και κινηματογράφο, με συμμετοχή μας σε διαγωνισμούς με stop-motion, με ιστορίες που φτιάχνουν τα παιδιά βασισμένα πάνω σε μια προβληματική.

Σ.

Ας εμβαθύνουμε λίγο παραπάνω και να σε ρωτήσω πως θα έβλεπες την ιδεατή εφαρμογή της παιδαγωγικής Freinet, σε σχέση με την διδασκαλία της δημοκρατίας και της ενεργού πολιτειότητας

A.

Θεσμικά θα ήθελα π.χ. να μπορώ να διαλέξω τα έπιπλά μου. Ή ακόμη και να τα φτιάξω. Ο παρών εξοπλισμός δεν με καλύπτει. Έχω ορθογώνια τραπεζάκια με 4 καρεκλάκια. Το γνωστό σετ που υπάρχει παντού. Δεν έχει προβλεφθεί ότι μπορεί να επιθυμώ εξάγωνα, οβάλ, στρογγυλά. Πως θα μπορέσω να προμηθευτώ ένα μεγάλο τραπέζι ροτόντας για την ολομέλεια; Γεννιέται το ερώτημα για το αν μπορεί να προβλεφθεί το σύνολο των προβλημάτων που μπορεί να έχει μια σχολική μονάδα η οποία βρίσκεται σε μία χώρα που βρίσκεται σε μία συνεχή και αδιάκοπη κρίση. Δεν υπάρχει κατάλληλος και επαρκής εξοπλισμός. Δεν υπάρχει projector, δεν υπάρχει διαδραστικός πίνακας. Σαν οθόνη προβολής χρησιμοποιώ μία μικρή οθόνη υπολογιστή, στην οποία πρέπει γύρω-γύρω να στριμωχτούν 20 και πλέον παιδάκια. Βέβαια σε ερώτησή σου, χρειάζονται όλα αυτά; Θα σου απαντούσα ότι βοηθάνε το έργο μας αλλά δεν είναι και απολύτως απαραίτητα. Μπορείς πολύ απλά να βγεις στην αυλή σου, και σχηματίζοντας έναν κύκλο, και κάπου εκεί λύνεις τα προβλήματά σου. Βλέπεις ακόμη και η αρχιτεκτονική του χώρου μπορεί να βοηθήσει ή να δυσχεράνει το έργο μας. Π.Χ. να είναι προσαρμόσιμες οι τάξεις και όχι απλά μια αίθουσα, που απλά βρέθηκε, απλά στοιβάξαμε παιδιά και εκπαιδευτικούς, και το ξεχάσαμε. Έχει μεγάλη σημασία να μπορείς να κάτσεις σε έναν κύκλο και να χωράμε όλοι. Να υπάρχει ένα χαλί για το χειμώνα. Δεν μπορώ να έχω ξύλινα παγκάκια στην αυλή του σχολείου μου. Μετά από τόσες ώρες ειδικά στο ολοήμερο, έχει κουραστεί η πλάτη να είναι στον αέρα. Πρέπει να μπορεί να ακουμπήσει κάπου να ξεκουραστεί. Δημοκρατία δεν είναι να πουν τα παιδιά στους γονείς τους, πάρτε μας παγκάκια με πλάτη για το σχολείο. Ούτε να φτιάξουμε καθίσματα από παλέτες. Ενίοτε εμπλέκουμε και την κοινότητα, έχει και αυτό το νόημά του. Αλλά μην μένουμε μόνο σε αυτό. Μην περιμένουμε πάντα, ποιος καλός κύριος, γονέας, να φτιάξει αυτό που

θα πρέπει να ήταν ήδη έτοιμο. Μόνοι εμείς χωράμε στην αυλή. Μαζί με την άλλη τάξη όμως αυτό είναι αδύνατο. Και λόγω καιρικών συνθηκών αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Μήπως έχουμε αίθουσα εκδηλώσεων, ή μήπως έχουμε υπόστεγο; Ή ακόμη καλύτερα, μήπως έχουμε γυμναστήριο; Επαναλαμβάνω, δεν υποστηρίζω ότι όλα αυτά που προανέφερα είναι απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου. Όμως βοηθάνε. Βέβαια βρίσκουμε λύσεις. Έχω διαπιστώσει ότι οι Έλληνες εκπαιδευτικοί είναι πραγματικά ευφάνταστοι και δημιουργικοί. Έχει την ομορφιά του. Και όλα αυτά αναφέρω, βασιζόμενη πάνω στην λέξη ιδεατά που χρησιμοποίησες για να περιγράψω την εφαρμογή της παιδαγωγικής Freinet.

Θα είχε λοιπόν νόημα και το άψυχο αυτό κτίριο να σε υποστηρίζει. Θα είχε νόημα να σε υποστηρίζουν και οι δομές. Δες συγκεκριμένα την ειδική αγωγή. Έρχονται παιδιά με διαγνώσεις. Τα οποία παιδιά, οι γονείς δεν θέλουν να φέρουν για τους δικούς τους λόγους. Ο γονιός αυτός που έμπρακτα θέλει την στήριξη, και την βοήθεια να καταλάβει ότι το παιδί του αντιμετωπίζει κάποιο πρόβλημα, και ότι πρέπει να εμπιστευτεί την πολιτεία, εμείς επαναπαυόμαστε στην δική του διακριτική ευχέρεια, για το αν θα πάει να βρει λύση και να ψάξει περαιτέρω το πρόβλημα.

Αυτό δεν είναι δημοκρατία. Το παιδί αυτό, δεν θα μπορέσει να βοηθηθεί όσο χρειάζεται σε μία τάξη, όπου το ίδιο αντιμετωπίζοντας μία σοβαρή και δύσκολη φάση αυτισμού παραδείγματος χάρη, σε μια κρίση επιληψίας, με μια εκπαιδευτικό, σε μία τάξη όπου στην αρχή της χρονιάς 2-3 παιδάκια θα κλαίνε καθώς θέλουν την μητέρα τους, 2-3 παιδάκια θα εμφανίζουν θέματα επιθετικότητας, 1-2 άλλα παιδάκια μπορεί να έχουν κάποια υπερκινητικότητα, διάσπαση προσοχής κ.ο.κ.

Σ.

Έχουμε λοιπόν μία εκπαιδευτικό, που της ζητάμε τα πάντα χωρίς να της δίνουμε τίποτα. Και ζητάνε από αυτήν παράλληλα να κάνει και επιτροπή.

Α.

Να κάνει επιτροπή, να εντοπίζει προβλήματα και λύσεις, αλλά δεν έχει κάποιον διακριτό ρόλο. Δεν έχει την δυνατότητα να παραπέμψει σε ΚΕΔΥ. Δεν μπορεί να ζητήσει τμήμα ένταξης. Έχω δηλαδή 5 παιδιά με θέματα, και κανείς δεν μου φέρνει διάγνωση. Δεν είναι ούτε 1 ούτε 2. Είναι πέντε παιδιά στα 20 σύνολο της τάξης μου. Ούτε καν 3 παιδιά που είναι το ελάχιστο. Ο γονέας βάση του νέου νόμου περί προσωπικών δεδομένων δύναται να μην προσκομίσει διάγνωση. Εσύ σαν εκπαιδευτικός τώρα τι κάνεις ? Τι γίνεται με τα υπόλοιπα παιδιά που δεν έχουν κάποιο θέμα? Και τι θα γίνει με τα παιδιά που έχουν κάποιο θέμα και δεν μπορούμε να τα βοηθήσουμε ? Στο τέλος της ημέρας καταφέραμε σε εισαγωγικά «να σώσουμε την υπόληψη του γονέα». Πως θα καταφέρει ένας εκπαιδευτικός να μεταλαμπαδεύσει την έννοια της δημοκρατίας στους μαθητές του, αν ο ίδιος δεν ζει και δεν εργάζεται σε έναν δημοκρατικό χώρο. Και να αναφερθώ σε αυτούς που εκδίδουν εγκυκλίους, που μόνο την χλεύη μπορούν να προκαλέσουν. Από που να ξεκινήσω, από τα ωράρια που δεν βγαίνουν, από τις επιτροπές στην ειδική αγωγή για τον αριθμό των τριών που απαρτίζονται από την υπεύθυνη για το ΚΕΔΥ, η προϊσταμένη που είναι πάντα παρούσα, και η εκπαιδευτικός της οποίας παιδί έχει κάποιο θέμα. Σε ποιο ωράριο του νηπιαγωγείου μπορεί να γίνει συμβούλιο εκπαιδευτικών, συνέλευση διδασκόντων. Σε ποια εγκύκλιο αναφέρονται αυτά. Άρα δεν θέλεις να κάνω συνέλευση με τον συνάδελφό μου, συνεπώς δεν έχεις καμιά εμπιστοσύνη και πίστη στην δημοκρατία, δεν ευνοείς το στοιχειώδες ώστε να έχουμε και καλή οργάνωση. Συνεπώς ιδεατή

εφαρμογή της δημοκρατίας, θα έπρεπε να συμβαίνει και στην βάση της διοίκησης της εκπαίδευσης.